MICHAEL LOWY

CHE'NİN DÜŞÜNCESİ

YAZIN YAYINCILIK

Mıchael Lowy

CHE'NİN DÜŞÜNCESİ

Türkçesi:
Z.Aynur İlyasoğlu

YAZIN YAYINCILIK

YAZIN YAYINCILIK
Che'nin Düşüncesi:
La pensée de Che Guevara.
Maspero yayınları 1970.
Birinci baskı Mart 1977 (Köz Yayınları)
İkinci Baskı: Mayıs 1992

Çatalçeşme sok. Üretmen Han:411
Cağaloğlu-İstanbul
P.K.184 Sirkeci-İstanbul

İÇİNDEKİLER

Almanca baskıya önsöz 7
Giriş: Che'nin teorik katkısı 14

Bölüm I: Che'nin felsefesi
1. Marksizm ve Che 17
2. Devrimi yapan insanlardır 23
3. Yeni insan 28
4. Hümanist değerler 31

BölümII: Che'nin iktisadi düşüncesi
Giriş 36
1. Üretici güçler ve üretim ilişkileri 38
2. Değer yasası ve sosyalist planlama 42
3. Mali bütçe sistemi 48
4. Maddi ve manevi özendiriciler 52
5. Gönüllü çalışma ve komünizm 60

Bölüm III: Devrimci Savaş
Giriş 63
1. Devrimin sosyolojisi 66
2. Gerilla savaşı 72
3. Genel grev 82
4. Dünya devrimi 86

Bölüm IV: Günümüzde Guevarizm 91
Ek:Che'nin okudukları 95

Almanca baskıya önsöz

Che üzerine bu küçük çalışma, onun ölümünden iki yıl ve 1968'de yaşanan dünya çapındaki devrimci dalgalanmanın hemen sonra 1969'da yazıldı. Dolayısıyla seksenli yılların sonundaki atmosferden çok farklı bir tarihi gerçekliğe dayanmakta ve o dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Bu, geçmişi inkar ettiğim anlamına gelmiyor. Che'nin düşüncesinin ilginç olduğuna, hâlâ ilgi çektiğine ve bugün de geçmişteki kadar etkili ve güncel olduğuna inanıyorum.

Walter Benjamin (1) "Tarih kavramı üzerine tezler"inde, devrimci ruhun en derin ilham kaynaklarından birinin, geçmişte yenilgiye uğramış kahramanların anısı olduğunu yazar. Che ile ilgili anıları, onun canlı düşüncesini, unutulmaktan, muhafazakarların iftiralarından ve bürokrasinin değersiz gösterme çabalarından korumanın önemli olduğunu düşünüyorum.

Ama tüm bunlar, bu kitabı bugün yazsaydım aynen böyle yazardım anlamına gelmiyor. Aradan yıllar geçince eksik/yanlış ve sınırlar daha iyi ortaya çıkıyor.

Che'nin hümanist-marksizm düşüncesi üzerine olan ilk bölümün zamana karşı en iyi direnen bölüm olduğunu düşünüyorum. Bu aynı zamanda, Che'nin düşüncesini bugünkü Avrupa gençliği için çekici kılan boyutlarıdır, ki bu gençler, savaşa, ırkçılığa karşı ve üçüncü dünya ile dayanışma yolunda aktif eylemlerinde ahlaki ve

(1) Walter Benjamin "Tarih Kavramı Üzerine" 1941, Toplu Eserler, Yayınlayan: Rolf Tiedemann ve Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt a.M., Suhrkamf Verlag 1974, Band 1. 2, 12. tez, sayfa 700.

insancıl motiflerden hareket ediyorlar. 60'lı yıllarda, Althuser ya da Bettelheim'da olduğu gibi Marksizmin, bilimsel (2), yapısalcı ya da "anti-humanist" akımların etkisiyle yorumlanmasından çoktan vazgeçildi. Marksizm Che Guevera'nın düşüncesindeki yaşamdan zevk alma, özgürlük, onur gibi ahlaki değerleri kapsamadıkça, günümüzün isyancı gençliğinin politik kültürünün önemli bir parçası olamayacaktır.

Kitabın sonundaki, Che'nin enternasyonalizmine ilişkin bölümün de gücelliğinden bir şey yitirmediğini düşünüyorum. Farklı tarihi gerçekliği yansıtmalarına rağmen, sistem ile ulusal ve sosyal kurtuluşları için mücadele eden halkların öncüsü ve sembolü olarak Nikaragua, bugün Vietnam'ın 60'yı yıllardaki rolünü üstlenmiştir. Enternasyonalizm, devrimci hümanizmin somut politik ifadesidir ve öyle kalacaktır.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan, Che'nin ekonomik düşüncesi ve sosyalizme geçişte ortaya çıkan sorunların ele alındığ bölüm ise ilk ve son bölümün tersine oldukça zayıf. Bu zayıflık, söylenenlerden değil, tam tersine söylenmeyelerden, saklananlardan, sosyalist demokrasinin nasıl sağlanacağı sorusundan kaynaklanıyor. Pazar ekonomisine karşı plan ekonomisi konusunda Che'nin ileri sürdüğü gerekçeler, kesinlikle yanlış değil, ama politik açıdan çok önemli bazı sorular cevapsız bırakılmış. plan kimin tarafından yapılacak, ekonominin işleyişine yönelik esas kararlar kimin tarafından verilecek, üretim ve tüketimde öncelikleri kim saptayacak? Gerçek bir sosyalist demokrasi, yani, a) politik çoğulculuk, b) sosyalist toplumа geçişte ortaya çıkan sorunlar ve olası çözümler üzerine özgür ve demokratik tartışma, c) işçilerin, çeşitli öneriler ve alternatifler arasından özgürce seçme olanağı, d) çalışan nüfusun, planın sorumlularını doğrudan kontrol olanağı sağlanmadıkça merkezi plan ekonomisinin, bürokratik, otoriter ve verimsiz bir ekonomi yönetimine dönüşmesi kaçınılmazdır. Bir başka deyişle, sosyalizme geçişte ortaya çıkan ekonomik sorunlar, politik sistemin doğasından ayrılmaz. Son 20 yıllık Küba deneyimi, bu ülke diğer kapitalizm sonra-

(2) Bilimselcilik-Bilimsel ölçülebilir bilgiye dayanan, varsayımları kabul etmeyen, doğal bilimlerin metodunun, sosyal ve sanatsal alanda da kullanımını isteyen ve yalnızca bu tür yapıtları bilimsel kabul eden yöntem.

sı toplumlar gibi bürokratik ve totaliter bir yapıya sahip olmasa bile, demokratik-sosyalist kurumların eksikliğinin olumsuz sonuçlarını ortaya koydu.

Che Guevera'nın pazar fetişizmine karşı yürüttüğü polemik kesinlikle haklı temele oturmaktadır ve bugün de gündemdedir. (bak.: Ernest Mandel ve Alec Nova arasındaki tartışma (3)). Ama Che'nin plan ekonomisine yönelik tezleri, işçilerin, planlama sorumluları üzerinde demokratik kontrolü prensibine dayansaydı daha ikna edici olurdu. Ernest Mandel'in, Alec Nova'ya cevabında vurguladığı gibi, pazar ekonomisi çıkmazı ile bürokratik plan ekonomisinin ötesinde bir üçüncü yol vardır: demokratik-merkezi özyönetim, birbirine bağlı üreticilerin planlı öz iktidarı. Che'nin düşüncesinde, sovyet ekonomisine kuşkulu bakışına ve anti-bürokratik duyarlılığına rağmen, bu konuda bir açıklık bulunmamakta. Bu noktada benim Che'nin düşüncesine karşı tavrımın da yeteri kadar eleştirel olmadığını görüyorum.

Bu yaklaşım, kitabın üçüncü bölümü olan devrimci mücadele konusunda da ortaya çıkıyor. Ama bu bölümde çok daha fazla önem kazanıyor. Çünkü, latin amerika ülkelerinde Che'nin mirası, daha çok, onun devrimci mücadele anlayışında yoğunlaşmakta. Gerilla konusunda ortaya attığım sorunun da yetersiz kaldığını ve Che'nin politik-askeri stratejisindeki gerçek sorunları dile getirmediğini görüyorum.

Bu stratejiyi gerillanın isyan ateşine -foco (4)- indirgemek yanlış olur. Che'nin latin amerika devrimi üzerine düşünceleri çok daha

---

(3) "Sosyalist Planlamanın Savunması", New Left Review (Londra) Nr.: 159 , Eylül/Ekim 1986, s. 5-37.

Ernest Mandel bu makalede, Alec Nova'nın "Sosyalizmin Ekonomik Uygulanabilirliği" adlı kitabını eleştiriyor. Bu kitap Londra'da 1983 yılında Allen&Unvin yayınevinden çıktı. - Alec Nova'nın Ernest Mandel'e cevabı ise New Left Review'nun 161. sayısında yayınlandı. Ocak/Şubat 1987 s. 98-104.

(4) Foco (İspanyolca): Odak, Ocak, burada isyan ocağı anlamında kullanılıyor. Foquismo, Foquista: Foko teorisi, fokocular. Bu kavramlar, genellikle, Che'nin 1960 da gerilla savaşı üzerine yazdığı kitapta, ama öncelikle Regis Debray'in "Devrim içinde Devrim?"iyle tanınan silahlı mücadele anlayışının, karşıtları tarafından kullanılır. Debray, geleneksel komünist partilere eleştirisi ve Küba devriminin kendine göre yorumundan kalkınarak, latin amerika'da öncünün silahlı mücadele olmaksızın gelişemeyeceği ve askeri foko'nun mutlaka kurulması gerektiği sonucuna varır." Öncü parti foko'nun özel bir formu olarak varolabilir. Parti başlangıçta gerilladır." (s. 112) Regis Debray 1967 Eylül'ünde kendi modelinin bazı yönlerine eleştiriler getirdi: "İzole edilmiş, ulusal örgütlenmeden ve kentsel politik çalışmadan yoksun sadece askeri patlayıcı rolünü üstlenen, yalın ve iskelet haliyle foko teorisi, oldukça ütopik bir anlayıştır."

kapsamlı. 1967 yılında "Geri Bıraktırılmış Ülkelere Mesaj"ındaki, "ya sosyalist devrim ya da devrim karikatürü, başka alternatifimiz yok" ifadesi, bir kuşak devrimcinin, stalinist aşamalı devrim teorisinden kurtulmasını sağladı. Ordunun karşı devrimci rolünü vurgulayarak ve devrimcilerin burjuva devletin baskı mekanizmasını parçalanması gerektiğine işaret ederek, tüm kıtada yeni devrimci öncünün ivme kazanmasına kaktıda bulundu. Buna rağmen, Küba'da gerilla savaşı deneyimi ve bu deneyimden, tüm latin amerika kıtası için çıkarılan derslere ilişkin yazılarında ve daha da fazlasıyla, trajik bir şekilde sonuçlanan Bolivya deneyinde, Che'nin devrimi silahlı mücadeleye, silahlı mücadeleyi kır gerillasına ve bunu da Foco'cu gerillanın küçük çekirdeğine indirgeme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz Che'nin düşüncesinde, bu taslağı farklılaştıran, kitlesel politik mücadelenin önemine değinen paragraflar bulmak mümkün. Ayrıca Che'nin kör terörizmi ve bireysel saldırıyı yadsıması da ilginç.

Che'nin devrimci savaş tezleri, latin amerikada ve bir ölçüde diğer kıtalarda mücadele eden örgütler arasında etkili oldu. Guevera (ya da Castro) eğilimli bu akımlar, gerilla savaşı yöntemlerini nasıl uyguladılar? Gueveracı ya da Castrocu bu silahlı grupların çoğunun eylemlerinde (Şili'den MIR gibi bazı istisnalar hariç) askeri yöntemin ağır bastığını ve bu yüzden Peru, Venezuela, Bolivya, Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Guatemala'da polisiye ve askeri baskı yöntemleri, işkence ve katliamlarla yokedildiklerini kabul etmeliyiz.

Bu politik-askeri örgütlerin tümü, kendi yapılarından yola çıkarak kent ya da kır gerillasının, küçük silahlı çekirdeğinin eylemlerini, öncü partinin inşası, işçi sınıfının politik bağımsızlığı ve birleşik işçi cephesi, kitlelerin sendikal ve politik örgütlenmeleri, işçilerin ve köylülerin silahlandırılması gibi devrimci mücadelenin anahtar görevlerine yeğlediler. Devletin güçlü baskı mekanizması karşısında kahramanca, ama geniş halk kitlelerinden izole edimiş mücadelelerinin sonucu yenilgiydi. Böylece, bugün latin amerikada Che gibi efsanevi figürler olan bir kuşak devrimci lider yaşamını yitirdi: Camillo Torres (Kolombiya), Luis de la Puente Uceda (Peru), Yon Sosa (Guatemala), Turcios Lima (Guatemala), İnti Peredo (Bolivya), Carlos Marighella (Brezilya), Roberto Santucho (Arjantin) ve diğerleri. Gueveracı anlayışı 70'li yıllarda son bir kez can-

lardırma girişimi, Miguel Enriquez ve Şili'deki MIR grubunun öncülüğünde Arjantin'den PRT ,ve Uruguay'dan Tuparamo grubu ile "Junta de Coordinacion Revolucionaria" (JCR) nin kurulmasıydı. Birkaç yıl varlığını sürdürebilen JCR, Che adlı bir dergi de çıkardı, ama sonunda devletin baskısı ve iç ayrılıklar nedeniyle dağıldı.

Bu, gerillanın latin amerikadaki devrimci mücadelede bir rolü olmadığı anlamına mı geliyor? Yoksa silahlı mücadele, sadece öncünün en kısa zamanda yitirilmesi ile sonuçlanan tehlikeli ve yanlış bir yöntem mi? Sonuçta Che'nin düşüncesinin tarihi bilançosu olumsuz bir bilanço mu? 70'li yıllarda öncünün bazı kesimleri tarafından varılan bu sonuçların aceleci yargılar olduğu ortaya çıktı. "Frente Sandinista"nın (Sandinistlerin) Nikaragua'daki başarıları, El Salvador'da FMLN "Frente Farabundo Marti para la Liberacion Nacional" ve Guatemala'da URNG "Unidad Revolucionaria Nacional Guatemala"nın yürüttüğü mücadelenin gelişimi, orta amerikadaki devrimcilerin etkilendiği temel politik kaynaklardan biri olan Che'nin düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesini gerektiriyor.

Orta amerikadaki silahlı halk hareketinin deneyimi, politik askeri örgütlerin dar fokocu anlayışı aşabildikleri ölçüde gerçek bir devrimci liderlik rolünü üstlenebildiklerini ispatlıyor. Bu sonucu mümkün kılan şartlar şunlar oldu:

1. Devrimci cephenin birliğinin sağlanması: FSLN'nin 1978'de yeniden birleşmesi, 1980'de FMLN'in kuruluşu vs.

2. Reformist ya da küçük burjuva güçleri de içine alan, devrimcilerin egemenliğindeki anti-emperyalist ve diktatörlük karşıtı cephenin oluşturulması.

3. Öncünün çekirdeği ile işçi, köylü, öğretmen ve öğrencilerin kitlesel örgütleri arasında sıkı işbirliği. Kırsal kesimde geniş kitlelerle, örneğin kızılderili kabilelerle politik çalışma.

4. Latin Amerika kilisesinin radikal kesimlerinin doğrudan yada dolaylı desteği.

5. Oligarşik rejimin ve onun hizmetindeki diktatörlerin derin krizi.

Devrimin zaferi, ayrıca 1979 Temmuz'unda Nikaragua"da olduğu gibi, diktatörlüğün yerel isyanları bastıramayacak derecede parçalanmış durumda olması önkoşuluna da bağlıyydı.

Nikaragua ve El Salvador'daki devrimci mücadelenin gelişimi,

60'yı yılların fokoeu mücadele anlayışına dayanmıyodu. Bu mücadelenin belkemiği kent gerillasının çekirdeği değil, kent ve kırsal kesim, silahı mücadele ve grevler, kir gerillası ve kentlerin yoksul kesimlerinde isyanlar, işçilerin sendikal eylemleri ile köylü eylemleri arasındaki hızlı diyalektik gelişmesiydi. Bu ülkelerdeki (örneğin Guatemala'da) marksist öncü, Che'nin mirasını sürdürmekle birlikte geçen yıllardaki deneyimlerin temel eksiklerinden bazılarını, yeni ve ulusal gerçekliğe uygun çözümlerle aşmasını becerdi.

Orta amerika'daki bu gelişme tüm latin amerika'ya maledilebilir mi? Latin amerika kıtasının homojen bir yapısı olduğu söylenemez. Devrimci mücadelenin özel yöntemleri açısından en azından birbirinden oldukça farklı iki toplumla karşı karşıyayız: 1. Tarıma, hammadde ihracına bağlı, milli oligarşi ile sıkı işbirliği içindeki, emperyalist ülkeler tarafından doğrudan yönetilen klasik yarı sömürge ülkeler (El Salvador, Guatemala, Honduras, Haiti, Paraguay, Dominik Cumhuriyeti ve diğerleri).

2. Emperyalist hegemoya altında olmasına rağmen, ciddi bir endüstrileşme geçirmiş ve belli ölçüde bağımsız finans kapital sahibi yarı endüstrileşmiş ülkeler (Meksika, Arjantin, Brezilya). Bu iki tip arasında farklı basamaklarda, bazıları yarı sömürge (Peru, Kolombiya, Bolivya), bazıları da yarı endüstrileşmiş (Uruguay, Venezuela, Şili) kanada yakın ülkeler var. (5) Gerilla guruplarının 60'lı yıllarda ve 70'li yılların başındaki temel hatalarından biri, bu farklılıkları ciddiye almamak ve mücadelelerinde Küba modelini, ya da fokocu gerillanın şehir modelini, Brezilya, Arjantin, Uruguay gibi, büyük kentlerinde ciddi bir endüstri proleteryasının yoğunlaştığı ülkelerde uygulamaktı.

Küba, Nikaragua, Guatemala ve El Salvador'da olduğu gibi kıtanın diğer toplumlarında da gerillanın merkezi rol oynadığı devrimci halk hareketlerinin mümkün olduğunu yadsımamak gerekir. Ama, yarı endüstrileşmiş ülkelerde proletarya mücadelesinin klasik yöntemleri gelecek yıllarda, toplumsal mücadelenin belkemiğini oluşturacaktır: İşçi kitle partisinin inşası, çalışanların politik bağımsızlığı için mücadele, İşçi, köylü ve diğer halk kesimlerinin birleşik cep-

(5) Bu ayrım için bak.: Yan-Sömürge Ülkeler ve Yan-Sanayileşmiş egemenlik altındaki ülkeler, Şubat 1984. Türkçe yayını; Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler, içinde s.55. Yazın Yayıncılık 1985.

hesinin inşası, geçiş talepleri için mücadele, kitlelerin, işçi ve köylülerin öz örgütlerinin kurulması, kriz durumunda çalışanların komite ve birliklerinin merkezileştirilmesi, ikili iktidarın inşası, çalışanların silahlandırılması, genel grev ve ayaklanma.

Che Guevera'nın düşüncesinin eleştirel bilançosu, sadece 1960-1975 yılları arsındaki trajik olayların ışığında değil, aynı zamanda 1979-1987 yılları arasındaki zaferlerin ya da olumlu gelişmelerin ışığında değerlendirilmeli. Bu yönde bir değerlendirme, Che'nin foko denemesi (taslağı, konsepti)nin yenilgi ve sınırlarının aşılmasını, aynı zamanda latin amerikadaki devrimci düşüncenin yenilenmesine katkılarını ortaya çıkarmaya yarayacaktır: Devrimin aynı zamanda anti-emperyalist ve sosyalist karakteri ile devletin baskı mekanizması ve halk gücünün kaçınılmaz çatışması.

Paris, Aralık 1986

"Che: Sevinci, takdiri, acıyı ifade etmek için kullanılan bir nida"
(Eneyclopedie Universella İllustree, Espasa-Aalpe)

Che'nin teorik katkısı

Şimdiye kadar Che'nin birçok biyografisi yazıldı ama hiçbiri düşüncelerini derinlemesine incelemedi. Hayatının olağanüstünlüğü bilinen bir gerçektir. Buenos Aires'in astımlı tıp talebesinden gerilla komutanına, Sierra Maestra savaşçısından Küba Merkez Bankası Müdürü'ne ve son olarak Sanayi Bakanı'ndan C.I.A.'nın yardımıyla Bolivya'da pusuya düşürülüp öldürülen gerillaya kadar, canlı, pırıl pırıl, örnek bir hayattır bu; Sartre tarafından "çağının en bütünseli" olarak nitelendirilen bir kişinin hayatıdır; öyle bir adam ki kişiliğinin çok yönlülüğüyle Rönesans'ın devleriyle rahatlıkla karşılaştırılabilir: Doktor ve iktisatçi, devrimci ve bankacı, askeri teorisyen ve elçi, yetkin bir politik düşünür ve Ritle ajitatörü, kalemi ve mitralyözü aynı ustalıkla kullanan biri. Bundan önce XX. yüzyıl tarihi içinde rastlanmayan bu yaşamın olağanüstü karakteri bize Che mitinin doğuşunu açıklamaya ve aydınlatmaya yeterlidir: Romantik maceracı Che, kızıl Robin Hood, komünizmin Don Kişot'u, yeni Garibaldi, marksist Saint-Just, dünyanın lanetlilerinin Cid Campeador'u, baldırıçıplakların Sir Galahad'i, laik İsa, Bolivyalı köylüler tarafından zehirlenen Higuera'nın San Ernosto'su, mülk sahiplerinin uykularını kaçıran bıçağı dişleri arasında Bolşevik iblis, her yere yakıcı korlarını atan "kızıl piromanyak" (Der Spiegel) vs.

Ama bu romanesk ve efsanevi görüntünün ardında -ki Che de bunun farkındadır ve ailesine yazdığı son mektubunda da kendini Don Kişot'la mukayese ederek bu konuyla inceden inceye alay eder- hayatını aydınlatan ve ona gerçek anlamını veren daha derin bir şeyler saklıdır. **Teori ve Pratik, söz ve eylem arasındaki kesin, bütünsel ve yekpare uygunluk.** İşte ancak bu uygunluğun ışığı altındadır ki,

onun Küba'daki bakanlık koltuğunu bırakarak -ki b,u alışılagelmiş "politikacı" ve "devlet adamı" kavramlarıyla bağdaştırılamaz- Küba devriminin yalıtılmışlığını kırmak ve Vietnam'a yardıma koşmak için ikinci bir cephe açmak gibi açık ve kesin bir politik görevi yerine getirmek üzere Bolivya makilerini seçme kararını anlayabiliriz.

Hakim ideolojik sistem, sansasyonel basın yoluyla bir kahraman maceracı mitini "yozlaştırmaya" çalışabilir; ama düşüncelerin pratiğe geçiren tutarlı bir devrimci militanı "hazmedemez". Che'nin kahramanlığı soyut bir kahramanlık değildi; bir amacın, bir fikrin, sosyalist devrimin hizmetinde bir kahramanlıktı. "Che'yi düşündüğümüz zaman, onun askeri erdemlerini esas almıyoruz. Hayır! Savaş bir amaç değil, bir araçtır; savaş devrimcilerin bir aracıdır. Önemli olan devrimdir; devrimci dava, devrimci fikirler, devrimci hedefler, devrimci duygular, devrimci erdemlerdir." (1) Demek oluyor ki Che'nin devrimci fikirleri "yozlaştırılabilen" ve zararsız makaleler haline dönüştürülebilen fikirler değildirler. Aksine onun fikirleri, zenginliği ve önemi sadece Latin Amerika değil, tüm dünyanın devrimci gençliğince kavranmış çok değerli bir mirastır. Fidel Castro'nun da belirttiği gibi "Che'nin yazıları, devrimci ve politik fikirleri Küba ve Latin Amerika devrimci süreçlerinde sürekli bir değere sahip olacaklardır. Şüphe etmiyoruz ki fikirlerinin değeri bir eylem adamı, bir düşünür, yüksek erdeme sahip, duygulu bir kişi lekesiz bir yönetim adamı olarak evrensel bir niteliğe sahiptir ve sahip olacaktır." (2) Bu sadece dünyayı anlamaya değil, ama Marks, Engels, Lenin, Troçki, Rosa Luxemburg, Gramsci'nin ki gibi aynı zamanda dünyayı **değiştirmeye** de çalışan teorik bir mirastır.

Bundan dolayıdır ki; marksist ortadoks ve aym zamanda son derece antidogmatik; Küba Devrimi'nin verimli ortamında kökleşmiş ama gene de evrensel bir mesaj içeren; bütünüyle realist olan ama aynı zamanda güçlü bir peygamber nefesiyle hareketlenen; mali yönetimin somut, teknik problemleriyle ya da askeri taktiklerle dikkatli bir titizlikle meşgul ama aynı zamanda komünist geleceğin felsefi problemleriyle dolu; ilkelerde sert, katı, hoşgörüsüz, uzlaşmaz ama değişen ve

(1) Fidel Castro "Che'ye övgü" Che Guevera'nın **Devrimci Savaşının Anımsattıkları** adlı kitabının içinde. s. 20-21.

(2) A.g.e. s 23.

karmaşık bir gerçeklik karşısındaki uygulamalarda esnek nüanslar gösterebilen, oynak çok yönlü bir düşünceyi, Che'nin düşüncesini incelemenin ana hatlarını sistematik bir biçimde ortaya koymak zorunlu ve acildi.

Çalışmamızm amacı Guevara'nın düşüncelerinin ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu, Marksizm - Leninizm'in temel öncülleri üzerine kurulu olduklarını ve felsefi, insancıl, ahlaki, ekonomik, sosyolojik, siyasi ve askeri temaların sıkıca iç içe olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda biz bu düşüncenin Marks'la ve XX. yüzyılın diğer marksist akımlarıyla olan ilişkisini, hangi yönlerde Stalinizm ve reformizmi aşarak devrimci komünizmin yaşayan kaynaklarına döndüğünü de vurgulayarak, göstermek istiyoruz. Son olarak da bu düşüncenin, marksist düşünceye nasıl özgün ve uyarıcı bir teorik katkı getirdiğini özellikle başlıca üç sorunda göstermeye çalışacağız:

1- Komünizmin insancıl anlamı;

2- Sosyalizme geçiş rejimlerinin ekonomi politikleri;

3- Üçüncü Dünya'da devrimin askeri - politik stratejisi. (3)

(3) Bu liste tam olmaktan uzaktır. Che'nin düşüncesi bu çalışmamızda değinemediğimiz diğer sorunlara da açıklıklar getirmektedir: Bürokrasiye karşı savaş, emperyalizmin iktisadi önemi, gerillanın saf askeri taktikleri; Küba'da sanayileşme, sosyalizmin kurulmasında partinin ve kadroların rolü vs.

I: CHE'NİN FELSEFESİ

Marksizm ve Che

Che'nin Marksizm'e yönelmesi.

"İyi haber alan kaynaklara göre... Guevara, komünizmin gizlice hareket eden ve çok az kişi tarafınca bilinen enternasyonal ajanlarından biridir."

(U.S. News and Report, 9.11.1959, p. 41. "Guatemala'dan iyi haber alan kaynaklara göre")

1959'da gerillaların zaferinden hemen sonra Amerikan basın ajanslarınca yayılan "Küba'ya sızdırılmış komünist ajan, Che" efsanesi, önemli bir olgunun tiksindirici bir karikatüründen başka birşey değildir. Che, Küba Devrimi yöneticilerinin bir çoğundan önce marksist olmuştur. (1)

Che'nin marksizmi "keşfettiği" yer ve zaman hemen hemen kesin olarak saptanabilir: Guatemala, 1954'te devrimci Peru A.P.R.A. (Alianza Popular Revolucionaria Americana Aprista)nın sol kanadına bağlı karısı Hilda Gadea'nın ve kendisinin de üye olduğu Guatemala İşçi Partisi'ne bağlı bir kitle örgütü olan Demokratik Gençlik Birliği'nin çifte etkisinin sonucuydu bu. Marks'ın ve Lenin'in yazılarıyla ilk kez Hilda'nın ve Birliğin kütüphanelerinde tanışacaktır. (2)

Onu bu dönemde Guatemala'da tanımış olan Küba'lı Mario Dalma-

(1) Fidel de 1965'te yapılan bir röportajda bunu doğrular: "Düşünüyorum da Che'yi tanıdığım tarihlerde, onun devrimci gelişimi ideolojik bakımdan benimkinden daha ileriydi. Teorik bakımdan daha gelişmiş, benden daha ilerlemiş bir devrimciydi. ("Lee LOCKWOOD, Castro's Cuba, Cuba's Fidel, Mac Millan, New York, 1967, sayfa: 162)

(2) Öyle görülüyor ki, Che'nin P.G.T.'y e(Guatemala İşçi Partisi) karşı bazı hoşnutsuzlukları vardı; partinin bürokratik sekterizmi onu sıkmaktaydı. Eski dostu Ricardo Rojo tarafından anlatılan çok duyulmuş bir anekdota göre (az çok şüpheli bir kaynak) Guatemala Sağlık Bakanı (P.G.T.'ye üye kartı olmadığı için hekimlikle ilgili bir görev vermez Che'ye; cevabı şöyle olur: "Bakın yoldaş, yazılmak istediğim gün bunu kendi isteğimle yapacağım, mecbur kaldığım için değil,. anladınız mı?" Rojo, Arkadaşım Che (Payel Yayınları) 1968, s. 62) APRA'nın sol kanadına gelince ki zaten Che'nin Peru'da ikameti süresince, 1953'den beri ilişkide olduğu bu parti daha sonraları, 1960 yıllarında MIR (Devrimci Sol Hareket) olacak, Luis de la Puente Uceda yönetiminde Latin Amerika'da komünist "Yeni Solun" ilk örgütlerinden biri olma niteliğini taşıyacaktır.

u'ya göre Che daha o dönemde "tüm marksist eserleri okumuştur ve "çok net bir marksist düşünme yöntemine" sahiptir. (3) Hiç şüphe yok ki, Che'nin marksizmi keşfi sadece kitabi, zihni alanda olmadı, bu aynı zamanda çok somut bir şekilde yaşanmış bir deneyin de meyvasıdır: Kıtanın kırlarına yaptığı yolculuklar sırasında tanık olduğu Latin Amerikalıların içinde bulunduğu sefalet ve baskı ortamı. (4)

Öte yandan düşüncesinin marksist-leninist oluşumu bütün bir Latin Amerika kuşağında iz bırakacak bir olayla da kristalleşmiş olabilir: 1954'te Castillo Armas'ın ücretli askerlerince Guatemala'nın işgali. Carlos Maria Gutierez'e göre Castillo Armas, Che'nin "olumsuz hocası" olmuştur. Gerçekten doğru bir ifadedir bu, çünkü Guatemala'daki karşı devrim Che tarafından bizzat yaşanmış (hatta umutsuzca istilacılara karşı silahlı gruplar kurmaya çalışmıştır) ve bu ona "didaktik" bir biçimde büyük tekellerin (United Fruit) konumlarını, Amerikan emperyalizmini (John Foster Dulles), Guatemala'nın burjuva ordusunu, Arbenz'in pasifizmini vs. göstermiştir. Che'nin marksist radikalleşmesi ve Arbenz'in düşüşünden sonra silahlı mücadeleye yönelme kararı doğrultusundaki gelişmeleri, benzer olaylarla karşılaşmış başka Latin Amerika ülkelerinin aydın çevrelerinde ve politik kadrolarında da görebiliriz: Goulart'ın düşüşünden sonra Brezilya, 1965 Amerikan istilasından sonra Dominik Cumhuriyeti vs.

Guatemala'da karşı devrimcilerin kazandığı zaferden sonra sürgün edildiği Meksika'da Guevara marksist öğrenimini derinleştirir. Bundakendisine Meksika'nın belli başlı yayınevlerinden (**Fonto de Cultura Economika**) birinin sahibi olan Arjantinli dostu Arnoldo Orfila Reynal yardımcı olur ve ona Kapital'in üç cildini ödünç olarak verir. Küba'lı 26 Temmuz Hareketi sürgünleriyle karşılaştıktan sonra Che, kendi birikimini onlarla paylaşmaya çalışır: Bu dönemde onu tanıyan Kübalı devrimci militan Dario Lopez'e göre, 26 Temmuz Hareketi eğitim kampında polis tarafından bulunan ve kamptakilerin politik

(3) **Granma** (Fransızca baskısı) 19.10.1967.

(4) "İçinde bulunduğum yolculuk şartları yüzünden açlık, hastalık ve yoksullukla çok yakından ilişki içindeyim, olanakların eksikliği yüzünden hasta çocukları iyileştirme olanağının olmadığını yakından gördüm." (CHE GUEVARA 18.8.1960 tarihli söylev. Venceremos'un içinde. s. 112) Che'nin bu yaklaşımı ile XIX. yüzyılda Avrupa'da (özellikle Almanya'da) tıbbi tecrübeleri sonucunda sosyal devrim öğretilerine yaklaşan "kızıl doktorlar" geleneği arasında bir karşılaştırma düşünülebilir.

eğitim kurslarında kullanılan kitaplıktaki marksist eserler Che tarafından seçilmişlerdir.

Demek ki, Che Küba Devrimi'nin yöneticilerinin bir çoğu gibi marksizme devrimin bizzat kendi deneyleriyle ulaşmamıştı. Tersine çok daha önceden beri bu devrimi marksist yöntemlere başvurarak yorumlamaya çalışmıştır. Daha önceden marksist olduğu için de Küba devriminin tarihi toplumsal anlamını en önce kavrayan kişi olmuş ve daha 1960 Temmuzunda da sunu ilan etmiştir; Bu devrim Marks'ın öngördüğü yolları "kendine özgü yöntemleriyle" keşfetmiştir. (5)

CHE'nin Antidogmatik Marksizmi

Che'nin marksizminin başlıca özelliklerinden biri de kesin olarak antidogmatik olmasıdır. Onun için Marks, gerçeğin bizzat kendisinin değişmesiyle gelişebilen ve gelişmek zorunda olan bir bilimin kurucusudur. Kanımızca, **Küba Devrimi'nin İdeolojik Araştırması Üstüne Notlar** (1960)'ında yaptığı şaşırtıcı Marks-Newton karşılaştırmasını, bu yönden ele almak gerekir. (6) Che için Marks ne yanılmazlık armağanı ile Kutsal Ruh tarafından ödüllendirilmiş bir papadır, ne de yazıları, Sina Dağı'nda yazdırılmış "Kanun Levhaları"dır. Ayın pasajda, Markx'ın büyük bir düşünce devi olmasına rağmen, hatalar yaptığını ve bunların eleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, Latin Amerika'ya bakarak, Engels'le birlikte yaptığı Meksika tahlilleri ve Bolivar üzerindeki düşünceleri "Ki orada," diyor Che, "günümüz için kabul edilemez olan bazı ırk ve milliyet teorilerinden bahseder". (7)

Guevara birçok kereler, "marksist felsefenin gelişmesini engelleyen" hatta sistemli olarak sosyalizmin kuruluş aşaması incelemelerini baltalayan "skolastik" düşünceden yakınmıştır. Che Guevara bu skolastisizme (açıkça Stalinizmden sözediyor) ve marksizmi müminlerinin dinsel bir huşu içinde seyrettiği sabit, durağan, ebedi gerçeklerin yüce sistemi haline getirmeğe çalışanlara karşı, Lenin'in II. Enternasyonal'in taşlaşmış ortodoksluğuna karşı kullandığı mantığın aynından

(5) "Latin Amerika Gençliğine" 28 Temmuz 1960 söylevi. E. CHE GUEVARA Siyasal Yazılar s. 34. Ser Yayınları.

(6) "İnsanın fizikte "Newtoncu", biyolojide "Pastörcü" olduğu kadar büyük bir tabiilikle "marksist olması" gerekir, çünkü yeni olgular yeni kavramlar getirdikleri zaman eski kavramlar bütün gerçek paylarını yitirmiş olmazlar." (Siyasal Yazılar s.50)

(7) A.g.e., s.50

yararlanır: Şunu unutmamak gerekir ki marksizm, son tahlilde, **eylem için bir kılavuzdur.** (8)

Bunun için Che Guevara'da marksizm-leninizm'in yaratıcı bir gelişimine sahip olması gerekliliğini özellikle, geçiş toplumları tarafından ortaya konulan yeni sorunlar için, Marks ve Lenin'in yazılarının değerli, gerekli ama yetersiz bir girişten başka birşey olmaması gerçeklerinin net bir kavranışını buluruz. Bu hiçbir şekilde Che'nin düşüncesinin ortadoks olmadığını, devrimci marksizmin temel ilkelerinden ve diyalektik materyalizmden hareket etmediğini göstermez.

Che'nin düşüncesini metodolojik açıdan belirleyen antidogmatizm, ekonomik ve politik tezlerinde Stalinist bürokrasi tarafından "sistemli bir şekilde" öne sürülen sınırları aşmasıyla da kendini gösterir. (9) Denilebilir ki, Lenin'in II. Enternasyonal'in "marksist" sosyal demokrasisine karşı oynadığı devrimci canlandırıcı rolü Che de Latin Amerika'da bürokratik solun saptırılmış "marksizmine" karşı oynamıştır.

Marksist Hümanizm

Che'ye göre gerçek marksizm, hümanizmi reddetmez: Hümanizmi kendi dünya görüşünün içine gerekli bir öge olarak sokar. Che öylesine hümanisttir ki insanı merkeze koyan, onu ve onun kişiliğinin esas etmen olarak devrimci öneminden söz eden tutarlı ya da hemen hemen tutarlıya yakın, marksist, sosyalist bir sistem kurmaya çalışan Küba Devrimi'nin özgünlüğü ve önemi üzerinde hassasiyetle durur. (10)

Fidel'in 1959'da Küba Devrimi'ni **hümanist bir** devrim olarak nitelendirdiği bilinmektedir. Devrimden sosyalizme geçişle ve Fidel'in marksizm-leninizme bağlanmasıyla (1960-1961) birlikte bu hümanizm yalnız yok olmakla kalmadı, Küba devrimcilerinin yeni marksist

(8) A.g.e., s. 115-69 "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" s. 23 (1965) ve "Parti militanlığı üzerine" s. 244 Venceremos'a bakınız.

(9) Zaten Che dogmatizmle bürokrasi arasındaki bağın farkındaydı. "Escalente meselesi" niteliğindeki Nisan 1962 tarihli bir yazısında şöyle yazar Che: "Kesinlikle yenmemiz gereken uğursuz bir felaket bütün ülkede karşımıza dikilmiştir: Kitlelerin uzaklaşması, dogmatizm, sekterlik. Bunlar yüzünden bürokrasi bizi tehdit ediyordu." Textes politiques s. 89 (CTC İşçileri ile)

(10) E. CHE GUEVARA "Il Piano e Gli Uomini" Il Manifesto No: 7, Aralık 1969, s.36 1964 yılında Endüstri Bakanlığın'daki konuşmalar sırasında tutulan steno notlarından.

hümanizmi ile olumsuzlanma -muhafaza edilme- aşılmaya (Aufhebung) uğradı. 1961'deki bir söylevinde, Fidel, Marks ve Lenin'in düşüncelerinin hümanist anlamlarını belirtir: "Marksizmin insani duyguların reddi olduğunu kim demiş? Kesinlikle, insan ve insanlık sevgisiyle, proletaryanın içinde bulunduğu yoksulluğa, adaletsizliğe, baskıya karşı mücadele etmek arzusu yaratmıştır onu. Karl Marks'ın aklından marksizmin fışkırmasına sebep olan, böylece gerçek bir olanağın, gerçek bir olanaktan da öte Karl Marks'ın tercümanı olduğu tarihi bir zorunluluğun, sosyal devrimin ortaya çıkmasıdır. Fakat kim izin vermiştir onun tercüman olmasına, eğer o, Engels, Lenin gibi kişilerdeki duygu zenginliği olmasaydı?" (11) Che için Fidel'in söylevindeki bu pasaj kesinlikle esastır ve bunu Küba komünist Partisinin bütün militanlarının bütün sapmalarına karşı en etkili silah olarak kafalarına kazımalarını ister. (12)

1963-64'e doğru Che, genç Mars'ın yazılarını bulur. Büyük ihtimalle onu **1844 Ekonomik-Felsefi El Yazmaları**'nı okumağa iten, bu devirde Küba'da başlayan büyük ekonomik tartışmadır. Genç Marks'ın teorik sınırlılıklarını kabullenerek -ki Marks'ın o dönemde dili, gelişmesini sağlayan felsefi fikirlerin ağırlığından muzdarip, ekonomik fikirleri ise Kapital'deki bilimselciliğe henüz kavuşmamış ve "gayet belirsizdir"- Che bu yazıların insanın toplumsal bir varlık olarak kurtuluşuna değin soruları ele alışını ve insanın yabancılaşmasına yol açan bu çelişkilere bir çözüm olan komünizme ilişkin boyutunu vurgular. (13)

Ya **Kapital**? Onda belirgin olan genç Marks'ın yazılarına ters düşen "saf bilimsellik ve "anti-hümanistlik"? **Kapitale** bu neo-pozitivist bakış ki II. Enternasyonal zamanında ortaya çıkmış, ve değişik bir görünümle de çağımızda tekrar belirmiştir: Her ikisinde de kapitalizmin insanlık dışı olduğu ve insanın evreni bilinçli olarak kontrol edeceği bir toplumla aşılacağı ihtimali -Marks'ın bu temel yapıtının ana temasını teşkil eden bir olgu olarak- göz ardı edilmekte, görülememektedir. Kapital'in bilimsel içeriğine aykırı olmayan bu tema, aksine ona diyalektik olarak bağlıdır. Che Guevara, bununla birlikte hem **Kapital**'in

---

(11) "Marksist-Leninist Partinin rolü" (1963) adlı yazıdan alıntı, **Siyasal Yazılar**. s. 145-146
(12) A.g.e. s. 146
(13) "Mali Bütçe sistemi" (1964) adlı yazı. Age. s. 112, 113 (düzeltilmiş tercüme)

hümanist boyutunu, hem de bunun önceden uyarılmamış okuyucu için "açık olmamasının" nedenlerini çok iyi kavramıştı: "Bu insani bilgi ve zeka abidesi öylesine ağırdır ki bu bize yapıtın hümanist (kelimenin en iyi anlamıyla) boyutunu unutturur. Üretim ilişkileri mekanizması ve onların sonucu olan sınıf mücadelesi, belli bir ölçü içinde nesnel bir olguyu, tarihi yapanın insanlar olduğu gerçeğini gölgede bırakmaktadır. " (14)

"Hümanist, kelimenin en iyi anlamıyla!" Bu deyişle Che, Marks'ın hümanizmi ile "kelimenin kötü anlamıyla" nitelendirilen hümanizmleri birbirinden ayırdetmenin gerekli olduğunu ifade eder. Burjuva hümanizmi, geleneksel Hıristiyancı hümanizmi, filantropik hümanizm, vs. Kendilerinin "sınıflar üstü" olduğunu iddia eden (ki son tahlilde burjuvadırlar) bütün soyut hmkanizmlere karşı Che'ninki, Marks'ın gibi, proletarya sınıfının perspektifi üzerine oturtulmuştur; bu temel ayrılığı ile "kötü hümanizmlere" radikal bir şekilde ters düşmektedir: İnsanın insan tarafından sömürülmesine son veren ve toplumsal yaşantılarının süreçlerine bilinçli bir şekilde hakim olabilmelerini sağlayan insan kurtuluşuna ve yeteneklerini, gizli güçlerini gerçekleştirmesine olanak veren ancak proleter **devrim**dir. Hümanizmi böyle kavrayışında Che'nin Anibal Ponce'nin eserinden etkilendiği söylenebilir. Anibal Ponce (1898-1938) Latin Amerika'da marksizmin öncülerinden biridir. Kitabı **Burjuva Hümanizmi ve Proletarya Hümanizmi** (1935) 1962'de Küba'da yayınlanmıştır. Ponce burjuva hümanizmi ile proleter hümanizminin birbirine zıtlığını göstererek teori ve pratiği, kültür ve çalışmayı kendinde birleştiren "yeni insan", "bütünsel insan"ın ancak proletaryanın iktidara gelmesiyle bir gerçek olabileceğini belirtmiştir. (15) Görülüyor ki Che'nin marksist hümanizmi, herşeyden önce insanın devrimdeki rolünü kavrayışından, komünist ahlak anlayışından ve yeni insanı tanımlayışından anlaşılacağı üzere, **devrimci** bir hümanizmdir.

(14) A.g.e. s.113 (düzeltilmiş tercüme)
(15) A. Ponce **Burjuva Hümanizmi ve Proletarya Hümanizmi** s. 113.

Devrimi yapan insanlardır

Che için marksizm herşeyden önce praksis (toplumsal eylem) felsefesi, devrimci eylemin teorisidir. Ona göre Marks sosyal düşünce tarihine bir nitelik değişimi getirmiştir; bu yalnız tarih anlayışına bilimsel bir içerik getirdiğinden değil, ona aynı zamanda ve özellikle derin bir devrimci öz verdiğindendir: **Dünyayı anlamak yeterli değildir,** onu **değiştirmek gerek** (1)

II. Enternasyonal'in ekonomik marksizminde devrimci insiyatifin, "dünyanın kaçınılmaz değişimini belirleyen çelik kanunlar karşısında" yok olduğu bilinmektedir. Kautski bu tarih anlayışını şu cümlede mükemmel bir şekilde özetlemiştir: "Sosyalist parti devrimci bir partidir; devrimler yapan bir parti değildir. Amaçlarımızın ancak bir devrimle gerçekleşebileceğini biliyoruz ama, devrim yapmanın bizim olanaklarımız içinde olmadığını da biliyoruz, tıpkı karşımızdakilerin onu önleyemeyecekleri gibi. Bunun için hiçbir zaman bir devrimi hazırlamayı ya da önermeyi düşünmedik." (2) Aksine Lenin 1902'de Rus "ekonomistleri" ile ve 1905'de Plekhanov'la yaptığı daha ilk polemiklerinde öncünün ve kitlelerin devrimdeki tarihi insiyatifini vurguluyordu.

Latin Amerika'daki birçok geleneksel komünist partisinin içine battığı menşevizme karşı Che hiç şüphesiz leninizmin canlı kaynaklarına dönüşün bir simgesidir. Lenin, der Che, bize şunu söyler: "Bir toplumdan diğerine geçiş mekanik bir olay değildir", şartlar çeşitli katalizörler tarafından hızlandırılmış olabilirler. Devrimci leninizm 1917'de ve günümüz Latin Amerika'sında şunu ifade eder: "Eğer, proletaryanın esas taleplerini ön plana koyabilecek, nereye gidileceğini açıkça görebilecek ve yeni bir toplum oluşturmak için iktidarı almayı deneyebilecek bir proletarya öncüsü varsa, aşamaları hızlandırmak ve

(1) "Küba Devrimi'nin İdeolojisini Etüd için Notlar" (1960) Siyasal Yazılar s.51. Bu Che'nin kendini ilk defa bir marksist olarak tanımladığı yazıdır.

(2) Karl KAUTSKY **Der Weg zur Macht** (İktidar Yolu) 1910 3. Auflage., Berlin 1920, s.57.

yok etmek imkânı vardır". (3)

Che'nin anlayışına göre, tarihi materyalizm, tarihi "ekonomik güçlerin birikmesi tarafından mekanik olarak belirlenmiş olarak" kabul etmez. Devrimci bir değişim her zaman "bir sosyal sınıfın diğerini politik ve tarihi bakımdan tasfiye etmesini içerir. Diğer bir deyişle: "Hiçbir şekilde, ekonomik çözümlemeyi sınıf mücadelesi tarihi olgusundan ayrı tutamayız." Ki bu da sınıf mücadelesinin canlı ifadesi olan insanın" (4) çözümlemenin dışında bırakılamayacağını belirtir.

Geleneksel sol partilerin çoğunun "şartlarının elverişsizliği" bahanesiyle eylemi reddederek takındıkları ertelemeci, "neo-Kautskici" tavra karşı Che, marksist partilerin "kollarını kavuşturup" nesnel ve öznel şartların doğmasını ve "iktidarın, olgun bir meyva gibi kitlelerin avucuna düşmesini" bekleyemeyeceklerine işaret eder. Küba'daki gerilla savaşı örneğinden hareket ederek -ki eylemin bizzat kendisi devrimin öznel şartlarından birini yaratmıştı: değişiklik imkânının kesildiğini göstererek- devrimci praksisin teorisinin şu genel ilkesini koyar: Öncü partilerin görevleri "kitlelerin bağrından doğan devrimci dalgaların birer seyircileri" (5) olmak değil, iktidarı almak için gerekli koşulların yaratılmasında çaba göstermektir. Gerilla çekirdeklerini katalizör olarak yorumlayan castro-guevaraist teoriyi, bu önermelerden hareket edip yorumlamak gerekir. Bu konuya tekrar döneceğiz.

Bu, hiçbir şekilde, Che'nin voluntarist bir devrim anlayışına yöneldiğini göstermez. Bununla beraber "devrimci duruma" gelinebilmek için gerekli nesnel koşulların ekonomik-sosyal şekillenmenin kendi iç çelişkileri tarafından yaratıldığının da farkındaydı. Aynı zamanda öncünün ve daha sonra da kitlelerin bilinçli eylemleri olmaksızın devrimin başarıya ulaşamayacağını da kavramıştı. Böylece Küba'nın sosyalizme geçişini incelerken, Guevara, öncünün "olayların akışını hızlandırdığını" ama ancak bunun "nesnel olarak mümkün olan sınırlar dahilinde olduğunu" müşahade eder. (6) XVIII. yüzyıl metafizik materyalizminden esinlenen ekonomik kaderciliği ("şartlar insanı oluşturur") ve idealist-volantarist sübjektivizmi aşan bu anlayış, 18

(3) "Parti Militanlığı Üzerine" Venceremos s. 276.
(4) "Sosyalist Planlama" (1965), Siyasal Yazılar s. 156-157
(5) "Marksist-Leninist Parti" Siyasal Yazılar, s. 136
(6) "Sosyalist Planlamanın ANlamı" Siyasal Yazılar. s. 155 Textes politiques s. 195

Brouraire'de insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar diyen Marks'ınkiyle tıpa tıp aynıdır - keyfi olarak değil fakat belirli şartlarda. İşte bu yönüyle kavramak gerekir Che'nin şu ünlü sözünü: "Bir devrimcinin görevi devrim yapmaktır", laf ebeliğinden uzak (Kautski'nin biraz önceki cümlesiyle kıyaslamak yeterlidir) tarihi materyalizmin temel ilkesinin kavranmasında bir mihenk taşıdır bu: İnsanlık tarihi, doğal tarihten şu yönüyle ayrılır, birincisini insanlar yapar ikincisini değil. (7) Ya da Guevara'nın yazdığı gibi üretim ilişkileri "tarihi yapanın insan olduğu" gerçeğini gizlememelidir.

İnsanlar ezelden beri tarihi yapıyorlarsa da bu rolü bilinçli olarak ilk defa sosyalist devrimle oynamaya başlamışlardır. Proletarya devriminin tarihi özelliği -tek bir olay değil ama iktidar için mücadeleden komünizmin kurulmasına kadar sürekli bir süreç olarak- ilk bilinçli insani girişim olmasıdır: "1917 Ekim Devrimi'yle birlikte /.../ insanlık yeni bir bilinç kazanmıştır. İnsanlığa birçok güzel şey vermiş olan Fransız Devrimi'nin insanları /.../ yine de tarihin basit birer aletleriydiler. Daha henüz tarihi yönetme, bilinçli bir şekilde kendi öz tarihlerini inşa etme yeteneğine sahip değildiler. Bu, Ekim Devrimi'yle elde edilmiştir....". (8)

Yani geçmişin büyük sosyal değişimlerinin tersine "komünizm insanlığın bilinçle ulaşacağı bir amaçtır." (9) Bu tema Che'nin marksist hümanizmin gelişimine olan katkılarının en zenginlerinden, en anlamlılarından biridir. Hareket noktası Marks'ın 1844 El Yazmaları'nın bir cümlesidir. "(Komünizm) tarihin çözülmüş bilmecesidir ve kendini çözüm olarak kabul eder". Cümlenin anlamı biraz belirsizdi ama Che bunu kendine has komünizm görüşünde şöyle yorumladı: "Marks insanlığın kurtuluşunu düşünüyordu ve komünizmi insanın yabancılaşması ile sürüklendiği çelişkilerin çözümü olarak görüyordu. Ama bilinçli bir eylem olarak da.... İnsan tarihin bilinçli aktörüdür. Kendi toplumsal varlığını içeren bu **bilinç** olmadan komünizmin olması mümkün değildir" (10)

(7) Karl MARKS, Das Kapital in Werke, Dietz, Berlin, vol. 23. s. 393.

(8) Komünist çalışma sertifikalarının dağıtılma seromonisindeki söylevden, Ocak 1964. Obra Revolucionaria Ed. Era. Mexico 1968 Selected Works. P. 107

(9) Selected Works, P. 307.

(10) Age. s. 113. Ayrıca Guevara'nın "La Banca el credito del sosialismo", Cuba Socialista, No. 31,. marzo 1964; "Biz herhangi bir toplumda, komünizmi; tüketim mallarının mekanik bir toplamı olarak değil, bilinçli eylemin bir sonucu olarak tasarlıyoruz."

Bu ilkenin, bir geçiş toplumundaki somut siyasi-iktisadi ifadesi; komünizme doğru toplumsal ve iktisadi gelişimi yönelten insanların bilincinin aracı olan plandır. Bundan dolayı Che'nin iktisadi düşüncesi ile komünizmin oluşumuna ilişkin genel teorisi birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Buna yeniden döneceğiz. (Bu, Che'nin çok muhtemelen 1962-63'e doğru okumuş olduğu ve Anibal Ponce'nin daha önce de anılmış olan kitabında bulunan bir temadır: "Evrimin bilinçli ö[illegible]si olarak insan; inceden inceye özümlenmiş bir plandan sonra toplum ve doğayı dönüştüren insan; kendi güçlerinin tüm efendisi olmak için bir umutsuz ya da boynu bükük bir köle olmayı engelleyen insan; işte erişilmez görünene kendi iradesiyle erişen sovyetik insan... Proletarya dünyada ilk kez olarak, üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve toplumsal güçlerin özgür gelişimine karşı gelen engellerin yıkılması ile, insanın tarihini, ne istediğinin ve ne yapacağının bilincinde olarak çizmeye başlar".) (11)

Elbette, sözkonusu olan, bir liderin ya da sadece öncünün bilinçli eylemi değildir. Geleceğin komünist toplumu, herşeyi bilen ve ileriyi sezen Halkların Babası bir Noel babanın ya da erdemli ve akıllı seçkin yurttaşların bir hediyesi değildir. "Tarihin yaratıcısı, tarihin yöneticisi, kendi öz elleriyle mutluluğunun yapımcısı" halkın bizzat kendisi olmalıdır. Che'nin siyasal düşüncesi, tıpkı Marks ve Lenin'inki gibi, gerçek devrimci teorinin şu temel ilkesi üzerine kuruludur: **Emekçilerin kurtuluşu, emekçilerin kendi eseri olmalıdır.** Bu böyle olduğu içindir ki Che Küba'nın devrimci kurumlarının kusurlarının tümünü bilerekten Küba'da başlıca önemli olgunun "aynı dava uğrunda birleşmiş bireylerin bilinçli gücü olarak, şimdi tarihi yapan kitleler" olduğu üzerinde duruyordu; ki Küba halkı, "özgürlüğün alanına girmek ve zorunluluğun alanından çıkmak için mücadele eden insanlar, yapılması gerekenin bilincine sahip bireylerden oluşmuştur." (12) Lenin'in 1918

(11) A. PONCE, Burjuva Hümanizmi ve Proletarya Hümanizmi; s. 163-169

(12) Ocak 1964'teki söylev, **Obra Revolucionaria** Küba'da İnsan ve Sosyalizm, **Selected Works**, s. 310-162-168. Genç Lukacs'ın Bolşevik Devriminin kahramanlık yıllarında yazılmış göz kamaştırıcı yazılarıyla Che'nin bu tezleri arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır: **"Komünist üretimde, ahlakın rolü"** başlıklı bir makalesinde (tam Guevara'cı bir başlık!) Lukacs, zorunluluğun alanından (reigne) özgürlüğün alanına geçişin "kör toplumsal güçlerin otomatik bir yasasının ürünü olamayacağını, ama işçi sınıfının özgür kararının sonucu olacağını.... Toplumun gelişiminin alacağı doğrultunun yönünün, bilince, ruhsal ve moral birliğe, sağduyunun gücüne ve proletaryanın fedakârlık yeteneğine bağlı olacağı"nın altını çizer. **Tarih ve Sınıf Bilinci** s. 92-94 Berlin 1968

Nisan'ında yazdığı düşünceleri de aynen böyledir: "Nüfus çoğunluğunun ve herşeyden önce emekçilerin çoğunluğunun, tarihsel olarak yaratıcı bir çabayla katılmadığı bir devrim başarıya ulaşamaz. Eğer proletarya ve yoksul köylülerin ikisinde de ülkülerindeki bağlılık, fedakârlık, dayanıklılık üzerine yeterli bilinç varsa, yalnızca o zaman sosyalist devrimin zaferi güvence altına alınmış olacaktır." (13)

(13) Lenin; "Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri." Ekim yayınları. s.12

Yeni insan

Rousseau'dan Lenin'e tüm büyük devrimcilerin rüyası, yalnızca "dünya"yı değil, ama "insan"ı da değiştirmektir. Onlar için devrim, tek başına toplumsal yapıların, kurumların, rejimlerin değil ama **insanların**, onların bilinçlerinin, ahlaklarının, değer ve alışkanlıklarının, sosyal ilişkilerinin de derin, radikal ve "alt üst edici" **(umwälzende)** bir dönüşüme uğramasıdır. Bir devrim bu "yeni insan"ı yaratabiliyorsa gerçek bir devrimdir. Rousseau için, bu, akli genel iradenin bencil tutkuların dar partikülarizmine hakim olduğu gerçek vatandaşı oluşturmak meselesidir. (Rousseau'nun düşüncesi açıkça, kendi toplumsal içeriği ve tarihsel belirlenmesiyle belirli bir sınırı aşamamaktadır. Özellikle insanların "vatandaş" olmasına imkan veren somut toplumsal koşullar düşünüldüğünde). **1844 El yazmaları**'nda Marks gelecceğin kurucuları, komünist işçilerden hayranlıkla sözeder. Onlar için "İnsanlığın kardeşliği boş bir cümle değildir" ve toplum şimdiden kendi içinde bir amaç haline gelmiştir. (1) İşte bu belirgin bir biçimde **Yahudi Sorunu**'ndaki (1844) "burjuva"nın belirlenmiş olumsuzlamasıdır: Bencil bir atom, yalıtılmış bir monad, yalnızca küçük özel çıkarları için yaşayan "burjuvanın" olumsuzlaşması. Nihayet Lenin için, komünizm, zora, boyun eğmeye ve şiddete ihtiyaç duymaksızın toplumsal hayatın disiplinine uyacak olan yeni bir nesli, özgür insanı yaratacaktır. (2)

Guevara'nın düşüncesi de bu entellektüel çizginin içinde yer alır. Onun için de, devrimin nihai ve en üst görevi yeni bir insan, komünist bir insan, kapitalist toplum bireyinin, yabancılaşmış meta-insanına dönüşmüş, ya da emperyalist makinanın yardımıyla o hale gelebilecek olan, et obur bir hayvan, bir "kurt toplumda kurt-adam" olanın diyalektik olumsuzlamasını yaratmaktır. Çünkü burjuva toplu-

(1) Marks 1944 El Yazmaları s. 216. Sol Yayınlar

(2) Lenin Devlet ve İhtilâl s. 92. Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

(3) Emperyalizm Mahkum olmuştur. Selected Works s. 339. Küba'da İnsan ve Sosyalizm s. 16, Siyasal Yazılar. s. 251 Hilata'ya Mektup Selected Works. s. 425

mu son tahlilde, başarının yalnızca başkalarının başarısızlığı bedeline kazanılması yasasının, yani orman yasasının üzerine temellenmiştir; burjuva toplumu nesnel, zorunlu ve kaçınılmaz olarak "iyiniyetli" hıristiyan ya da başka, insanın insana düşman olduğu bir toplumdur.(3)

Toplumun kökten bir dönüşümü, aynı zamanda, bireylerin zihin yapısında derin bir dönüşümü gerektirir. İktidarın tümünün bir kez ele geçirilmesine, burjuvazinin mülksüzleştirilmesine, eski toplumun aksaklıklarının giderilmesine, iktisadi yapının değişmesine rağmen, bireysel bilinçte eski toplumdan arta kalan pisliklerden nasıl kurtulunur?

İdeolojik çalışma, propaganda, kültürel düzeyin yükseltilmesi, doğrudan ve dolaylı eğitim ile; "Toplum bütünüyle devasa bir okul olmak zorundadır," Ama bu eğitim yalnızca tkmüyle edilgen bir çıraklık evresi değildir ve olamaz da; herşeyin üstünde **kendi kendini eğitim** özelliğini de taşıması gerekir. Komünizme doğru yürüyen halkın kendi kendini eğitmesi gerekir. (4) Burjuva toplumunun bu ideolojik ve manevi artıklarının tasfiyesi gerçekleştirilmiş sosyo-ekonomik dönüşümün doğrudan ve otomatik bir ürünü değildir. Bu dönüşümler burjuva ideolojisinin tasfiyesi için gerekli ama yetersizdirler. Üstyapı düzeyinde **özgül** ve bilinçli müdahaleleri gerektirirler. Dahası, eğer sosyalizmin ekonomik inşaı eski toplumun damgasını taşıyorsa, bu cidden nazik bir durumdur! Üretim süreci yeni inanın oluşumuna ve kitlelerin siyasi eğitimine de katkıda bulunmak zorundadır.

(4) Küba'da İnsan ve Sosyalizm s. 16

Bu, "XXI. yüzyıl insanı" ya da komünist insanın, yeni insanın ayırdedici özellikleri nelerdir? Che ütopizmi reddederek, şimdiden bu geleceğin ilk önbiçimlerinin bulunduğu Küba gerçeği üzerinde zorunlu olarak soyut bazı genel varsayımlar sıralar: Görevlerini tamamlamaktan başka sevinçleri olmayan, en tehlikeli görevleri gerçekleştirmek için çekişen gerillalar, devrimciler ("savaşçılarımızın davranışlarında şimdiden geleceğin insanının özellikerini yakalayabiliriz"); halk yığınlarının kendisi de devrimin kritik anındaki cesaret ve özverileriyle, Playa Giron akıncı kolu, ekim 1962'deki füzeler bunalımında; genç komünistler enternasyonalist ruh ve devrimci çabanın canlı örnekleridirler. (5) Diğer insanlarla gerçek dayanışma ilişkisi içinde somut evrensel kardeşlik bağıyla bağlı komünist insan zorunlu olarak manen

(5) Küba'da İnsan ve Sosyalizm s. 13

daha zengin ve daha sorumlu olmakla yükümlüdür; bir kez yabancılaşma zincirlerini kıran ve kendi yapıtında kendini bulan insan "bir insan olarak kendini tamamen gerçekleştirmesi ile aynı şey olan toplumsal varlığının tüm bilincine erişecektir." (6) Varolan imkânları ile insan, Marks'ın **Feurbach Üzerine Tezler**'inde adlandırdığı gibi "toplumsallaşmış insanlık"tır; yani burjuva toplumu tarafından "özel hayat" ve "kamu hayatı", "özel çıkar" ve "genel çıkar", "insan" ve yurttaş, birey ve topluluk olarak yaratılan ayrımların aşılmasıdır.

Yazılarından çıkardığımız şekliyle, Guevara'da komünist insan sorunsalı, romantik ütopizm ideolojisinin mi içinde yer alır? Sanmıyorum: Ütopyacı "yeni insan"ın mümkünlüğünü tartışmaz ama daha çok ebedi ve değişmeyen bir "insan tabiatına" inanır... Komünizm Che için hiçbir zaman insanın insan olarak iyiliği üzerine temellenmiş ütopik bir sistem (7) değildir, ama Küba Devrimi'nin somut deneyinden hareketle sezdiği nesnel bir sonuçtur.

Varılması gerekli nihai amaç olarak yeni insan teması, sosyalist devrimin parıldayan yıldızı, son amaç olduğu gibi, Che'nin devrimci hümanizminin temel fikri, merkezindeki mihenk taşıdır; onun tüm politik düşüncesini bunun ışığı altında anlamak gerekir. (8)

(6) "Devrim ve Azgelişmişlik" (1965) Selected Works s. 350-351, "Küba'da İnsan ve Sosyalizm." s. 22.

(7) "Parti Militanlığı Üzerine" Venceremos, s. 245

(8) "Eğer Che, değer teorisini, bürokratizm tehlikesini, devrimci kadroları, genç komünistlerin niteliklerini, partinin kuruluşunu tartışıyorsa, bu [yeni insan] tüm tartışmaların içinde varolan bir temadır." (R.F. RETAMAR. "Guevara'ya Önsöz" Askeri Yazılar s. 21. Yar Yayınları.)

Hümanist değerler

Marksizmin içinde ahlaki değerlerin teorik konumu sorunu, herzaman için, siyasete bulaşmış felsefi bir tartışma konusu olmuştur. Sorunun klasik konumu, 1914 öncesi Alman Sosyal Demokrasisi akımlarındadır: bir yanda idealist ahlakçılık, soyut, "ölümsüz" varlıklarla uğraşan "sınıflar üstü" türemeci yeni-Kantçı (Bernstein) ahlakçılık; öte yanda ise biraz pozitivizmle süslenmiş bilimsel "karşı ahlakçılık" (Kautski). Bu en son konumun yeni bir örneği, Charles Bettelheim'ın Che'ye karşı polemiğinde bulunur. Bettelheim marksist değilmişçesine hümanist ve ahlaki sorunsalı (özellikle yabancılaşma temasını) bir yana iterek, yaşlı Engels'in talebesi Lafargue'ya yazdığı bir metni eleştirisine temel almaktadır: "Bir kişi bilime inanıyorsa artık onun bir ideali olamaz; bilimsel sonuçlara ulaşır ve ne zaman bir kişi tepeden inmeğa bir parti adamı olur; o zaman bulgularını pratiğe geçirmek için mücadele eder. Ama bir ideali olan bilim adamı olamaz, çünkü önkavramlarla yola çıkmıştır o".(1) Oysa bu alıntı -ki bize göre Marks'ın düşüncesini temsil etmez- sorunu çözümlemekten uzak tamamiyle pozitivist ve doğa bilimci olmakta dolayısıyla sorunu çözümleyememektedir. "Parti insanı", "bilimsel sonuçlara" bir ideal olarak değer vermiyorsa "bu sonuçların" pratiğe koyuluşu için mücadele etmediği açıktır. Öte yandan, yabancılaşma sorunsalı Marks'ın olgunluk dönemi eserlerine hiç de yabancı değildir. Örneğin, **Kapital**'de Marks şöyle yazar: "Topluma karşı bir nesne, kapitalistlerin gücünün kaynağı olarak, özerk hale gelmiş, yabancılaşmış, (**entfremdete**) bir sosyal güç olarak... kapital hergün daha çok açığa çıkar." (2) **1844 El Yazmaları**'nda soyut "antropolijik" bir niteliği olan yabancılaşma kavramı, **Kapital** ve **Grundrisse**'de en somut ve en tarihsel hale gelir.

(1)) Bettelheim, Sosyalist Ekonomiye Geçiş, Paris 1968.s.170.

(2) Marx, Das Kapital, III, in Werke, Band 25, Dietz Verlag, Berlin, 1968, s.274.

(3) Bu çelişkinin diyalektik, aşılmasını (Aufheburg) inceleyen, bir yandan marksizmin hümanist içeriğini kabuleden bir yandan da komünizmin yerleşmediği sürece ahlak ve hümanizmin tümünün zorunlu olarak bir **sınıf** niteliği taşıdığının altını çizen Rosa Luxemburg olmuştur. Che büyük bir ihtimalle ne 1914 öncesi Sosyal Demokratlar arasındaki polemiklerden, ne de Luxemburg'un [Bu konudaki] yapıtlarından haberdardı. Ama Peru Komünist Partisi'nin kurucusu, Latin Amerikan marksizminin "büyük ismi" ve yapıtları Küba'da "yeniden keşfedilmiş", tam o dönemde yeniden basılmış olan Jose Carlos Mariategui'nin yazılarını okumuş olduğu tahmin edilebilir. **Defansa Del Marksismo** (Marksizmin Savunucusu) adlı kitabının "Ethics and Socialism" ("Ahlak ve Sosyalizm", ki bu makale Tricontinental dergisinin ilk sayısında yayımlanmıştır) makalesinde, Mariategui marksizmin karşı-ahlakçı olduğu şeklindeki tezi reddeder ve gerçek proleter ahlakın "iktisadi şartlardan mekanik olarak oluşmayacağını; kahramanca bir düşünce tarzı ve ateşli bir irade ile devam ettirilecek sınıf mücadelesinin içinde şekilleneceğini savunuyordu." (4) Che'nin devrimci hümanizmi işte bu kavrayışın ışığında anlaşılmalıdır.

Guevara'nın başvurduğu, onun devrimci mücadelesini ve yeni insan idealini esinleten ahlaki değerler nelerdir?

Gerçek bir hümanizme verilen en yüksek değer ancak **insanlığın** kendisi olabilir: "İnsan yaşamı ancak ve ancak sonsuz olanın hizmetinde olduğu sürece bir anlam taşır. Bizim için, sonsuz olan işte bu insanlıktır." Bu sözcükler 1927'de Bolşevik lider Adolf Joffe'nin Leon Troçki'ye yazdığı veda mektubundan alınmıştır ve Joffe'nin ahlâki görüşünü kusursuzca ifade etmektedirler. Bu, devrimci marksist için, insanlık, evrensel bir değer, insanı ve milleti kısmi unsurlar olarak (felsefi anlamda) birleştiren ve aşan ve son tahlilde dünya proletaryasıyla özdeşleştiren somut bütünselliktir.

Che bu anlamda bir halk ve insanlık sevgisinden, bunlar olmaksızın "gerçek bir devrimcinin düşünülemiyeceğinden" sözeder. Aynı unsuru Che'nin, genç komünistler için öngördüğü gereklerden biri olarak formüle ettiği şu ifadede de bulabiliriz: "İnsanlığın büyük problemlerini daima kendi problemlerimiz gibi düşünmek." (5) Bu deney soyut,

(4) Tricontinental (İngilizce baskısı) No. 3 (1967). s. 21-22

(5) "Küba'da İnsan ve Sosyalizm" s. 30
"Komünist Gençlik Olmak Üzerine" Venceremos s. 218.

anlamsız bir "filantropi"ye dayanmamaktadır, somut ve siyasal anlatımını insanlar arasındaki uluslararası dayanışmada, **proleter enternasyonalizmin**de bulur. Proleter enternasyonalizmi, dünyada sınıfların varlığı devam ettikçe; "insanlık sevgisinin" tek gerçek ifadesidir. (Burada ilave etmeliyiz ki bu "sevgi" geleneksel Hristiyanlıkta sözügeçen sevgiyle hiç de aynı şey değildir; zira bu aynı zamanda karşıtıyla da birlikte gider, yani düşmanın ödünsüz kini ile: "Kinsiz bir insan vahşi bir düşmanı yenemez". (6)

İnsanlık bir değer olarak insan yaşamının kendisinin değerinin biçilmesini içerir. Gerçekte, devrimci savaşın, kurtuluşçu silahlı mücadelenin teorisyeni, "baskı yapan acımasızca öldürülmelidir" diyen ve devrimcinin "verimli ve seçici" (7) bir öldürme makinesi haline gelmesini öneren Che aynı zamanda insan hayatına karşı gerçek ve derin bir saygı beslemiştir. İnsan yaşamının bir değer olduğunu kabul ettiği içindir ki masum insanları da hedef olan kör terörizmi eleştirir; gerillaların savunmasız bir düşmana nazik davranmalarını ve tutsak düşman askerleri için şefkat gösterilmesini talep eder, ona göre "yaralı düşmana ilgi ve saygıyla davranılmalıdır" (8)

Che'nin Bolivya'da yakalanması ve öldürülmesinden sonra bir Amerikan dergisi utanmazca şöyle yazmıştı: "Tutsak alınmasına her zaman karşı olanların şikâyet edecek durumları yoktur". Bu rezilce bir yalandır. Bu konuda **Gerilla** Savaşında Che şöyle der: "Askeri bir görev için savaşan ya da savaşmayı bu biçimde düşünenlere karşı şefkat göstermek mutlaktır. Yeterli ölçüde operasyon üsleri ve sıkıca korunabilen yerler olmadığı sürece tutsak almamak iyi bir politikadır. Sağ kalanlar serbest bırakılmalıdır. Yaralı olanlar eylem anında elde olan kaynakların tümü seferber edilerek bakılmalıdır." (9) **Küba Devrimci Savaşının Anımsattıkları** adlı kitabının birçok yerinde ve aynı zamanda yoldaşlarının ifadelerinde de belirtildiği gibi onun [devrimci savaş süresindeki] gerçek davranışları bu devrimci ahlâk standartına gayet uygundur. (10)

(6) "Tricontinental'e mesaj" (1967) **Selected Works** s. 180

(7) Latin Amerikan Devriminin Taktik ve Stratejisi, **Siyasal Yazılar** s. 112 (1962) ve (Mesaj" age. s. 180

(8) Guavera, **Askeri Yazılar** s. 72

(9) Age. s. 72

(10) Guavera, **Küba Devrimci Savaşının Anımsattıkları** s. 59 ve Carlos Frangui, **Onikilerin Kitabı**

Hem yaşama karşı engin bir saygı duymak hem de her an silah omuzlamaya hazır olmak ancak bir hıristiyan veya bir pasifist hümanist için çelişik bir düşünce tarzıdır. Halkın devrimci savaşı Che'ye göre devrimci hümanizm için tek yanıttır; ezilenin ve sömürülenin ezenlerin kurumlaşmış zorbalığına ve suçlarına karşı vereceği tek yanıttır: "Onlar kendileri bizi bu mücadeleye itiyorlar; bu mücadeleyi örgütlemek ve saldırıya geçmekten başka bir seçenek yok önümüzde..." (11)

Dahası, insan yaşamına karşı duyulan gerçek saygı salt fiziksel artakahşı savunmakla sınırlı olarak düşünülemez. Ruhun yaşamı fiziksel varlıktan ne daha az ne daha fazla saygı görmelidir: insanın **gerçek değeri,** (asalcti)'de korunmalıdır. Che'nin, Fidel'in ve öteki Küba devrimcilerinin yazılarında sık sık rastlanan bu kelimenin birçok anlamı vardır ama özellikle **eşitlik** fikri ile birlikte ele alınır. Che, çok beğendiği ve sık sık söylevlerinde kullandığı Jose Marti'nin bu cümlesinde "asaletin ölçütü"nü bulduğunu söyler: "Gerçek bir insan başkasının suratında patlayan tokatı kendi suratında patlamış gibi hissetmelidir." Bu asalet temasının şüphesiz İspanya - Amerikan medeniyetinde derin kökleri vardır. **"La Dignidad** (asalet kavramı) Latin Amerikada'ki yaşamın lanetlenmiş gerçeğinde öylesine anlamsız olmaktadır ve bundan dolayıdır ki bu kavram popüler ayaklanmalar yaratacağı ve bunların da devrimcilere sinyal vereceği ümidini içermektedir." (12) Marti'nin bu sözü insana hemen **Don Kişot**'u hatırlatıyor: Che bu yapıtı Sierra Maestra'da gerilla ordusuna katılan köylülere verdiği "edebiyat derslerinde" okuyordu. Che ailesine yazdığı en son mektupta alaycı bir dille kendini kitabın kahramanı ile özdeşleştirmiştir. (Dahası, **Don Kişot,** Küba devrimcileri 1959'da iktidarı ele geçirdiklerinde Ulusal Yayıncılık Enstitüsü'nün "yığınlar için" bastığı ilk kitap olmuştur.) Bununla birlikte asalet temasını tamamen Marksizme yabancı saymak hatalı olacaktır. "Proletaryanın .... gurur, cesaret, özsaygı ve bağımsızlık duygusuna ekmekten çok ihtiyacı vardır." (13) diye yazan Marks'ın ta kendisi değil midir?

---

(11) "Mesaj" Selected Works. s. 180

(12) Claudet Gulien, **Fidel Castro Konuşuyor**'a önsöz. s. 12

(13) "Marks" Der Kommunismus des Rheinischen Beobachters" **Marks, Engels, Din Üzerine** adlı kitabın içinde. s. 83.

Asalet sorunsalı aynı zamanda Che'nin ele aldığı başka bir değeri de ifade eder: **Özgürlük.** Tabiidir ki; bir marksist olarak bu kelimenin Che için taşıdığı anlam kelimeye bireyci burjuva hümanizminin verdiği anlamdan çok farklıydı. Marks için, özgürlük, pazardaki insanların "serbest oyunu" değil, doğanın ve toplumsal yaşamın insanların kendileri tarafından rasyonel kontrolü idi. Bu, "serbest pazarın" ve yabancılaşmanın her biçiminin imhasını ifade eder-yani, insan üzerinde kendi ürettikleri ve özellikle üretim süreci tarafından kurulu hakimiyetin nihayeti. Bundan dolayıdır ki, Che, devrimcilerin en önemli özleminin insanı, yabancılaşmadan arınmış, en önemlisi kapitalizmin kör yasalarının hakimiyetinden kurtularak özgürlük dünyasına atılan ilk adım olan gerçek kurtuluşa kavuşmuş görmektir, demekte hiç tereddüt etmez. Che için, insanın özgürleşmesi tek bir olay değil, bir süreçtir: özgürlük yaratılmalıdır. Küba'da, "özgürlüğümüzün çatısı kurulmuştur", ama bunun tamamlanması dünya çapında komünizme varılana dek mümkün değildir. (14)

İnsanlık, eşitlik, asalet, özgürlük: bu "klasik değerler Che'nin devrimci hümamizminde yeni bir anlama kavuşurlar, çünkü Che bu "klasik" değerlere proletaryanın, onun sınıf mücadelesinin ve sosyalist devrimin perspektifinden bakmıştır.

(14) "Bütçe Sistemi" Selected Works, s. 113
"Küba'da İnsan ve Sosyalizm". s. 15

II. CHE'NİN İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ -

Giriş

Che'nin iktisadi düşüncesi, gerilla savaşı teorisi gibi, Küba Devrimi'nin somut praksisi üzerine temellenmiş, marksist teoriyi zenginleştiren özgün bir katkıdır. Bu düşünce aynı zamanda Küba'nın iktisadi gelişiminin gerçekliğine esnek bir tarzda uyarlanmış ve Che'nin devrimci hümanizminin ilkeleri ile de uyumludur. Küba'da 1963-64 yıllarında büyük iktisadi tartışma boyunca şekillenen bu düşünce, doğrudan doğruya adanın iktisadi sorunları üzerine değildir yalnızca ama, sosyalizmin temel anlamı ve marksist teorinin anahtar kavramları üzerinedir de; bu tartışmanın uluslararası komünist harekette, birbirinden farklı eğilimler arasında gelişmekte olan çatışmalar arasında da yeri vardır.

Küba'da bu tartışma, Lenin'in ölümünden bu yana sosyalist bir ülkede geçmişte örneği olmayan, pratik bir etki yaptı: Basında, herkese açık birz tarzda, karşılıklı saygı ve onurlulukla gözler önüne serildi. Tüm katılanlar -içlerinde bakanlar, Küba partisinin yöneticileri ve Avrupalı iktisatçılar vardı- kendi aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen birbirlerini oldukları gibi kabul eden ve Küba Devrimi'nin amaçlarında birleşmiş marksist militanlardı. Tartışma "yenilenlerin gözden düşmesi" ile sonuçlanmadı: tam aksine, Guavera'nın tezleri, kendisi sahneden çekilmesine rağmen, kabul edildi.

Tartışmada yeralan temel temalar şunlardı:

(1) İktisadi politika sorunları: Manevi ya da maddi teşvik, girişimlerin mali özerkliği ya da bütçe sistemi.

(2) Ekonomi politiğin sorunları: Devletleştirilmiş üretim araçlarının meta ya da meta-olmayan tabiatı, üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki uygunluk, planlama ve değer yasası;

(3) Marksist teorinin genel sorunları: Sosyalizmin inşasında 'bilinç' öğesinin rolü, vs. (1) İlerdeki sayfalarda Che'nin iktisadi düşüncesini, onu ortaya çıkaran temel eksenler etrafında sistematikleştirmeye, bu düşünceleri tartışma boyunca ortaya atılan diğer görüşlerle yanyana koymaya ve tüm bunlarla "klasik" marksizmin ana temaları arasında bir ilişki kurmaya çalışacağım.

(1) Bu liste; tartışmaya katılanlar, onların katkıları ve makalelerinin basıldığı kitaplar ve dergiler hakkında kronolojik olarak bilgi vermektedir.

-Ernesto Che Guevara (Sanayi Bakanı): "Üretim Maliyetleri temelinde bütçe sisteminde girişimlerin iktisadi tahlili üzerine düşünceler" **Nuestra Industria** No: 1 (Haziran 1963

- Luis Alvarez Rom (Maliye Bakanı) : "Devlet bütçesinin iktisadi ve siyasi içeriği". **Trimestre, suplemento del Directorio Financiero,** No: 6 (Mayıs-Haziran 1963)
- Alberto Mora (Dış Ticaret Bakanı): "Bugünkü Küba ekonomisinde değer yasasının işleyişi üzerine", **Comercio Exterior** (Haziran 1963)
- Che Guevara: "Değer Kavramı Üzerine: Bazı Düşüncelere Cevap". **Nuestra Industria** no: 4 Aralık 1963
- Marcelo Fernandez Font (Ulusal Banka Başkanı): "Küba'da sosyalist bankanın işlevleri ve gelişmesi" **Cuba Socialista** No: 5 Şubat 1964
- Che Guevara: "Bankacılık, kredi ve Sosyalizm, **Cuba Socialista** no:31 (Mart 1964) (Fernandez Font'a cevap)
- Charles Bettelheim (marksist iktisatçı, Paris Üst Düzeyde Pratik İncelemeler Okulu Yöneticisi): "Üretim güçlerinin gelişme düzeyi ve sosyalist planlamanın yöntem ve biçimleri" **Cuba Socialista** no: 32 (Nisan 1964) (Che'nin tezlerine eleştiri);
- Che Guevara: "Sosyalist planlamanın önemi" **Cuba Sosialista** No:34, (Haziran 1964) (Bettelheim'a cevap); **Siyasal Yazılar s.** 148
- Ernest Mandel (Marksist iktisatçı, haftalık Belçika yayın organı **La Gauche**'un yöneticisi, troçkist yönetici); "Geçiş döneminde meta kategorileri" **Nuestra Industria,** (Haziran 1964) (Bettelheim'a cevap);
- Juan Infante: "Kendi kendini finanse eden girişimin işleyişinin karakteristik özellikleri" **Cuba Socialista** no: 34 (Haziran 1964)
- Luis Alvares Rom: "Finansman sistemlerinin tahlillerinin metodu üzerine" **Cuba Socialista** no: 35 (Temmuz 1964)
- Che Guevara, "Emeğe karşı yeni bir tavır". Bir işçi topluluğuna söylev, 15 Ağustos 1964, **Obra revolucionaria,** no: 21 (1964)
- Alexis Codena: "Bütçe sisteminde denetim üzerine deneme" **Nuestra Industria** No: 10 (Aralık 1964)
- Mario Rodriguez Escalona; "Geçiş döneminde mali bütçe sistemi tarihinde genel maliye anlayışı" **Nuestra Industria** No: 10 (Aralık 1964)
- Che Guevara: "İnsan ve Planlama" İtalyan dergisi **İl Manifesto**'da no: 7 (Aralık 1969) "İl piano e gli uomini" başlığı altında, 1964 yılında sanayi bakanı iken yapılan görüşmenin stenografik notlarından yayınlanmıştır;
- Fidel Castro: Devrimi Savunma Komiteleri'nin VI. yıldönümü için söylev, **Granma,** (28.9.1966) (Che'nin tezlerinin resmi kabulü);
- I.N.R.A. (Ulusal tarım reformu enstitüsü) Yönetmeni Carlos Rafael Rodriguez'in tarımsal girişimlerde mali özyönetimi savunan ama doğrudan tartışmaya katılmayan iki makalesine de bakılmalı: "Tarımsal reformun dört yılı" **Cuba Socialisa** No: 21 (Mayıs 1963) ve "Küba tarımında yeni yol" **Cuba Socialista,** No: 27 (Kasım 1963)

Bu tartışma üzerine yazılanların kısa bir bibliyografgyası; de SANTİS, Sergio: "Debate Sobre la gestion Socialista en Cuba". **"Cuba; una revolucion en marcha"** içinde, Paris, Ruedo Iberico, 1967.

DUMORT, Rene: **Cuba: Socialism an Development** New York; Grove Press, 1970

GILLY, Adolfo: Inside The Cuban Revolution New Ylork; Monthly Review Press, 1964.

MANDEL, Ernest "La Grand Debat economique" **Partisans**'ın 37. sayısının içinde, (1967)

MÜLLER, W.: "Einleitung" Bettelheim, Castro, Guevara Mandel, Mora'nın yapıtlarını biraraya getiren: **Weitgesetz, Plannung und Bewusstsein Die Plaungdebate in Cuba** adlı yapıtın içinde... Frankfurt: Verlag neue Kritik, 1969.

TUTİNO, Savario: "Dibatito economico a Cuba". **Rinascita**'nın içinde. No: 28 (11 Temmuz 1964)

Üretici güçler ve üretim ilişkileri

Vülger Marksizm'in karakteristiği olarak ekonomist eğilimin en belirgin özelliklerinden biri, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki bağlantıyı mekanik olarak görmeleridir. Bu kavrayış, ortodoksluğunun kanıtı olarak Marks'ın **Felsefe'nin Sefaleti** (1847) adlı kitabında yeralan ve sık sık tarihsel materyalizmin özünü ifade ediyor olarak addedilen şu cümleyi bağlamından koparark kullanır: "El değirmeni bize feodal lord ve feodal toplumu; buhar değirmeni bize endüstri kapitalisti ve onun toplumunu verir". (1) Bu cümlede yer alan olguların yanlış olmasının yanı sıra (zira marksist tarihçi Charles Parain, Marks'ın bu noktada hatalı olduğunu su değirmeninin feodalizmin tipik özelliği ve makinanın da endostri kapitalizminin başlangıcının tipik özelliği olduğunu kaydeder. (2) bu cümle tek başına ele alındığında bizi yanlış bir yöntemsel yaklaşıma götürür. **Felsefenin Sefaleti**'nin ve özellikle Kapital'in tümünü okuduğumuzda sarih olarak şunu gözleyebiliriz: Marks için, üretim ilişkileri her zaman ve heryerde üretici güçlerin bir yansıması veya bir sonucu değildir; geçiş dönemlerinde konumlarını değiştirirler. Üretim ilişkileri bazen üretici güçleri engelleyici durumda bazen de üretici güçlerden ilerde olabilirler. Bizi bu bağlamda ilgilendiren bu son ihtimali de gözönüne alarak denilebilir ki, (**Kapital**'de verilmiş olan) manifaktür ve evde yapılan ücretli işçilik örneğinde feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş döneminde ortaya çıkan kapitalist üretim ilişkileri eski geleneksel üretici güçlerin (teknikler, üretim araçları, vs.) üzerinde yükselmektedir. (3)

Rus marksistleri arasında, özellikle Menşevizm tarafından tamamen benimsenen ekonomizm eğilimi, Rusya'da sosyalist devrimin imkansız olduğu şeklindeki tartışmasız dogmayı öne sürüyordu: üretici

(1) Marks, Felsefenin Sefaleti. s. 115. Sol Yayınları

(2) "Rapports de production et developpement des forces productives; l'exemple du moulin a eau" Pensee, Sayı 119 (Şubat 1965) s. 55- 56

(3) Marks, Kapital c. I. s. 362-63 ("Manifaktürün dayandığı sığ teknik temel...")

güçlerin bu azgelişmişliği herhangi bir tarzda sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmasına izin vermez, diyorlardı. (1917 sonrasında) Lenin bu görüşe şu iki fikirle cevap verdi.

1. Üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çatışmaya dünya düzeyindeki kapitalist sistemin içinde bakmak gerekir. Bu sistemin 1917'deki özel durumu içinde Rusya, en zayıf halkadır

2. Niçin Batı Avrupa ülkelerinden farklı bir medeniyet kurmak için "Ekim Devrimini bize sağladığı temel ön-şartlardan yararlanıp" üretici güçlerimizi sosyalist yöntemlerle geliştirmeyelim? (4)

Bu konuda, Stalin'in düşüncesi başka konularda da olduğu gibi menşevizme bir yarı-dönüşü temsil eder. Stalin, "üretim ilişkileri üretici güçlerin özellikleriyle tam bir uyum içinde olmalıdır" şeklinde bir iktisadi yasanın varlığından sözeder. Hatta şöyle ilave eder: "tam uygunluk sözü "mutlak" bir anlamda anlaşılmalıdır" çünkü "üretici güçler.... şüphesizdir ki sosyalizmde bile üretim ilişkilerinin önüne geçer." Ekim Devrimi'nde de neden işçi sınıfı bu gerekli uygunluk yasasını benimseyip üretim ilişkilerini Rusya'nın üretici güçlerine uygulamasın! Bir başka ifadeyle, Stalin Menşevik şemanın önermelerini kabul edip bunları Bolşevizme ve Ekim Devrimi'nin gerçeğine uyarlamak istemektedir. (5)

Şimdi de Küba'da 1963-1964'de yer alan tartışmaya katılanlar bu "klasik" görüşlerin neresine düşüyorlardı, bunu görelim.

Che'nin görüşlerinin en detaylı eleştirisini yapan Fransız iktisatçısı Charles Bettelheim olmuştur. (Bundan sonraki sayfalarda, Bettelheim benim tartışmamda olumsuz tarafta yeralıyor gibi görünecektir. Yanlış anlaşılmaması için belirtmek gerekir ki Bettelheim, bence yaşayan marksist iktisatçıların en büyüklerinden biridir ve ben Bettelheim'ın o dönemlerindeki bazı fikirlerini eleştirirken -ki bunların çoğunu artık savunmamaktadır- onun eserlerinin bilimselliğini, o eserlerin yazarının da devrimci siyasi konumu üzerine bir gölge düşürmek istemem. Hatta Che'nin kendisi de ona karşı polemikleri sırasında Bettelheim için "Yoldaş Bettelheim'in makalesi... çok yetkin bir marksist ve kuramcı tarafından yazıldığı için çok önemlidir" (6) der) Bettelheim,

(4) Lenin, **Bizim Devrimimiz** (Sukhanov'un notları nedeniyle) "Son yazılar, Son Mektuplar" içinde s. 55 Ser Yayınları.

(5) J.V. Stalin. **SSCB'de Sosyalizmin İktisadi Sorunları** s. 9-10, 57, 55, Sol Yayınları

(6) "Sosyalist Planlamanın Anlamı" **Siyasal Yazılar**, s. 158

açıkça, Stalin'in fikirlerine ve onun "gerekli uygunluk yasası"na buna uygun olarak da "üretim ilişkilerinin yapısını belirleyen üretici güçlerin gelişme düzeyidir" şeklindeki görüşe bağlıdır. Somut olarak, ona göre, meta kategorilerinin gerekli varlığı (bekâsı) ve girişimlerin mali özerkliği sosyalizme geçişte "üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine bağlıdır". (Bundan öyle anlaşılıyor ki üretici güçlerin gelişmesi ile bu meta kategorileri yok olur; ama bu anlayış Bettelheim'ın kendisi tarafından reddedilmiştir; "Sovyet ekonomisinin ve öteki sosyalist ekonomilerin **gittikçe kompleksleşen** yapısı", bu (meta) kategorilerine neden daha çok önem verilmiş olması gerektiğini izah eder. (7)

Bu anlayış Che tarafından eleştirildi, Bettelheim da Şubat 1966'da yazdığı bir makalede bu eleştirileri cevapladı. "Che Guevara üretici güçlerin gelişme düzeyi ve üretim ilişkilerinin yapısı arasındaki uygunluk yasası şeklindeki 'mekanik' kavrayışı çok doğru olarak eleştiriyor -ama bu görüşü bana atfederken hatalı davranmaktadır." Nitekim Bettelheim, bu evrede, geçiş dönemini "mülkiyet ilişkilerinin ve üretim ilişkilerinin üretici güçlerin bölgesel gelişim düzeyinin 'ilerisinde olduğu dönem olarak" kabul eder. (8)

Bu, 1964 yılının Ocak ayında yazdığı ve Che'nin haklı olarak "mekanik" diye eleştirdiği makaleye tamamen zıt bir görüştür. Ne var ki, bir ay sonra (Nisan 1966'da) Bettelheim ilk tezine dönmüş; "eğer örgütlenme ve dağıtım biçimlerini üretici güçlerin eldeki gelişme düzeyine uyarlarsak, hiçbir yere varamayız..." (9)

Bettelheim'ı eleştiren makalesinde ("Sosyalist Planlamanın Anlamı" Haziran 1964) Che görüşlerini tamamen "zayıf halka" önermesine ve Lenin'in Menşeviklere karşı kullandığı polemiklere dayandırıp, bunları Küba Devrimi'nin anlaşılmasındaki uygunlukları açısından ele alır; Küba'da 1959-1962'de Rusya'da 1917-1918'de sosyalist devrim üretici güçlerin azgelişmişliğine ve gerikalmışlığına rağmen başarılmıştır, der. Ve sosyalist devrim için uygulananlar bu devrimin getirdiği sosyalist üretim ilişkilerine de uygulanılabilir; "Konsolide (birleşik) girişimi" (Bettelheim'ca geçersiz bulunan sosyalist üretim ilişkisi M.L.) bir hata, bir sapma olarak kabul etmek Küba devriminin de bir hata, bir sapma olduğunu söylemekten pek farklı değildir. Bun-

(7) Bettelheim, **Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları**. s. 197.
(8) Bettelheim, A.g.e. s. 218-9
(9) Bettelheim. A.g.e. s. 250,

lar benzer kavramlardır ve aynı tahlilden çıkmışlardır." (10)

Bir başka ifade ile, bir kişi, azgelişmiş ülkelerde -yarı feodal, yarı kolonyal, azgelişmiş vs.... -sosyalist devrimin mümkün olduğunu inkâr etmeden sosyalizme geçen bir toplumda üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişme düzeyinin ilerisinde olduğu olgusun inkâr edemez.

Che'ye göre tarihden alınacak (yöntemsel) ders soruna **diyalektik** bir yaklaşımın gerekliliğini, "üretim ilişkilerinin her zaman ve her yerde üretici güçlerin gelişme düzeyinin tam bir yansıması" olmadığını göstermektir. Bazı geçiş dönemlerinde bu iki düzey tamamen çakışmaz; özellikle, "eski toplumun çözüldüğü zamanda yeni toplumun eskiyi yıkmak üzere ortaya çıktığı, daha kendi üretim ilişkileri yerleşmeden kendini birleştirip eski üst yapıyı parçalamak istediği anda (11). Bu tarihsel olarak belirlenmiş anlarda, üretim ilişkileri üretici güçlerle mukayese edildiğinde ileri veya geri bir yer değiştirme mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Lenin'in N.E.P.'e teşebbüs etmeden önce yaptığı gibi "somut durumun somut çözümlemesini" yapmadan, a priori (önsel) olarak üretim ilişkileri biçimlerini (konsolide [birleşik] girişim, merkezi planlama gibi) "üretici güçlerin gelişme düzeyine tekabül etmiyorlar" türünden soyut ve dogmatik çıkışlarla suçlamak mümkün değildir. Dahası, Che, "üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine bağlı olarak" meta kategorilerinin ve mali öz-yönetim biçimlerinin bekasını haklı görmeyi aynı sebeplerden dolayı reddeder: Bettelheim'ın çözümleme yönteminde kullandığı, kendi deyimiyle "hafifçe pragmatizme bulunmuş özürcü sonuçlar, Ekonomik Calculus (Ör. İş Muhasebesi)" gibi unsurları reddeder.

Her iki durumda da, bu yöntem, Che'ye üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki sağ ve mekanik bağlantıdan ciddi bir biçimde, etkilenmiş, bozulmuş olarak görünüyordu. (12)

(10) "Sosyalist Planlamanın Anlamı" Siyasal Yazılar s. 154

(11) A.g.e. s. 153.

(12) A.g.e. s. 15. Aynı zamanda.,E. Mandel. "Las Categorias mencantiles en el periodo de transicion" Nuestra Industria Haziran 1964, s. 35. "Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde üretim tarzı, üretim ilişkileri, değişim tarzı ve bölüşüm tarzı arasında tam bir uygunluk yoktur; aksine birbiriyle çatışan unsurların oluşturduğu bir bileşim söz konusudur."

Değer yasası ve sosyalist planlama

Marks, **Kapital**'de, sosyalizmi üretimin ve toplumsal hayatın sürecini bilinçli bir plana uygun olarak akılcı bir biçimde kontrol eden üreticilerden oluşan özgür bir topluluk olarak tanımlar. Bundan dolayı, **Gotha Programının Eleştirisi**'nde: "Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti temeline dayanan kooperatif toplumda üreticiler ürettiklerini değiş tokuş etmezler; burada üretilen maddeye harcanan emek bu maddenin değeridir..." der. (1) Bununla birlikte, 20. yüzyılın hemen hemen tüm marksist kuramcıları (Lenin, Troçki, Buharin, Stalin, Otto Bauer, Luxemburg, Mao vs.) çeşitli şekillerde, kapitalizmin tasfiyesinin hemen ertesinde tüm meta ilişkilerini ve ekonomisindeki tüm para sistemini **biranda** yıkmanın imkansız olduğunu savunurlar. 1920'lerin iki büyük "aşırı sol" kuramcısı Pannekoek ve Bordiga hariç hemen hemen tüm marksist düşünürler bu düşünceye katılırlar. Pannekoek ve Bordiga ise bu savı reddeder ve örneğin N.E.P. uygulamasını s.s.C.B.'de kapitalizmin restarosyununun belirtisi olarak kabul ederler. (2)

Stalin, sosyalist toplumda değer yasası sorununu iktisadi yasaların metafizik bir kuramının içinde görüyordu; buna göre,bilimin yasaları, "ister doğa-bilim yasaları, ister ekonomi-politik yasaları olsunlar", bunlar **insan iradesinden bağımsız** olarak oluşan nesnel süreçlerin yansımalarıdırlar. Bu yasalar toplumun yararına keşfedilebilirler, anlaşılabilirler, geliştirilebilirler fakat "ne kapitalist evrede ne de sosyalist evrede" **değiştirilemez veya yok edilemezler.** (3) Doğa yasaları ile iktisadi yasalar arasındaki ve üreticilere pazarın "kör yasalarının" hakim olduğu kapitalizm ile Marks'a göre, insanın üretim sürecini bilinçli olarak kontrol ettiği sosyalizm arasındaki farkları bundan daha canlı olarak gözden kaçırmak imkansızdır.

(1) Marks, **Kapital**, c. 1, s. 50-51; "Gotha Programının Eleştirisine Katkı, Sol Yayınları 1969, s. 20.

(2) Bunun için, Mandel'in "Loi de la valeur, calcul economique et planification socialiste", **Les Problemes de la planification socialiste**, EDI (Paris), Eylül 1968, s. 113-14.

(3) Stalin, **İktisadi Sorunlar**, s. 8.

Stalin'e göre, sosyalist toplumda değer yasası işte bu değiştirilemeyen veya yok edilemeyen nesnel yasalardan biridir; bunun sonucu olarak "yatırımlarımız değer yasasını gözönüne almadan faaliyet göstermemelidir, gösteremez" der. Zira, değer yasası, yönetimdeki personele "maliyet muhasebesinin pratiğini ve girişimlerde verimli çalışmayı öğreterek bu yönetici kadronun gelişmesini hızlandıran ve onların, [ekonominin] bugünkü gelişme düzeyinde, sosyalist üretimin gerçek birer lideri olmalarını sağlayan bir okuldur. (4) (Bununla birlikte, Stalin, sosyalist ekonomide üretim araçlarını n meta özelliği taşımadığını, değer yasasısmın işleyişinin planlı sımırlı olduuğnu ve komünizmin ikinci aşamasında yokolma durumunda olduğunu kabul eder.) Bir başka deyişle, Stalin'in, sosyalist toplumda değer yasasının (ve meta kategorilerinin) varlığını sürdürmesini gerekli bir sakınca olarak değil de mümkün olduğu kadar çabuk terkedilmesi gereken ama girişimlerin idarecileri için harika bir eğitim kurumu olarak gördüğü söylenebilir!

Küba'da değer yasası sorunu tartışmanm candamarı idi ve Dış Ticaret Bakanı komutan Alberto Mora'nm "Değer Yasasının İşleyişi Sorunu Üzerine" adlı makalesi ile polemiği "açığa çıkarması" bir rastlantı değildi. (Haziran 1963). Komutan Mora'nın temel önermeleri Che'nin halihazırda Endüstri Bakanı olarak dile getirdiği bazı düşüncelerin reddi oluyordu. Mora'nın önermeleri şunlardı:

1- Değer eldeki sınırlı kaynaklarla insanın artan istekleri arasındaki ilişkidir.

2- Sosyalist ekonomide değer yasası ortadan kalkmaz; planlama ile somut bir biçim kazanır: "Tamamen planlamanın başındaki otoritenin bilinçli kararı ile, değer ekonomisinin bir kısası, üretimin düzenleyicisi haline gelir". Bundan dolayı, Mora'ya göre planlama ile değer yasası arasında bir çelişme olmadığı gibi ancak planlama ile bu yasa "tam" ifadesini bulur!

3- Değer yasası devlet sektöründe de geçerlidir, işlevseldir ki; Küba'da devlet sektörü "bazı yoldaşların düşündüğü gibi (burada kimlerin kastedildiğini tahmin edebiliriz) "bir büyük girişim" teşkil etmemektedir. (5) Bununla birlikte Mora, Stalin, Oskar Lange ve "neo-

(4) A.g.e., s. 24.

(5) Alberto Mora, "En Torno a la cuestion del Funcionamiento de la ley del valor en la economia cubana en los actuales momentos." Comericio Exterior'un içinde, s. 3 (Haziran 1963) s. 7-10

marjinalist" Sovyet ekonomistlerini (Kantroroviç, vb.) ima ederek planlı ekonomide yatırımları belirleyen **extra ekonomik** (ekonomik olmayan, siyasi, askeri, vb. gibi) kriterlerin de olduğunu kabul eder.

Bununla birlikte, Che'nin tezlerinin en esaslı ve sistematik eleştirisi Bettelheim'ın "Sosyalist Planlamada Biçim ve Yöntemler ve Üretici Güçlerin Gelişme Düzeyi" (Ocak 1964) adlı makalesidir. Bettelheim'ın yönteminin kalkış noktası Stalin'in değer yasasının geçiş ekonomilerinin nesnel bir yasası olduğu şeklindeki tezidir. Gerçekte, Bettelheim daha da ileriye gider ve Stalin'i bütün çözümlemelerini bu önermeden kaynaklandırmamakla, özellikle sosyalist devlet girişimleri arasındaki değiş-tokuşun meta karakterini inkar etmekte eleştirir. Bettelheim'a göre sosyalist sektördeki meta kategforilerinde değer yasasının rolü üretici güçlerin düşük gelişme düzeyinden dolayıdır. Dahası, gelişmenin bu evresinde, toplum, bu sosyal ihtiyaçları tamamen kavrama durumunda değildir; bunun sonucu olarak, fiyat "değişik maddelerin salt toplumsal maliyetlerini yansıtamaz ama aynı zamanda bu maddelere gösterilen arz ve talep arasındaki oranı da ifade etmelidir". (6) Bettelheim'ın görüşleri işleyiş tarzını onayladığı günümüz Sovyet ekonomisi gerçekliğini temel almaktadır. Daha sonra yazdığı bir makale ile Ernest Mandel (Troçkist IV. Enternasyonal'in liderlerinden) ve Che ile tartışmaya giren Bettelheim bu gerçekliği Marks'ın görüşleriyle karşılaştırmayı reddettiği; bu işlem ona "imtiyazlı bir konuma göre eldeki pratiğin zarar görmesi, teorik modellere soyutlanması" demek oluyordu. Bu tavrım pozitivizm ve pragmatizme bulanmış bir tartışma ile izah ediyordu: Marksizm felsefe değil bir bilim olduğu için, "gerçekliği fikir ile sınama söz konusu değildir". (7)

Guevara'nın tartışmaya katılması komutan Mora'nın görüşleri ile polemiğe girdiği "Değer Kavramı Üzerine: Bazı Görüşlere Cevap" (Ekim 1963) adlı makalesiyle başlar. Bu makalede Che özellikle şu iki sorunun üzerinde durur:

1) Değer, Marks taragfından ihtiyaçlar ve kaynaklar arasındaki ilişki olarak değil **soyut emeğin** miktarı olarak tanımlanır ve

2) Küba'da devlet sektörünün "bir tek büyük girişim" biçiminde ol-

(6) Bettelheim, A.g.e. 199. Bettelheim'ın "kendi analizi ile O. Sik'in (Çekçe yazılmış) **Ekonomiler, Çıkarlar, Siyaset** kitabındaki analiz arasındaki benzerliği" kaydetmesi çok enteresan ve önemlidir.

(7) Bettelheim A.g.e., s. 229.

maması gerçeğiyle birlikte bütçe sisteminin gelişmesi ile ürünün bir atölyeden öbürüne, bir girişimden diğerine geçişinin de bir değiş-tokuş olmaması ve **bu ürünün** fabrikaların devletin mülkiyetinde olmasıyla **meta özelliği taşımayacağı** da bir o kadar gerçektir.

Planlama ile değer yasası arasındaki genel ilişki sorununda, Che, kendini gayet temkinli olarak ifade etmektedir ve bundan onun bu konudaki düşüncelerinin halen berraklaşma sürecinde olduğunu hissediyoruz. Kendini planlı saptanan idari ücretlerin değer yasasını kaçınılmaz olarak "çapraklaştırdığını" ve "tahrif ettiğini" söylemekle sınırlar. (8)

Che, planlama üzerine fikirlerini daha sonraki iki makalesi ile, Sovyet Bilim Akademisi'nin **Ekonomi-Politik El Kitabı** ve Bettelheim ile giriştiği açık tartışmada geliştirir ve derinleştirir; "Mali Bütçe Sistemi Üzerine" (Şubat, 1964) ve "Sosyalist Planlamanın Önemi" (Haziran, 196), Che'nin buradaki temel görüşü planlamanın "sosyalist toplumda bir hayat tarzı olduğudur -onu (hayat tarzını -ç.n.), insan bilincinin ulaştığı en son sentezi belirleyen ve ekonomiyi amacına doğru yönelten planlamadır; amaç ise komünist toplumda insanın gerçek kurtuluşudur." Bu anlamda, planlama temelde değer yasasına, insanın kaderini çizen, insanın iradesiyle bilincini yok eden katı ve yabancılaşmış düzenin bu kör ve görünmez yasasına aykırı düşer. (9) Gördüğümüz gibi, Che'nin planlama anlayışı onun ("felsefel") sorunsalı yani komünizme bilinçli geçiş, özgürlük anlayışı ve yabancılaşmaların ortadan kaldırılması şeklindeki görüşleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Che için, planlama, sadece teknik bir araç değil, insanın evrene hakim olması için gerekli bir tarzdır; kitlelerin yaratıcı faaliyetlerini kullanarak: "Yönetim ve üretim organlarında onun (insanın) bilinçli, bireysel kollektif katılımını vurgulamak gerekir," yabancılaşmanın zincirleri ancak böyle koparılır. (10)

Son tahlilde, planlama sosyalist toplumu **özgürlük diyarına** götü-

---

(8) "Değer Üzerine" (1963), **Venceremos** s. 280-85

(9) "Botçe Sistemi" Selected W.s. 126; ve " **Küba'da İnsan ve Sosyalizm**" s. 15

(10) **Küba'da İnsan ve Sosyalizm**, s. 21-22, Ayrıca **Cuba Socialista**'nın Mart 1962'de 7. sayısında çıkan "Endüstriyel Görevlerimiz" adlı makaleye de bakın: "Sosyalist bilinci, emekçi kitlelerini sosyalizmi inşaya ilişkin her pratik görevde mobilize ederek yaratabiliriz; fabrikaların, girişimlerin, teknik eğitim merkezlerinin yönetimine katılmada ve iktisadi planlamada. Kısaca, kitleler endüstriyel gelişimin her aşamasına bilinçli olarak katılmalıdırlar."

ren yoldur. (11) Dahası, planlama, şimdi tamamen **nicel** ölçütler (kâr, kârlılık gibi) ile değil, **nitel** ölçütlerle kullanım değerleri, **insanın temel ihtiyaçlarının tatmini** gibi ifade edildiği için ticari işmuhasebesinden kökten farklıdır. (12)

Che, bütün bir dönem boyunca meta kategorilerinin ve değer yasasının varlığını sürdürdüğünü **inkâr etmez** fakat o planlama ilkesi ile değer yasası arasındaki **temel çelişmenin** altını çizer; bu, meta toplumunun kalıntılarının tedricen yok edilmesi ile çözümlenen bir çelişmedir. Bir başka deyişle, "kapitalist unsurların bir dönem daha varlığını sürdüreceğini ve bu sürenin önceden tahmin edilemeyeceğini kabul ederek Sovyet **Ekonomi-Politik El Kitabı**'nın "komünist toplumu kurma aşamasında değer yasasının ve parasal-ticari ilişkilerin **geliştirilip**, kullanılması" şeklindeki tezine açıkça karşı çıkıyordu. Meta ilişkilerini "geliştirmek" sorunu değil, aksine "eski meta kategorilerini en etkin bir biçimde tasfiye etmeye" doğru bir **eğilimde** onca doğru olan (pazar, para, vb.). Bu bağlamda, Che, sosyalist ülkelerde tüzel kategorilerin ve meta kategorilerinin olmadığını söyleyen ve "eğer varlarsa bunun varlıkları gerekli olduğu için olduğunu" söyleyerek sözü pragmatik bir biçimde bağlayan Bettelheim'ı pragmatizmle eleştirir.

Somut olarak, bu eğilimin anlamı şu oluyor; örneğin değer yasasının unsurlarını karşılaştırmalı (comparative) amaçlarla (maliyet, matematiksel para ile ifade edilen kârlılık) kullanmayı doğru bulurken aynı zamanda fiyatlar değer yasasını gizlice es geçerek "İnsan yaşamı için gerekli tüm temel maddelerin düşük fiyatlarla arzına göre" sabit olacaktır.

Guevara konuyu kendisinin sosyalist planlamada **bilinçli kararın** gücüne Bettelheim'den daha fazla yer verdiğini vurgulayarak sınırladı. Her ne kadar ikisi de meta kategorilerinin kalıcılığını kabul ediyorlarsa da, yalnızca bunların önemleri, varlıklarını sürdürmelerinin mahiyeti konularında değil ama hepsinden önemlisi (bunların) giderek yokolması konusunda birbirlerinden ayrılıyorlardı. Che'ye göre, kapitalizmin ekonomik kalıntılarının yokedilmesi üretici güçlerin gelişmesinin belirsiz ve az çok otomatik bir sonucu değil ama insanların gitgi-

(11) Guevara Şubat 1964 de yazdığı bir makalede az çok üstü örtülü bir şekilde SSCB'yi kastederek şöyle diyordu; "yeni Üretim ilişkileri ile insanları 'hürriyetin krallığına' giden yolda hızlandıran fırsatların bir şekilde ziyan edildiğine inanmıyoruz". Selected. W.s. 122)

(12) A.g.e. s. 136

de artan bilinçli katkısı ve sosyalist planlama ile başarılmalıdır. Şunu da ilave etmeliyiz ki, Guevara, yanlısı olduğu merkezi planlama ile Stalin döneminde S.S.C.B.'de uygunanan **bürokratik planlama** arasındaki farkı açıkça belirtir; hatta daha da ileri giderek kendini Lieberman'ın eleştirileri ile ifade eder; "planın gerçekleşmesi" kavramının yıllar boyunca uğradığı yozlaşmadan duyulan bu kaygı son derece yerindedir" (13).

Ernest Mandel tarafından yazılan "Geçiş Döneminde Meta Kategorileri" (Haziran, 1964) adlı makaledeki tartışmalar Che'nin görüşlerini tamamlamasını ve kuvvetlendirmesini sağladı. Mandel'e göre, kaynakların girişimler arasında dağıtımı plana göre yapıldığından sosyalist sektördeki değiş-tokuşlar meta kategorilerinin asılsız bir görünümünü, dış formunu verir. Dahası, Küba gibi bir ülkede yatırımlar konusunda değer yasasını -yani kârlılığı- yol gösterici olarak almak sadece planlı ekonominin değil iktisadi gelişmenin de sonu demek olur. Azgelişmiş bir ülkede tarımın endüstriden hafif sanayinin ağır sanayiden ve özellikle endüstriyel maddeleri dünya pazarından ithal etmenin yerli yapımdan daha kârlı olduğu gayet açıktır. "Yatırımları değer yasası ile yönlendirmek, ilke olarak, kapitalizmden miras kalan dengesiz iktisadi yapının varlığını sürdürmesi demek olacaktır. Ayrıca, en genel anlamıyla ulusal açıdan en yüksek kârlılık oranı asla aynı ünitelerin en yüksek verimliliklerinin toplamı değildir." Che gibi Mandel de meta kategorilerinin bir dönem için kısmi kalıcılığını inkar etmez; o bu kalıcılığı halka satılan tüketim mallarının (bol hale gelip bunlar eşit olarak dağıtılana dek) meta karakteri taşımasıyla izah eder. Bununla birlikte, ona göre sosyalizme geçiş toplumlarında "değer yasasının kör işleyişi ile bilinçli planlama arasında çetin ve uzatmalı bir mücadele" görülür. "Bu mücadelede planlama, değer yasasından bu yasayla en geniş çapta mücadelenin yükseltilmesinde kısmen yararlanabilir ve yararlanmalıdır". (14)

(13) A.g.e. s. 126-27, 129, 122 (Düzeltilmiş Tercüme); ve "Sosyalist Planlamanın Anlamı" **Siyasal Yazılar.** s. 158-160.

(14) Mandel, "Las Categorias Mercantiles" s. 23, 27; ayrıca Mandel'in **Partizan**'ın 37. sayısındaki (1967) s. 30 bakınız; "Değer Yasasının üretime hakim olmaya devam etmesini dolaylı ya da dolaysız yoldansorgulayanlar meta kategorilerinin bu evrede kaçınılmaz olarak varlıklarını sürdüklüklerini inkar etmezler.... Bununla birlikte, onlar, pazar ve plan arasındaki temel çelişkiyi anlarlar ve bundan dolayıdır ki; ya bir takım sosyal hizmetlerin önceliğini garantilemek ya da ulusal iktisadi gelişimin bazı temel şartlarını garantilemek için her mevzide idari fiatlar (mekanizmasının) yerleşmesine büyük önem verirler."

Mali bütçe sistemi

Değer yasası ve üretim ilişkileriyle üretici güçler arasındaki uyum üzerine tartışma akademik bir tartışma değildi. Küba'nın ekonomi-politikası için çok somut içermeleri vardı. İki sorunsal arasındaki ilişki açıktır: mali bütçe sistemi "iş muhasebesi" ("iktisadi hesaplama") taraftarlarınca üretici güçlerin çok ilerisinde ve sosyalist sektörde meta kategorilerinin konumuyla çelişkili olması açılarından eleştirildi.

1963-1964'lerin Küba'sındaki iki yönetim ve örgütlenme modeli "barış içinde bir arada" varoldu:

1- Carlos Rafael Rodriguez'in yönetimindeki Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü'nde (INRA) ve ekonominin tarım sektörünün idaresinde; adem-i merkeziyetçilik, otofinansman, girişimlerin kârlılığının "iş muhasebesi" ve ürünlerin meta olarak değişimi yürürlükte idi.

2- Che'nin yönettiği Sanayi Bakanlığı'nda, sanayiin her kolunda "birleşik (Konsolide) girişimler" sistemi, merkezi mali bütçe sistemi ile birlikte uygulanmakta idi. Hakim olan ilke, planın gerçekleştirilmesi ve ürünlerin bir girişimden ötekine geçişin ticari bir alışveriş biçimini almaması idi.

Carlos Rafael Rodriguez ekonomik tartışmalarda dolaysız olarak yer almadı. Kendini, 1963 Ekiminde **Cuba Socialista**'da INRA tarafından kullanılan "iş muhasebesi" sisteminin avantajlarını ama aynı zamanda bürokratik merkeziyetçiliğin endüstri için "öldürücü" tarım içinse "önüne geçilmez" olduğunu kabullenmekle sınırladı. Böylece "iş muhasebesi" sisteminin kuramsal savunmasını yapma işi Bettelheim'a düşüyordu. Bettelheim tezini şu iki tema üzerinde geliştirdi:

1- Küba'da, endüstri kollarında "birleşik" (konsolide) girişimler, eldeki ekonomik öznelerin-yani üretim birimlerinin- düzeyinden kurulmuş olduklarından kaynakları **etkin** bir biçimde kullanma kapasitesinden yoksundurlar.

2- Geçiş toplumlarında, üretici güçlerin yetersiz gelişimi ve toplumsal talepleri tam anlamıyla bilmenin imkansızlığı meta kategorilerinin varlığını ve üretim birimlerine bir miktar manevra özgürlüğü

vermeyi gerekli kılar. Bu, muhasebe açısından bu birimlere otonomi verme yani bunların kendi kendini finanse etmeleri demektir - kısaca "iş muhasebesi" sistemi.. (1)Daha sonraki (Nisan 1966) bir makalesinde Bettelheim şunları bile söyleyecek kadar ileri gitti: "İktisadi durun, her üretim biriminin 'kendi' üretim araçlarına ve ürünlerine sahip olması olgusunda yasal ifadesini bulur". Konunun "Roma hukukunun mülkiyete veya kapitalist mülkiyete ne anlam verdiği" olmadığı ama "belli bir kullanma ve dağıtma hakkı" olduğunu da ilave eder. (2)

Bettelheim'ın "üretici güçlerin düzeyi" adına birleşik girişimleri mahkum etmesi karşısında Che'nin yanıtını incelemiş bulunmaktayım. Buna ilaveten, Che, mali bütçe sisteminin başlangıç noktalarından birinin Küba'da emperyalist tekellerin halihazırda geliştirdikleri merkezi yönetimin teknik düzeyi olduğunu da vurgular. Nitekim mülksüzleştirilmiş üç büyük emperyalist rafinerinin (Esso, Texoco, Shell) birleştirilmesinden oluşan Birleşik Petrol Girişimi eldeki merkezileştirmeden vazgeçmemiş, onu geliştirmiştir. (3)

Guevara'ya göre, Birleşik Petrol Girişimi yöntemini ona ilk düşündüren Küba'da millileştirilen endüstilerin ilk günlerdeki yönetiminin vrdiği pratik deneyimdir. Ayrıca Sovyetlerdeki kombinat deneyinden de bir esin kaynağı olarak bahseder. Kârlılık hesaplamalarının en uç noktaya geldiği Yugoslavya'nın Che'yi olumsuz bir örnek olarak etkilediğini de ilave etmeliyiz. 1959 yılında yazdığı bir yazıda Che Yugoslav ekonomisinin işyerini eleştirel bir gözle inceler: "Her birinin kârını sosyalist (yöntemlerle) dağıtan bir kçeşit rekabetçi kapitalizme benzeyen bir sistem uyguluyorlar; her girişimiz işçilerin çalıştığı bir yer olarak değil bir birim olarak alıyorlar, bu girişimler arz-talep kanunlarına uyarak ve kendi kolundaki diğer girişimlerle fiyat, kalite üzerine amansız bir mücadele vererek az çok kapitalist bir sistem altında üretim yapıyorlar. Böylece ekonomide **"özgür rekabet"** denen bir sistemi benimsemiş oluyorlar...". (4) Che bunu söylerken kendisi-

(1) Bettelheim, A.g.e. s. 200

(2) Bettelheim, A.g.e. s. 256.

(3) Bettelheim, A.g.e. s. 252

(4) Bkz.; "Viaje del Commandante Guevara por los paises del Pacto de Bandung." Saigitario (Buenos Aires) Haziran 1960. Ayrıca Bkz.; "II. piano" s.39; "Yugoslavya'da değer yasası uygulamadadır; kâr getirmediği nedeniyle fabrikaları kapatmaktalar; Yugoslavya'da istihdam edilmemiş emeğin yerini doldurmak için İsviçre'den ve Hollanda'dan gelen delegasyonlar toplanmıştır..."

nin Küba'da önermeye çalıştığı girişimlerin yönetiminc işçilerin katıldığı sistemle reddettiği kapitalist tarzda rekabete dönüş denebilecek Yugoslav özyönetim sistemi ile arasındaki ayrımı belirtir. (5)

Mali bütçe sisteminin ana hatları şöyledir:

1- Girişim "tüzel kişiliği" olan bir üretim birimi değil, benzer teknolojik yapıya sahip ve aynı maddeleri üretmeyi hedef alan fabrikaların biraraya gelmesidir. "birleşik (konsolide) girişim"]

2- Paranın sadece aritmetik bir unsur olarak işlevi vardır. Girişimler kendi fonlarına sahip değildirler; bankada para yatırma ve çekme hesapları ayrı tutulur; girişimler plan doğrultusunda bankadan fon alabilirler fakat bankadaki depozitleri dolaysız olarak devletin eline geçer. Sonuçta bu fonlar ticari bir karakter taşımazlar.

3- Ticari yönetim dolaysız olarak merkezi organlarca denetlenir.

Bütçe sisteminde bankacılığın rolü ve önemi konusunda, Che, Ulusal Banka'nın devlet karşısında mali özerkliğini savunan tezi eleştirmek için Marks'ın (**Kapital,** cilt III) sermaye üzerinde faiz fetişizmi analizini gayet akıllıca kullanır. Bunu, kendisinden sonra Ulusal Banka'nın başına geçecek olan Marcelo Fernandez Font'la yaptığı polemikte de kullanır.

Bu tezin "bankanın kendini kendi kaynaklarından finanse etmeyeceği" demek olduğu, bunun sosyalist bir ekonomide anlamsız ve gerçek üretim ilişkilerini gizleyen fetişizmin içine düşmek olduğunu gösterir. (6)

Önerdiği sistemi bürokratizme yatkın olarak eleştirenlere Che şu cevabı veriyordu: Aksine merkezileşmiş üretim birimlerinin çalışmasını kayıt eden ve denetleyen işlemler ne kadar artarsa bürokrasi o denli azalır; mahalli yönetim aygıtı her birimi yöneten küçük çekirdeğe indirgenmiştir. Bununla birlikte, sisteminin tamamen oturmuş olmaktan uzak olduğunu ve sistemin bu durumuyla organizasyonda yetkinlikten ve yetkin kadrolardan yoksun olduğu için bir dizi zayıflıklar gösterdiğini de kabul eder. (7)

Benzer görüşler E. Mandel tarafından da savunulmuştur; Bettelheim'ın görüşlerinin aksine Mandel şu noktaları vurgular: (1) üretim

(5) "Interview by Al-Tali-'ah" (1965) **Selected Works,** s. 412.

(6) Guevara, "La banca, el credito y el socialismo" s. 30.

(7) "Budgeary System." **Selected Works,** s. 119-20, 132-33.

araçlarının tepeden tırnağa tümüyle elden çıkarılmasını beklemek bir bakıma mekanik ve teknokratça bir yaklaşımdır. (2) Ve Küba gibi teknik eğitimden yoksun ara kadroların mevcut olmadığı az gelişmiş bir ekonomiye sahip ülkelerde en önemli kararların merkezi otoriteye bırakılması her yerdekinden daha da gereklidir. Dahası, Mandel, proletaryanın yaratıcı ve örgütleyici kapasitesinin harekete geçmesini sağlamak için mümkün olan en yüksek sayıda işçinin girişimin idaresine ortak olmasının öneminin altını çizer. Buradaki politik içerme açıktır: girişimin yönetiminde bulunanlara en geniş otorite ve otonimiyi ve "otofinansman" sistemini savunan kuramcıların aksine Mandel bu "yönetciler tabakasını" hem aşağıdan, işçilerin yönetiminin yerel örgütleri yoluyla ve hem de yukardan, merkezi planlama organları yoluyla sınırlamayı öne sürer.(8)

(8) Mandel, "Las categorias mercantiles" s. 12-14, 32-34

Maddi ve manevi özendiriciler

Küba'daki iktisadi tartışmalarda yer alan temalar içinde ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyunun en çok dikkatini çekenlerden biri "özendiriciler" sorunsalı idi. Bu, ilk ve herşeyden önce iktisadi politikanın pratik sorunlarından biriydi ve mali yönetim sistemleri üzerindeki tartışmalarla dolaysız olarak ilişkideydi. "İş muhasebesinin" ve ayrı ayrı her girişim kârlılığmın savunueuları aym zamanda verime göre prim, parçabaşma ücret ve genel olarak maddi özendiricileri aynı nedenlerden (meta kategorilerinin zorunlu artakalışına uyum adına) dolayı destekliyorlardı.

Bununla birlikte, bu tema önemli ölçüde ahlaki ve siyasi boyutlara sahiptir; Küba ve Küba'nın dışında süregelen tartışmalarda, tartışmanın bu boyutuna gösterilen yoğun ilgi bundan dolayıdır. Sorun kesin olarak şudur: İnsan davranışını nasıl değiştireceğiz, yeni insan nasıl yaratılacaktır? Marks'ın, bu soruya verilen hem mekanik-materyalist yanıtı ("İnsan şartların ürünüdür; şartları değiştirir, insanı da değiştirmiş olursunuz") hem de idealist yanıtı ("Toplumu değiştirebilmek için önce insanın değişmesi gerekir") aştığını biliyoruz. Feuerbach üzerine üçüncü tezde bu diyalektik aşma (Aufhebung) üstün bir şekilde formüle edilmiştir: **Devrimci toplumsal eylem (praksis) içinde insanın ve şartların değişmesi eşzamanlı süreçlerdir.**

Küba'daki iktisadi tartışmaya katılanların bu sorun karşısındaki tavırları ne olmuştur?

Bence, Bettelheim'ın yaklaşımı az çok açık olarak diyalektik-materyalist öncesi kutba eğilim göstermektedir. Bettelheim'a göre, insanın davranışı bilinci tarafından belirlenmez (insanın kendi durumu hakkmdaki kişisel düşünceleri vs.) fakat belirli bir üretim süreci içinde aldığı yer ile belirlenir; bu sürecin kendisi de öncelikle üretici güçlerin gelişme düzeyi ile belirlenmiştir. (1)

(1) Bettelheim. A.g.e. s. 224

Son tahlilde, bu yaklaşım insan davranışının sadece üretici güçlerin gelişmesiyle değişeceği sonucuna varır. İdeolojik düzeyin (örneğin: bilincin) göreli özerkliği ve özgül etkinliğini değerlendirememeye bir örnek Bettelheim'ın **kolkhoz** tipi tarımsal mülkiyet çözümlemesidir. (Kolhozların) SSCB'deki üretici güçlerin gelişme düzeyine gayet uygun olduklarını ve bunun köylülerin "tutucu düşüncesi" ile alakası olmadığını doğrular. (2) Bu şu anlama gelir; diyelim ki Çin'de kolhozdan çok daha gelişkin bir tarımsal komün tipi kurulursa, bu Çin ve Rus köylüleri arasındaki siyasi ve ideolojik farklılıklardan (ve genelde SSCB ve ÇHC arasındaki farklılıklardan) dolayı değil, Çin'deki üretici güçlerin daha gelişkin olmamasından ötürüdür!

İnsan davranışı üretici güçlerce belirlendiği için bunu birçok manevi özendirici ile etkileme yoluna gitmek hayalci, tehlikeli ve zararlı olur. Bettelheim'a göre, "farklı özendiricilerin aldığı öncelik sırası ... bir çeşit sosyalist toplum ideali veya sosyalist toplumun bir çeşit ahlaki görünümü adına soyut olarak belirlenmemelidir", bu zorunlu olarak üretici güçlerin gelişme düzeyiyle ilişkilidir: şu anki düzeyde meta kategorilerinin artakalışı sonucunda maddi özendiriciler sistemine öncelik verilmelidir. (3)

Buna karşılık, Guevara, bu konuda çok daha diyalektik ve ince bir anlayışa sahiptir; bunu **"Küba'da Sosyalizm ve İnsan"** adlı makalesinde kısa bir pasaj halinde şöyle ifade eder: "**Toplumumuzun maddi temeli ile, komünizmi eşzamanda kurmak için, yeni bir insan yaratmalıyız.**" Bu, somut olarak, bu insanın aynı "düzeye" getirilmesi gerekli iki eşit öncmde "sütun" üzerinde ele alınması demektir: Yeni insanın oluşumu ve teknolojinin gelişmesi. (4) Bundan dolayı, Che, maddi özendiricilerin tüketim maddelerinin temini azar azar arttıkça ortadan kalkacağı anlayışına "çok kesin, mekanik bir bakış açısına"

---

(2) A.g.e. s. 187

(3) A.g.e. s. 203. Her halükarda, Bettelheim'a göre, "bir bilim olduğu için" Marksizmde ahlaki düşüncelere yer yoktur. Bkz. A.g.e. s. 218-219.

(4) **Seçme Eserler** s. 159, 163. Bkz. Mandel, Le grand debat economique" **Partisans** No: 37 (Haziran 1967): "Sosyalist bilinç yetermeden önce üretici güçlerin gelişmiş olması şeklindeki mutlak varsayımı öne sürenler, mekanik olarak düşünmekle ne kadar suçlanırsa aynı şey sosyalist bilincin şu andaztamamen öznel araçlarla (eğitim, propoganda, ajitasyon, vb.) yaratılabilecceğini öne sürenler için de geçerlidir. Sosyalist bilincin yeşermesi için gerekli maddi alt yapının oluşturulması ile bu bilincin kendisinin gelişimi arasında sürekli bir etkileşim vardır."

sahip olduğu için karşı çıkar. Bu tip yaklaşımlar, bilincin oluşumunda tüketim maddelerini temel öğe olarak kabul eden ve dolaysız maddi özendiriciler ile komünist bilincin gelişimi arasında hiçbir çelişki görmeyen mali öz-yönetim savunucuların yaklaşımıdır.

Komünist insanı maddi bolluk güneşinin kucaklamasıyla mevsimi geldiğinde kendi kendine olgunlaşan bir meyva gibi gören bu mekanik (veya daha doğrusu "sönük") bakış açısına Che, benzeri Marks'ın **Feuerbach Üzerine Tezleri'nde** görülen bir yaklaşımla karşı çıkar: İktisadi yapılar ve insan davranışı **sosyalist yöntemlerle** sosyalizmi inşa eden kitlelerin toplumsal eylemi (praxis) ile değiştirilebilir. Şartların ve insanın (onun bilincinin, karakterinin, "ahlak anlayışı"nın) dönüşümü, biri diğeri ile ilişki içinde, biri diğerini güçlendirerek diyalektik bir etkileşim süreci içinde eşanlı olarak gerçekleştirilmelidir.

Böylelikle, Che, üretici güçlerin düzeyini yükseltmeyi tüm toplumsal, politik ve ideolojik dönüşümlerin itici gücü olarak gören **ekonomizmi** reddetmiştir. O, değişik düzeylerin özgül özerkliğini ve sonuçta siyasi-ahlaki güdünün önemini, kitlelerin bilincinin değiştirilmesi için, **çok-biçimli eylem** diye adlandırdığı şeye olan ihtiyacı kabul eder. Maddi özendirici -işçilerin (birbirlerine karşı veya birbirleriyle rekabet içinde) dolaysız, özel, bireysel ve maddi çıkarlar doğrultusunda harekete geçirilmeleri- Che'ye göre bir önceki toplumdan, "bireyi sistematik olarak yalnız bırakmaya yönelik" bir toplumdan artakalmış kalıntıdır. Kapitalizmden artakalan bu ideolojik kalıntı halkın bilinci üzerinde ağırlığını sürdürür; bu, bir egoizm ve "insanın toplumsal bir varlık olarak gelişimini engelleyen" zengin olma atmosferi yaratma riskini de içerir. Guevara "kapitalizmi kendi fetişleriyle yenmenin" mümkün olacağına inanmaz; eğer benimsenen iktisadi temel kollektivist bilincin gelişimini zayıflatan, çarpıtan ona karşı koyan bir nitelik taşıyorsa gerçek bir sosyalist toplum kurmak mümkün olmaz: "Sosyalizmi kapitalizmden artakalan çürümüş silahlarla (temel iktisadi çekirdek olarak meta, kâr yapma, bireysel maddi özendiriciler ve diğerleri) gerçekleştirmeye çalışmak gibi çılgınca bir düşüncenin ardından gitmek insanı ancak ölü bir noktaya vardırır..... Toplumumuzun maddi temamiyle eşzamanlı olarak komünizmi inşa etmek için yeni bir insan yaratmalıyız." (5) Bu ödüllendirme sisteminin bir tehli-

(5) "Bütçe Sistemi" Seçme Eserler, s. 121, 127. "Küba'da İnsan ve Sosyalizm" A.g.e. s. 159; Jose Medero Mestre'ye mektup, Oeuvres III, s. 317.

kesi de "dolaysız özendiricilerden" en önce yararlanacak olan imtiyazlı bir sanayi tekno-bürokratları tabakasının oluşumuna neden olma eğilimidir. Polonya'da, Çekoslovakya'da ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde yürürlüğe giren iktisadi reformları inceleyen Che, bunların verimlilik sorununa buldukları yanıtım "yüzeysel" olduğundan şikayet eder: "Pazar kuramına geri dönüyorlar, yeniden değer yasasına başvuruyorlar, maddi özendiricileri güçlendiriyorlar." Fakat ona göre en kötüsü sadece emeğin tüm örgütlenmesinin maddi özendiricileri temel alması değil ama her zaman "bundan en çok yararlananların yöneticilerie olmasıdır. Yöneticinin yaptığı işe -veya daha doğrusu bu işin yapılması için ödenen ücrete- verilen önemi görmek için Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde en son yürürlüğe giren planlamaya bir göz atmak yeterlidir". (6)

Che bunları söylerken geçiş döneminde maddi özendiricilerin **nesnel gerekliliğini** kabul eder; yeni toplum eski toplumun insanlarınca inşa edilmektedir. Bundan dolayı bu tip bir özendirici halen ancak aşağıdaki koşullara uygun olarak kullanılır:

1- Maddi yönlendirici temel alınmamalıdır; eğer hatalı olarak çok yaygın kullanılırsa "kendi içinde bir sonuç haline gelir ve insanlar arasındaki ilişkiler üzerinde gücünü göstermeye başlar."

2- Bu tip bir maddi özendirici kullanıldığında ona karşı savaşılmalı ve eğitim yoluyla yokoluşu hızlandırmalıdır.

3. Toplumsal karakteri olan maddi özendiricilere (örneğin: - doğumevi, işçi kulüpleri vb.- gibi emekçi merkezlere ki bunların sosyalizmin inşasında çıkarları büyüktür, öncelik vermek, veya **eğitsel** karakteri olan maddi özendiricilere (ücretleri kazanılan beceriye göre düzenlemek ve böylece işçileri kültürel, teknik düzeylerini yükseltmeye çalışmaları yolunda uyarmak) ağırlık verilmelidir. (7)

Bununla birlikte, sosyalizmin inşaı sürecinin tarihsel eğilimi maddi özendiricilerin -ifade ettiği bütün alışkanlıklar, değer ölçüleri ve ideolojisiyle birlikte- gitgide ortadan kalkmasını ve bunların yerini "manevi özendiricilerin" kitlelerin toplumsal, siyasi bilincinin almasını da

(6) "İl Piano" s. 39. Bunun Stalin'in "yönetici personelin gelişimini hızlandıran" değer yasasının toplumsal yararlılığı üzerine düşünceleriyle arasındaki karşıtlığı görmek gerekir. (**İktisadi Sloranlar** s. 24)

(7) "Parti militanlığı Üzerine", "Bütçe Sistemi" A.g.e.. CTC İşçileri ile birlikte" -Oeuvres III. s. 93. AYnca Bkz. Mandel "Las cetegorias mercantile" s. 35-37.

beraberinde getirmelidir. "Öncü partinin işlevi buna karşı bayrağı - maddi olmayan şeylere duyulan bilginin, maddi-olmayan özendiricilerin ve arkadaşları tarafından kabul görmekten başka birşey gözetmeyen, umut etmeyen yoldaşların bayrağını - mümkün olan en yüksek yere kaldırmaktır... Maddi özendiriciler geçmişin kalıntılarıdır. Bunlar kabul etmemiz gereken ama insanların kafasında devrimci süreç ilerledikçe yavaş yavaş yoketmemiz gereken şeylerdir. Bir tip özendirici kesinkes ön plana çıkarken diğer özendirici de kesinkes ortadan kalkmalıdır. Maddi özendiricilerin kurulmakta olan yeni toplumda yerleri olmayacaktır; biz ilerledikçe onlar da yürüyeceklerdir. Bugün yürürlükte olan yönlendiricinin gitgide önemini yitireceği, bunların yerini görev duygusu ve yeni bir devrimci düşünce tarzı gibi maddi olmayan özendiricilerin alacağı koşulları oluşturmalıyız". (8)

Bir ölçüde, denilebilir ki özel maddi özendiricileri savunanlar Sovyet (ve Doğu Avrupa) modellerini az çok mekanik bir şekilde Küba'ya aktarmaktan başka birşey yapmazken, Guevara, Küba Devrimi'nin özgül görünümünden sözediyordu: En geniş kitlelerin devrimci görevin yürütülmesi için gösterdikleri coşkulu ve aktif destek. Ekim 1962'deki "Roket üsleri krizinin" yarattığı olağanüstü hareketlilik deneyiminin sadece siyasi olarak değil, iktisadi olarak da Che'ye manevi özendiricilerin üstünlüğünü gösterdiğini düşünebiliriz. Sanayi Bakanlığı yöneticileri tarafından 1962 Ekiminde yapılan iş-gücü analizi, bazı sanayi kollarındaki işçilerin üçte birinin, hatta yarısının harekete geçtiği bu dönemde üretimin planda olduğu gibi, hatta birçok durumda planların ötesinde gerçekleştiğini ve daha önce görülen bir dizi sorunun -düşük verim, işe devamsızlık, vb.- tamamen ortadan kalktığını gösterdi. (9) Tabii ki bu çok aşırı bir durumdur; ama gene de diğer bütün durumlar gibi bu da gizli olarak orda varolan ve emekçi kitlelerin iktisadi ve toplumsal davranışında çok önemli olan birşeyi açığa çıkarma görevi gördü. Che'nin öne sürdüğü "görece kısa bir zamanda üretimi, maddi özendiricilerden çok, bilincin gelişimi artturacaktır" şeklindeki gözüpek varsayımı işte bu gerçek ve somut temel üzerinde kuruludur. (10)

(8) "Parti Militanlığı Üzerine"
(9) "Bürokrasiye Karşı" siyasi Yazılar. s. 125.
(10) "Bütçe Sistemi" Seçme Eserler. s. 121.

Che'nin manevi özendiricileri tercih etmesinin salt iktisadi nedenden dolayı olmadığı açıktır. Maddi özendiricileri temel alan sistem (Sovyet deneyiminde de görüldüğü gibi) yurttaşların yaşamlarını "bireyselleştirme", "de-politize" etme eğilimi taşırken Che'nin iktisadi yöntemi "Ekim ruhunu", siyasi hareketliliği ve devrimin kesintisiz gelişimini sürekli kılmayı öngörür. Onun kitleleri harekete geçirecek aracın "temel karakterinin ahlaki olmasına" (özellikle toplumsal nitelikteki maddi özendiricileri sağlıklı olarak kullanmayı da ihmal etmeden) inanması ancak bu yolun komünist geleceğe, yeni insanın yaratılmasına, komünist değerlerin ideolojik hegemonyasını kurarak devrimci bilinci yerleştirmeye giden tek yol olması yüzündendir.

Böylece Che'nin iktisadi düşüncesi ile devrimci hümanizmi arasındaki ilişkiyi görüyoruz. Bu, onun iktisadi tezlerinin bir çeşit ahlaki idealizmden kaynaklandığı anlamına gelmez: Burada görülen sosyalizme geçişin tarihsel sürecinde amaçlar ve araçlar arasındaki diyalektik ilişkinin gerçekçi ve berrak bir biçimde değerlendirilmesidir. Bu diyalektiğe göre bazı araçlar arzu edilen sonuçlara **ulaştıramazlar.** Toplumsal hayatın bütününü zenginleşme dürtüsü ile ve bireysel başarı peşinde koşan insanların zenginleşme mücadelesi ile doldurmak, sınıf bilinci üzerinde parçalayıcı etkiler yapacağı için, sosyalizme giden yolda tehlikeli engeller yaratır.(11)

Son tahlilde, Küba'daki iktisadi tartışmanın ve özel olarak maddi özendiricilerle ilgili tartışmaların odak noktası, varılması gereken amacın güncel niteliği, yani tek kelime ile sosyalizmin anlamıydı. Che, bu konuda Temmuz 1963'te sorunu gerçek terimleriyle koyan köklü, çarpıcı ve coşkulu bir demeç verdi: "Komünist ahlak anlayışı olmadan iktisadi bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz ama, aynı zamanda yabancılaşmaya da. Marksizmin esas amaçlarından birisi maddi çıkarın, 'bundan benim çıkarım ne' etmeninin ortadan kalkması ve insanların psikolojik güdülenmelerinden yararlanmaktadır. Marks, iktisadi olgular üzerine olduğu kadar, bunların insan zihnine aktarılmaları üzerine de düşünmüştü. Bunu bir "bilinç olgusu" diye adlandırmıştı. Eğer komünizm bilinç olgularını dik-

(11) Mandel, "Loi de la valeur" Les Problemes s. 123. Ayrıca bkz. New Left Review'in 46. sayısının sunuş yazısı. (Kasım - Aralık) 1967, s. 16: "Che, sosyalizmin inşasında ahlaki özendiricilerin önceliği konusundae diyalektik materyalist olduğu kadar hiçbir zaman olmadı."

kate almazsa, devrimci bir ahlak onlayışı olmaz. Bir bölüşüm yöntemi olarak kalır" (12).

Onun sosyalizmi inşada Sovyet modelini reddi kapitalist toplumdan **nitel** olarak farklı, burjuva tüketim toplumunun bir kopyası olmayan bu derin sosyalizm anlayışı içinde anlam kazanır. Bu reddediş Che tarafından çok önceden ifade edilmişti. Rene Dumont 1960 Ağustosunda Che ile yaptığı mülakatta şunları belirtir. "Che'nin, tüm ir nların sadece daha fazla para kazanmak için çalışıp, didinip kotasını aşmaya çalıştığı Sovyet toplumuna bakışı hayli eleştirildi. Gerçekte bir Amerikalıdan hiçbir farkı olmayan Sovyet insanı ona göre yeni bir insan tipi değildi. "Herşey devretin elinde de olsa" Küba'da (ikinci ibir Amerikan toplumu oluşturulmasına) bilinçli olarak katılmadı" (13).

Sovyet modelini eleştirisi **soldan gelen** bir eleştiri olduğu için "ortodoks"larda, "Troçkist bir başkaldırı" şüphesini uyandırdıb. Bu konuda Che'nin 1964'te (Sanayi Bakanlığındaki kişilere) Moskova'da Sovyet öğrencileri ile yaptığı tartışmalar konusunda verdiği rapor özellikle aydınlatıcı olmaktadır. Che kendisiyle tartışmak isteyen öğrencileri Küba elçiliğine davet etti ve onların yanında işletmelerin mali özerkliğine her zamanki saldırılarından birini yaptı. Dinleyicilerin söylenilenleri hemen kavrama eğilimi karşısında şaşırmıştı: "O ana kadar hiç bu denli ilgili, bu denli dikkatli ya da tartışılanları bu denli çabucak kavrayan bir dinleyici topluluğuna rastlamamıştım". Bununla birlikte, Che, -İnciller i Kapital değil de, Birleşik Bilimler Akademisi'nce basılan **Ekonomi-Politik Ders Kitabı** olan- bir kısım öğrencisinin kendisine yönelttiği "Troçkizm" suçlamasından yakınır. Bu deyimi kendisine uygun olmadığı için nazikçe reddederken şu gözlemi yapmıştı: "Bu konuda kişinin ya tartışma aracılığıyla karşıt görüşü çürütecek kapasiteye sahip olması ya da bu görüşün açıklanmasına izin vermesi gerektiğini düşünüyorum... Bir düşünceyi zor yoluyla çürütmek aklın özgür gelişimini engelleyeceği için mümkün değildir. Ben-

(12) **L'Express** muhabiri Jean Daniel ile mülakat, 25 Temmuz 1963, s. 9. Ayrıca Bkz. Che'nin 21 Aralık 1963 tarihli söylevi. **Pensamiento critico**'nuniçinde, no:: 41 (Mart, 1968); "Komünizm sadece bir üretim değil bir bilinç olgusudur; komünizme, bir kişinin tüketimi için mekanik olarak biriktirilmiş ürünlerin niceliği ile ulaşmak mümkün değildir... Marks'ın tanımladığı ve genellikle esinlenildiği şekliyle komünizme, insanı bilinçli kılmadan yani, insanın topluma ilişkin yeni bir bilince sahip olmasına değin ulaşılamaz."

(13) Rene Dumont, **Cuba: Socialism and Development**, s. 52.

ce temelde hatalı olmasına rağmen Troçki'nin düşüncelerinden alabileceğimiz bir dizi fikir vardır...". (14) Che'nin 1961'de Amerikalı sosyolog Maurice Zeitlin'le yaptığı bir görüşmede (Küba'lı Troçkistlerin basmak istediği) Troçki'nin **Sürekli Devrim**'inin matbaa klişelerinin tahrip edilmesini açıkça kınaması ilgi çekicidir: "Bu ikinci kademeden bir görevlinin hatasıdır... Bunun yapılmaması gerekirdi". (15) Hem komünist hareket içinde demokratik tartışma ilkesini kategorik olarak teyid etmesi, hem de Stalin tarzı kanlı tasfiyeleri reddetmesi ve onun Kutsal Anti-Troçkizm tabusunu (en son 1927'den beri ilk kez bir komünist lider olarak) ihlal etmesi açısından bu düşünce çok önemlidir. Ayrıca Troçki'nin **Rus Devrim Tarihi**'nin Che'nin Bolivya dağlarına götürdüğü kitaplardan biri olduğu ve Ağustos 1967'de Bolivya ordusu tarafından gerillanın gizlendiği yerde bulunduğu bilinen bir gerçektir. (16)

(14) "Il Piano" s. 37.
(15) Seçme Eserler. s. 391.
(16) Bkz. The Complete Bolivian Diaries of Che Guevara, s. 198 ve H. Gambini El Che Guevara. s. 490.

Gönüllü çalışma ve komünizm

Gönüllü çalışmanın önemi, konumu ve rolü sorununun, özendiriciler üzerine yapılan tartışma ile yakından bağlantılı olduğu açıktır. Ücretsiz faaliyetlerin en bilinçli işçiler tarafından gönüllü olaraik yürütülmesi siyasi-ahlaki dürtülerin en somut (ve en karakteristik) sonucudur.

Bu anlamda (gönüllü çalışma) Che için sadece ekonomik bir önem taşımıyor. -Küba'da şeker kamışı hasadında gönüllü çalışmanın ne kadar belirleyici olduğu bilinir- aynı zamanda pratik, günlük siyasi özeğitimi ve işçilerin bilincini geliştiren, komünist toplumae geçişi hazırlayan ve hızlandıran bir etmendir de. (1)

Gönüllü çalışma bu dinamik görevi yerine getirebilir çünkü:

1- Kol emeği ile kafa emeği arasında gerçek bir bağ kurarak bunları ayıran geleneksel engelin yıkılmasına doğru atılan bir adımdır.

2- Çalışma "karşılıklı olarak kuvvet veren ve yücelten kardeşçe yoldaşlık ve insanca ilişkiler içinde, sevecenlikle, devrimci şarkılar söyleyerek yapılır veya yapılmalıdır." (2) Che bunun zamanla kazanılacak, hemen sağlanamayacak birşey olduğunu bilir ve kendisinin bile şeker kamışı hasadında gönüllü çalışırken çok sıkıldığını kabul eder.

3- Gönüllü çalışma işçilerin sosyalizmi inşasına **bilinçli** katılımı demektir. Bundan dolayıdır ki bu, yabancılaşmamış, özgür emektir ve "gönüllü" olarak yapıldığı için sosyal çevrenin dıştan zorlaması değil

---

(1) Bkz. Guevara. "Una actitud nueva frente al trabajo" (Ağusto 15, 1964) **Obra revolucionaria** s. 401-6

(2) "Komünist gençlik olmak üzerine" **Veneeremos** s. 212 deki bu pasajda köylülere kahve hasadında yardım eden genç komünistleri tasvir eden Che ile Fourier'kin (Kapitalist toplumdaki aşağılayıcı çalışma ile kıyasladığı) topluluğun "eğelenceli, çekici çalışması" şeklindeki basit ve verimli rüyası ile karşılaştırınız: "Şafak sökerken Falanj sarayından ihtişam ve debdebeyle boşalan, ellerindeki flamaları zafer ve sabırsızlık çığlıkları atarak sallayan... yürürken koro halinde şarkılar söyleyen otuz işçi grubu kırlara ve atelyelere dağılırlar. Herbiri çevresindeki insanların her birinde güvence ve dostluk bulur..." Fourier, **Theories des guatnes mouvements, Morceaux chosis**'in içinde, s. 142, 150, 158.)

bir kişisel (iç) karardır: "Çevre insanın bu gereksinmeyi içten hissetmesine yardım etmelidir, ama insanı dürten sadece sosyal ve ahlaki baskı ise gönüllü çalışmada bile insan kişiliğinin yabancılaşması devam eder; bu durumda kendi kararıyla, özgürce yeni bir atılım yapmış olmayacaktır." (3)

Bu anlamda, gönüllü çalışma kendi içinde, ilerdeki komünist çalışmanın tohumlarını taşır. Komünist toplumda çalışma yeni bir anlam kazanır; dışsal bir gereksinim olmaktan çıkar, içsel, canlı bir ihtiyaç ve insan yaratıcılığının ifadesi anlamını taşır. Çalışma sanat, oyun, yaratıcı bir uğraş, "süreklive aralıksız değişen bir taze duygular kaynağı" haline gelir. Komünizmde insan "kendini yaptığı işlerde görmeye ve insan olarak kendi yüceliğini anlamaya başlar." -Bu, "insan gerçek insan olmaya, kendini bir meta olarak satma şeklindeki fiziksel gereksinme olmadan ürettiği zaman erişir" şeklindeki marksist tezi destekler bir görüştür. (4)

Che'nin gönüllü çalışma ve bunun yeni insanın gelişimindeki öncmi üzerine tezleri, hiçbir zaman (bazı "materyalist" eleştirmenlerin iddia ettiği gibi) "iradeci", "ütopik" ve marksizme yabancı bir sorunsal değil, gerçek leninist geleneğe tümüyle bağlı bir sorunsaldır. Lenin, 1919'da yazdığı bir broşürde işçilerin kendi insiyatifleriyle düzenledikleri "komünist cumartesileri"ni (subbotniki) selamlayarak şöyle seslendi: "Bir devrimin başlangıcı, kendi tutuculuğumuza, disiplinsizliğimize, küçük-burjuva egoizmimize ve işçi-köylülerimize lanetlenmiş kapitalizmden miras kalan alışkanlıklara karşı kazanılan bir zafer olduğundan burjuvaziyi devirmekten daha zor, daha elle tutulur, daha kökten ve daha belirleyicidir." (5)

Bu bölümü bitirirken şunu da ilave etmeliyim ki, Che'nin iktisadi tezlerinin çoğunluğu Küba hükümetinin benimseyeceği tezlerdi. 28 Eylül 1966'da verdiği bir söylevde, Fidel, manevi özendiricilere öncelik verilmesini açıkça belirtti. Bir yıl sonra Eylül 1967'de K.s. Karol'a şunları söylüyordu. "Maddi özendiricilerin sosyalizme aykırı olduklarını kabul ettiğim için karşıyım. [...] Yapmak istediğimiz paranın itibarını iade etmek değil, onun mistifikasyonuna karşı çıkmaktır. [...] Kâr

(3) "Il piano" s. 36,37
(4) "Komünist Gençlik Üzerine", Venceremos, s. 214-15; Obra revolucionaria, s. 397-400
(5) Lenin, "A Great Beginninig" Works, cilt 29 s. 411

üzerine kurulmuş kapitalist ekonomide değer yasasının bir anlamı vardır. Sosyalist toplumda hiçbir anlam taşımaz. Kapitalizmden sosyalizme geçiş evresinde olan bizler için sanki eski sistemi daha verimli çalıştırmak ister gibi (onun) kapitalizmin yasalarına bağlı kalmamız için hiçbir neden yoktur. Bu konuyu derinlemesine tartıştık ve kendimizi bir an önce pazar köleliğinden kurtarmaya karar verdik. Planlamamız kâr ve kârlılık üzerine yapılan temelsiz ve yanlış hesaplamaları değil, 'emek değeri'ni esas almalıdır. Sosyalist girişimler arasındaki değiş tokuşta mali-muhasebeciliğe son vermeye başladık bile". (6)

(6) Nouver Observateur, 17 Eylül 1966. s. 13.

III. DEVRİMCİ SAVAŞ

Giriş

Ernesto Che Guevara gerçeklikten kopmuş bir ütopist ve düş gören bir ahlakçı değildi. Onun hakiki komünist bir toplumun insanca ve kardeşçe ideali (ki buraya kadar gördük), Latin Amerika'nın (ve emperyalizm tarafından sömürülen diğer kıtaların) iktisadi-toplumsal siyasi ve askeri durumunun gerçekçi ve somut, açık bir çözümlemesine uygun düşer. Onun silahlı mücadele yöntemine uzlaşmaz ve şaşmaz bağlılığı bu tahlilden ileri gelir: Yeni toplum ancak eski dünyanın, haksızlığın ve sömürünün, baskı ve yalanın, latifundia sahiplerinin ve polislerin, CIA ve United Fruit'nin yıkıntıları üzerinde yükselebilir.

Che'nin devrim sosyolojisi, Latin Amerika'da 1935'ten 1959'a kadar, marksist solun bağrında egemen olan kavramların köklü bir yenilenmesi üzerine kurulur. (Öte yandan, Che'nin kuramı Latin Amerika marksizminin ilk evresinin "büyük ataları" ile, Mella, Ponce, Mariategui ile belli bir ölçüde yeniden bağlantı kurar.) Bu evrede Latin Amerika komünist partilerinin tarihi, sayısız militan kuşakların fedakâr ruh ve cesaretlerine rağmen, bir devamlı başarısızlık tarihidir. Hiç kuşkusuz bu "sürekli başarısızlığın" sebeplerinden biri de bu partilerin kıtadaki devrimci süreci yanlış kavramaları, anlayışlarını menşevik-stalinci "aşamalı devrim" teorisi üzerine temellendirmeleridir.

Aşağıdaki şema, 1935'ten, özellikle 1955'ten günümüze zımmen ya da açıkça Latin Amerika komünist partilerinin strateji temelini çok az (yerel ve çağdaş) farklılıklarla vermektedir:

1- Latin Amerika ülkeleri ekonomileri azgelişmiş, yarı -feodal, emperyalizme bağımlıdırlar; temel çelişki ulusla yabancı sermaye (ve onun içteki ortakları) arasındadır. Bu, Kuzey Amerika emperyalizmi ve onun ortakları büyük toprak sahipleri (feodal latifundia sahipleri) ile ilerici ulusal burjuvaziyle (bağımsız ulusal gelişmeyi ve iç ticaretin büyümesini hedefleyen) halkın ittifakı arasındaki çelişkidir.

2- O halde, halk sınıfları (işçi, köylü), milliyetçi küçük burjuvazi

ve ilerici burjuvazi arasında ulusal-demokratik bir cephe, alışılagelmiş politik ifadesiyle Komünist Partisi ve "yurtsever" olarak varsayılan burjuva partileri arasında seçim ittifakı cephesi kurulması gerekir.

3- İşte bundan dolayı, Latin Amerika devrimi (burjuva) demokratik aşamada bulunmaktadır ve halk kitlelerine dayalı ulusal-demokratik bir hükümetin kurulmasıyla kendini gerçekleştirmek zorundadır. Bu hükümetin iktidarı seçim ya da milliyetçi askerlerin hükümet darbesiyle ele geçirmemesi için **a priori** (önsel) hiçbir neden yoktur.

4- Bu ulusal-demokratik devrimin temel görevleri; tarım reformu, yabancı büyük tröstlerin mülksüzleştirilmesi, işçi partilerinin yasallaşması ve bağımsız (nötralist) bir dış politikadır.

5- Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi, devrimin bu aşamasında, ikincil bir çelişkidir. Bu çelişki, yakın ya da uzak bir gelecekte gerçekleşecek sosyalist devrim aşamasında temel çelişki haline dönüşecektir.

Böylesine bir sorunsalın içinde, kır gerillası ve silahlı mücadelenin yeri olmadığı apaçıktır. Bunlar, Ekim Devrimi'nden önce menşevikler tarafından öğütlenen yollara benzer bir anlayıştır.

Bu stratejiye tipik bir örnek 1959 Haziranında kaleme alınan Luis Carlos Prestes'in (Brezilya K.P.si genel sekreteri) "özeleştiri"sidir. Küba Devrimi'nin zaferinden birkaç ay ve genel olarak kıtada özel olarak Brezilya'da sınıf mücadelesinin radikalleşmesinden bir on yıllık uyanıştan sonra, "resmi marksizmin" bu doktor Panglosse'u şöyle yazıyordu:

"Ülkelerin iktisadi gelişimi sonucu, Amerikan emperyalizmi ve onun içteki ajanları ile Brezilya ulusunun karşıtlığından doğan çelişkinin belirleyici olduğunu gördük. Bu çelişki temel ve hakim hale gelmekte ve sosyal güçlerin düzenlenişinin dönüşüm sürecinde belirleyici olmaktadır. Bu günlük koşullar, ulusun asli düşmanı Amerikan emperyalizmine karşı tüm güçleri birleştirmek için her zamankinden daha uygun görünmektedir. Somut olarak, Amerikan emperyalizmi ve onun içteki ajanlarına karşı tek bir cephe oluşturacak belirleyici etmenler; proletarya, köylüler, kentsel küçük burjuvazi, Kuzey Amerikan emperyalizmiyle çelişkileri olan burjuvazi ve latifundia sahipleri, Kuzey Amerikan tekellerine rakip emperyalist gruplara bağlı kapitalistler...

Tarihi-evrensel büyük Ekim Sosyalist Devrimi deneyiminin tüm ülkeler için geçerli temel özelliklerini, Rusya dışındaki ülkelerde tekrarlanması gerekli olmayan özel ve tekil boyutlarından ayırd etmeyi beceremedik. Bunun içindir ki Brezilya devrimi için kabul edilebilir tek yol olarak silahlı mücadele yolunu doğru bulmaktayız, dünyada ve ülkede yeni şartlarda barışçıl gelişme gibi başka bir yolun da mümkün olabileceğini gözden kaçırmaksızın."

Devrimin sosyolojisi

Ulusal Burjuvazi

Che'nin "devrimci burjuvazi" hakkındaki şüpheciliği 1951-56 yılları arasında tüm kıtada yaptığı gezilerde topladığı deneyimlerden kaynaklanıyordu. Özellikle 1953 yılının "ulusal devrimci" Bolivya'sından hiç de olumlu bir şekilde esinlenmiş görünmüyordu. Che'nin sabık dostu, onu La Paz'dan tanıyan Ricardo Rojo'ya göre; Che bu durum karşısında iğneli (ve uzak görüşlü) bir yorum yapmıştı: "Bu Paz Estenssoro öyle bir reformist ki sineklerden kurtulmaları için Amerikalı kızılderililere DDT püskürtüyor ama sineklerin varlık sebebiyle, temel sorunla uğraşmayı başaramıyor... işini tamamen bitirmeyen bir devrim kaybedilmiş demektir." (1)

Bununla birlikte, Che'ye Kartesyen ve didaktik bir sarihlikle devrim olasılığından ve bu devrimin getireceği köklü tarım reformlarından ve emperyalist tekellerin mülksüzleştirilmesinden (bir başka deyişle ulusal-demokratik devrimin klasik görevlerinden) paniğe kapılan ve sonunda az çok hızla karşı devrimci safa geçen "yerli burjuvazinin oynadığı rolü gösterenin Küba deneyinin ta kendisinin olduğu açıktır.

Bundan dolayı Che'nin yazılarında büyük toprak ağalarıyla siyasi ve sosyal bir ittifak içinde olduğunu vurguladığı ulusal burjuvazinin sarih ve temkinli kavranışı buluruz. Bu ittifak Kuzey Amerikan emperyalizmine iktisadi, siyasi, ideolojik ve (en son ama en önemli) askeri bağlarla sıkıca bağlı olarak -kıtanın birçok ülkesine hakim olan oligarşiler oluşturuyordu. (2)

(1) Cambi'nin **El Che Guevara**'sında, s. 79-80, Rojo'ya göre "Peron ve Paz Estenssoro, Che için dar görüşlülük ve tarihsel sezgiden yoksun olmakla beraber öz-güven yoksunluğuyla yanyolda takılıp kalan burjuvazinin örnekleriydi..." (A.g.e. s. 80) 1967'de Bolivya'lı maden işçilerine çağrısında Che, 1952'de Bolivya Devrimi tecrübesinin sonuçtai başarılı olamamasından "toplumsal devrimler konusunda yarın çözümlere yer yoktur" sözünün bir kanıtı olarak bahseder.

(2) **Askeri Yazılar** s. 198; "Küba: Ayrı bir Olay mı, Yoksa Emperyalizme Karşı Savaşın ÖNcüsü mü" **Siyasal Yazılar**; s. 82; "Latin Amerika'da Devrimin Taktik ve Stratejisi" **Siyasal**

Bu, yerli burjuvazi ile büyük Kuzey Amerikan tröstleri arasında başka ikincil bir çelişki yok demek değildir. Bununla birlikte son tahlilde yerli burjuvazi için popüler bir devrim yabancı tekellerin ülkeyi sömürgeleştirecek despotik baskısından daha korkutucudur. "Büyük burjuvazinin emperyalizm ve toprak ağalarıyla ittifak kurmakta, halka karşı savaşmakta ve devrimin yolunu tıkamakta tereddüt etmeyişi" işte bundandır. (3) Che'nin Marks'ın 1844'te Alman burjuvazisi ile ilgili ve 1848 Alman devriminde yaşanılanların tastamam doğruladığı tahlili ile önemli bir benzerlik gösteren ulusal burjuvazinin konumuna ilişkin tahmini şöyleydi: Atılgan olmaları gerektiği halde ürkek, devrimci olmaları gerektiği halde tutucu, halkta,n karşısında savaşmaları gereken feodal monarşiden daha çok korkan, Latin Amerikan burjuvazisi. (4)

Guevara, bir Latin Amerikan "1789"unun olanakdışı olduğunu mükemmel bir açıklıkla kavramıştı; ve emperyalizmin dünya çapında çöktüğü sosyalist devrim çağında tarih sahnesine geç gelen bur burjuvaziler tutucu bir güçten başka birşey olamazlardı. Bu özellikle Latin Amerika'da sınıf mücadelesini kutuplaştıran Küba Devrimi'nden sonra açığa çıktı: "Küba Devrimi alarm veren zili çaldı... Ulusal burjuvazinin çoğunluğu Kuzey Amerikan emperyalizmi ile bütünleşti; bundan dolayı kaderleri, emperyalizmle) aynı olacaktır... Şimdiye kadar uzlaşmaz güçler arasındaki kutuplaşma sömürücülerin dağılmış imtiyazlı grupları arasında gelişen çelişkiden daha hızlı olmuştur. İki saf vardır: Her birey ve nüfusun her tabakası için seçenek gittikçe netleşmektedir." (5) Che komünist partilerin savunduğu stratejiye ters düşüyordu; halk güçlerinin, iktidar olmak için ihtiyaçları olan güçleri imha eden, "ürkek ve güvenilmez" bu burjuvazilerle işbirliğine girmekte hiçbir çıkarları yoktu. Dahası, Che, alaycı bir biçimde Afrika ve Asya'nın yarısömürge ülkelerinin "Güney Amerikalılaştırması" diye isimlendirdiği, yani emperyalist sermayenin gölgesinde muazzam kâr biriktiren asa-

---

Yazılar, s. 99; "Siyasi Egemenlik ve Ekonomik Bağımsızlık" **Siyasal Yazılar** s. 7; "Message" **Selected Works** s. 174.

(3) "Küba; Ayrı Bir Olay mı..." A.g.e. s. 92-93.

(4) Bkz. Marks, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş" (1844)

(5) **"Askeri Yazılar" s. 216; ayrıca "Taktik ve strateji"ye de bakınız.** Siyasi Yazılar. s. 103 ve "Marksist-Leninist Parti" **Siyasal Yazılar** s. 137; Che'nin görüşlerini destekleyen, dikkatle üzerinde düşünülmüş bir tartışmayı marksist ekonomist Andrew Gunder Frank'ın yapıtlarında bulabilirsiniz. **Latin Amerika'da Kapitalizm ve Az ggelişmişlik Latin Amerika: Azgelişmişlik ve Devrim.**

lak burjuvazilerin büyüyen gelişimi şeklindeki tahliliyle bu teşhise yalnızca kıtasal değil, uluslararası bir yorum vermeye gitgide artan bir eğilim gösterdi. (6)

Bu konuda Che büyük bir ihtimalle **Dünya'nın Lanetlileri** adlı kitabının acilen basılmasını talep ettiği Frantz Fanon'un Afrika'nın bürokratik burjuvazilerinin çözülmesi konusundaki sert suçlamasından haberdardı ve bunu benimsemişti. Bunun yanısıra bir dizi başka konuda da Che ve Fanon'un görüşleri arasındaki yakınlık dikkat çekicidir: köylülüğün devrimci rolü, ezilenler tarafından girişilen tedhiş hareketinin önemi, 3. Dünyanın anti-emperyalist birliği, yeni bir sosyalizm modeli arama vs. Che, Fanon'un yapıtıyla yakından ilgilendi ve Cezayir'de Fanon'un dul karısı Josia Fanon ile kitap hakkında uzun bir sohbet yaptılar. Bu kitabı okumuş olması, ona, 1965-66'da Afrika'daki silahlı mücadeleye katılmayı tasarlatan etmenlerden biri idi, denilebilir.

Devrimin Sosyalist Karakteri

Eğer devrimci burjuvazi yoksa bir burjuva devrimi yapmak zordur; Che'ye göre Latin Amerikan devriminin karakterinin tanımlanması onun burjuvazinin rolü hakkındaki tahliline sıkıca bağlıdır. Latin Amerikan devriminin demokratik görevlerini ancak işçi-köylü ittifakı üzerine kurulmuş bir sosyalist devrim başarabilir: Tarım reformu, ulusal kurtuluş, azgelişmişlikten kurtulma. Bu amaçları ve aynı zamanda sosyalist görevleri burjuvazinin yoluyla değil kendi yöntemleriyle, sosyalist yöntemlerle gerçekleştirilebilir; Petrograd 1917-1919, Küba 1959-1961...

Daha Sierra Maestra'dayken bile Che ve öteki bazı gerilla liderlerinin kendi devrimlerinin geçireceği sosyalist gelişim hakkında (o sırada muğlak ve belirsiz de olsa) bir sezgileri vardı: "En iyilerimiz tarım devriminin ve toplumsal sistemin alaşağı edilmesi gereksinmesini duydular..." (7) 1959'da iktidarı aldıktan sonra devrimin köklüleştirilmesi Che'nin iyi bildiği bir kurala uygun olarak oluştu: "Sürekli genişlemiyen bir devrim, gerileyen devrimdir." (8) Daha **Nisan** 1959'da

(6) "Latin Amerika'da Devrimin Taktik ve..." A.g.e. s. 113; "Revolution and Underdevelopment" Selected Works s. 355

(7) Savaş Anıları, s. 236, Ant Yayınları.

(8) Askeri Yazılar, s. 203.

Che, Çinli bir gazeteci ile yaptığı bir sohbette "devrimin kesintisiz gelişiminden" ve varolan "toplumsal sistemi" ve onun "iktisadi, temellerini" yıkma ihtiyacından söz ediyordu. (9) Bu köklüleştirmenin ilk ve en önemli adımı tarımsal reform olacaktı. Che'ye göre bu reform hareketinde yer alanlar onu sonuca ulaştırmak için, hiçbir taviz vermeyerek, yenilmez bir kararlılık gösterdiklerinden, kıtada yapılan diğer üç tarımsal reformdan (Meksika, Guetemala, Bolivya) farklı olacaktı; aynı zamanda devrimci yasaları da ötekilerden farklıydı: -kentsel reform, yabancı tekellerin mülksüzleştirilmesi gibi reformlar "Küba halkının sorunlarına, adım adım, derece derece ilerleyen, anlamlı bir sıralama ile yaklaşmamızı ön gören mantıki bir zincir oluşturuyordu." (10) (Önce ekonomik, sosyal ve siyasi olan) bu mantık, kesinlikle emperyalizme ve latifundia sahiplerine karşı savaşı onların burjuva müttefiklerine karşı savaşa 1 Ocak 1959'da Batista'nın düşürülüşünü 1 Mayıs 1961'de sosyalist devrimin ilanına bağlayan, "sürekli devrim" mantığıydı.

Küba Devrimi'nin radikal-demokratik devrimden sosyalist devrime "doğru bu geçişi", ekonominin azgelişmişliğinin -yarı-feodal, yarısömürge karakterinin- devrimi "ulusal-demokratik aşama" ile sınırlayacağı şeklindeki mekanik ve menşevik anlayışa sahip geleneksel Latin Amerikan sol partilerinin çözemeyecekleri yöntemsel sorunlar arzediyordu.

Che'ye göre, "İkinci Enternasyonal'in kuramcıları gibi, Küba'nın diyalektiğinin, tarihsel materyalizmin, marksizmin bütün yasalarını ihlal ettiğini beyan etmekten daha saçma birşey olamazdı." Bu yeni-Kautskici (veya daha doğrusu gülünç bir hata) görüşe karşı, sorunu doğru terimlerle ifade etmek için Che, açıkça, menşevik tarihçi Sukhanov'la yaptığı meşhur tartışmadan kaynaklanarak Lenin'e yaklaştı: **Küba dünya kapitalist sisteminin en zayıf halkasıydı.** İşte bunun içindir ki Küba'daki devrimci güçler hiç duraklamadan ilerleyebilip, "devrimin sosyalist karakterini ilan edebildiler." Marksizm-leninizm'den etkilenen devrimci öncü, "nesnel olanın sınırları içinde olayların akışını hızlandırabildi." (11)

(9) **Selected Works** s. 372.
(10) **Guerrilla warfare** s. 115
(11) "Sosyalist Planlamanın ANlamı" **Siyasal Yazılar.** s. 153.

Küba için gerçek olan acaba bütün kıta için gerçek olabilir miydi? 1961'den itibaren Che'nin düşüncesi bu sonuca doğru ilerledi ve 1962 Mayısında "Arjantin'lilere mesaj"ında sosyalist devrimden, Arjantin ve bütün kıta için tek gerçek çözümi olarak açıkça bahsetti. (12) 1963'te, "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem"de ufukta görülen devrimin karakteri ile Latin Amerika'da gittikçe artan sosyal kutuplaşma arasındaki bağlantıyı gösteriyordu: sömürücülerle sömürülenler arasında gittikçe büyüyen uzlaşamaz çelişki şu anlama geleceketi: "Silahlı öncü iktidarı ele geçirince hem emperyalistler hem de ulusal sömürücü sınıf bir darbede tasfiye edilecektir. Sosyalist devrimin ilk aşaması billurlaşmış olacak ve yaralarını iyileştirip sosyalizmi inşaya hazır olacaktı." (13)

Son olarak, siyasi vasiyetnamesinde, Tricontinental'a yazdığı mektupta Che, açık, kesin ve radikal terimlerle, ulusal Latin Amerikan reformizminin bütün boş, rengarenk balonlarını acımasızca patlatarak sorunu şöyle koyuyordu: "Amerika'mızda bütün halkların gerçek kurtuluşu... hemen hemen kesinlikle sosyalist devrim olarak mümkün olacaktır... ulusal burjuvazi emperyalizme karşı koymak için bütün kapasitesini -eğer bir zaman var idiyse bile- kaybetmiştir ve destedeki son karttır artık. Başka alternatifler yoktur: Ya sosyalist devrim ya da sahte devrim." (14)

Bu konuda, Che, Lenin'in Nisan Tezleri'ne ve Troçki'nin sürekli devrim kuramına paralel olarak (15) Latin Amerika'daki halk mücadelelerinin tarihsel deneyiminden çıkan derslerle kıtanın gelecekteki kurtuluşuna ulaşmanın koşullarının sarih bir tahminini kesin, çürütücü ve dinamik bir formül halinde birleştirdi.

Bu formül Üçüncü Dünya'nın diğer kıtaları için ne dereceye kadar geçerlidir? Che bu konuda kesin bir tavır almadı, fakat 1965 Martında Cezayir'de kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle diyordu: "Sosya-

---

(12) Guevara, "Mensaje a los ARgentions" **Cristianismo y Revelucion** (Buenos Aires) Ekim 1968

(13) **Selected Works** s. 101.

(14) A.g.e. s. 178-79

(15) Che'nin Latin Amerikan Devriminin Karakteri üzerine tezleriyle Troçki'nin sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde demokratik devrimin sosyalist devrime doğru ilerlemesi kuramı arasında inkâr edilmeyecek bir benzerlik vardır. Bununla birlikte, Che'nin devrimci köylülüğün ve proletaryanın karşılıklı olarak oynadıkları roller konusunda düşündüklerinin Troçki'nin düşündürdüklerinei benzer olmaktan çok öte oldukları söylenmelidir.

lizm ya da yeni-sömürgecilik, işte şu anda Kongo'da verilen mücadelede bütün Afrika için oynanan kumarın ödülü" (16). Dahası, Che'nin 1965 veya 1966'da Kongo'da Gaston Soumialot yönetimindeki gerillalarla omuz omuza çarpıştığı bilinir.

(16) "Interview with Liberation" Che Guevara Speaks s. 119.

Gerilla savaşı

Silahlı Mücadelenin Kaçınılmazlığı

"Bir ülkede kaçınılabilir olan bir savaşa giren canidir, aynen kaçınılmaz olan bir savaşı değerlendirmekte yanılan cani gibi". **"Gerilla Savaşı: Bir Yöntem"** adlı makalesinde Marti'nin bir sözünden yaptığı alıntı Che'nin bu konudaki derin ve sarsılmaz inancının güçlü bir ifadesini vermektedir; Latin Amerika'nın (ve bütün dünyanın) ezilen halklarını kurtuluşa götüren tek yol silahlı mücadeledir.

Niçin? Guevara için ne silaha romantik bir tapınma ne de Sierra Maestra günlerine bir özlem söz konusudur. Ona göre silahlı mücadelenin kaçınılmazlığı tamamen devrimin sosyolojisinden kaynaklanıyordu. Devrimin (karakteri) sosyalist olduğu için ancak devrimci savaşla başarıya ulaşılabilir: "Amerika'da halkların kurtuluşuna giden yol sosyalizme giden yol olacaktır ve bu yol hemen hemen bütün ülkelerde silahlı mücadeyle açılacaktır". (1) Eğer gerçekte Latin Amerika'daki devrim, sadece "ulusal demokratik" karakter taşısaydı, burjuvazinin bir tabakasının, devlet organının bazı bölümlerinin ve hepsinden önce ordunun bir bölümünün desteğini hesaba katabilir ve seçimler (parlamenter) yoluyla veya askeri darbeyle başarıya ulaşabilirdi. Bundan dolayı seçim ittifaklarını ve askeri entrikaları en gerçekçi strateji olarak tasarlayan ve sadece burjuva demokratik devrimi hedefleyen geleneksel sol partiler için (bu görüş) tamamen mantıki ve kendi içinde tutarlı idi; ötekilerin görüşleri, yani devrimci öncünün silahlı mücadeleye girişmesi onlar için delice bir "maceracılık"tan öte birşey değildi.

Bununla birlikte, eğer devrimin karakteri sosyalist olarak tanımlanıyorsa o zaman ortada olan tamamen farklı bir sorunsaldır; burjuva devletinin askeri-bürokratik aygıtının imhasına ilişkin Leninist sorun-

(1) Interview with CBS, 13 Aralık, Gambini **El Che Guevara**, s. 426.

sal. "Oligarşik devletin baskıcı mekanizmasını nasıl parçalamalı" sorunu Che'nin bütün siyasi askeri doktrininin merkeziydi: amacı sosyalist devrim olduğu için, ordunun yenilgisi ve tam çöküşü için onun 'yerinden çıkmasının', 'bozulmasının', 'tüketilmesinin' ve 'moralman çözülmesinin' bu devrim için zorunlu ve vazgeçilmez şartlar olduğunu gayet iyi biliyordu. (2)

Che'nin "barışçı yollar" karşısında gösterdiği alaycı şüphecilik dogmatizmden değil nesnel ve gerçek gözlemden kaynaklanıyordu: Eğer gerçek (yani sosyalist) bir kitle hareketi seçim yoluyla iktidarı alsa bile -ki bu sürecin yalanlanmış karakteri ilei çok şüpheli bir ihtimaldir- bu az çok kanlı bir askeri darbe ile devrilecektir, zira ordu her zaman olduğu gibi kapitalist rejimin en son ve en kesin garantörüdür. Che böylece Latin Amerika'nın yakın tarihinin bir çözümlemesini yaparak Marks'ın ve Lenin'in Paris Komünü deneyiminden çıkardıkları sonuca varır: Emekçi sınıfların devrimi burjuvazinin siyasi-askeri aygıtını parçalamalıdır. Che bunu sadece marksist klasikleri okuyarak değil kendisinin kişisel acı bir tecrübesinden de öğrenmiştir; 1954'te, Guatemala'da kendi ordusu tarafından ihanetei uğrayan ve devrimi United Fruit'un ücretli askerlerinin ellerine teslim eden devrim ve Küba'da başarılı olan, Batista'nın gerici ordusunu paramparça eden kendi zaferе ulaşan deneyimi. (3) Askeri darbelerin salgın hastalık kadar bol olduğu Latin Amerika kıtasında ordu kilit bir siyasi sorundur. Che Latin Amerikan ordusunu acımasızca asalak ve imtiyazlı bir kast olarak tanımladı, "her çeşit sömürücülerin görülen başı", ve kendisini ordunun ilerici erdemlerine ilişkin herçeşit yanılsamadan uzak olduğunu belirtti. "Özel olarak askeri darbeyi ele alalım.... Ordu demokrasiye ne katkıda bulunabilir? Gerici sınıfların ve emperyalist tekellerin tahakkümünün bir aracı olan, bir kast olarak varlıklarını taşıdıkları silahlara borçlu olan ve sadece ayrıcalıklarını korumayı düşleyen bu kişilerden ne tür bir sadakat beklenebilir?" (4) Che tabii ki halk güçlerinin, toplumsal çevrelerinden kopup tek tek savaşçılar olarak bu askerleri içine aldığını inkar etmez.

Sonuç olarak, ordu sorunu Che'ye açıkça şu şekilde göründü:

(2) "Küba: Ayrı Bir Olay Mı..." A.g.e. s. 95.
(3) A.g.e. s. 82; "Latin Amerika Devriminin..." A.g.e.s.99
(4) Askeri Yazılar s. 204.

"Düşmanın iktidarda kalmak için savaşacağı sözündeki gerçeği kabul ederek, baskıcı ordunun imhasını düşünmek gerekir." Şimdi bu orduyu imha etmek için onun karşısına halk ordusunu çıkaracak durumda olmak gerekir. (5) 1965'te Amerikan müdahalesinden sonra Dominik Cumhuriyetinde yer alan uzatmalı halk savaşının Che'ye sadece mahalli oligarşinin askeri aygıtını parçalamak için değil aynı zamanda emperyalizmin silahlı müdahalesine karşı çıkmanın tek yolu olarak göründüğünü belirtmek gerekir. Gerilla savaşının Che'ye ifade ettiği anlamı bu bağlamda anlamamız gerekir-halkın devrimci ordusunu kurmanın denenmiş, dinamik bir yolu. Gerilla savaşını silahlı güçlerin devrimci politikasının bir devamı olarak gören Guevara'nın esasta tamamen "Clausewitzci" bu kuramının birtakım siyasi boyutlarına ileride ki sayfalarda değineceğim.

Niçin Gerilla Savaşı?

Che bu gerilla savaşı kuramını hangi kaynaklardan oluşturdu? Herşeyden önce çağımızda gerilla savaşının öncüsü olan İspanyollardan, İspanyol kaynaklarından, 1955te Meksika'da İspanya İç Savaşı'nın askeri stratejisi üzerine yazılmış eserler üzerine çalıştı. Cumhuriyetçi ordunun eski subayı, Kübalı gerillaları sefere düzülene kadar eğiten Armando Bayo'nun en iyi talebelerinden biriydi. Mao Ze Dung'un "klasik yazılarını" daha sonraları 1958'de Sierra Maestra'larda keşfetti. Zaferden sonra Yugoslav partizanlarının, Cezayir milliyetçilerinin ve Vietnam'ın devrimci savaşçılarının deneyimleri üzerine etraflıca çalıştı. Gene de, temel kaynağının Küba'da kendi mücadelelerinin güncel deneyimi olduğu gerçektir. Che niçin kırsal bölgedeki gerilla savaşını halk ordusunu kurmanın en emin ve en gerçekçi yolu olarak görmüştü? Onun -ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri- yazılarındaki bir dizi tartışmada tüm devrimci savaş içinde gerilla savaşına verdiği özgül rolü buluruz.

1- Ekonomik Düzeyde: Halkın büyük bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde yaşadığı, tarım ekonomisine sahip azgelişmiş ülkelerde, devrim herşeyden önce kırsal kesimlerde ve dağlarda gelişir, daha sonra kentlere iner. (Burada sosyalist karakter kazanır.) (6) Soyut olarak ele

(5) "LatinAmerika Devriminin..." s.113.

(6) "Isyancı Ordunun Toplumsal İdealleri" Selected Works.

aelındığında bu tartışma mekanik olarak görünecektir; eğer tarım ülkesi diye birşeyden söz ediliyorsa onun bir örneği Çarlık Rusya'sında, 1917'de yaşanılanın ,hiç şüphesiz birkent proleter devrimi olduğunu biliyoruz.

2- Toplumsal Düzeyde: "Devrim için muazzam bir güç oluşturacak," kaybedecek hiçbirşeyi olmayan, sosyal durumu her an patlamaya hazır, dünyanın lanetlediği köylülüğün üzerinde dehşetli bir baskı ve aşırı-sömürü vardır. (Havana Deklerasyonu, 1961)

Köylülüğün değişik tabakalarının oynadıkları rolleri tahlil eden Che sadece tarım proletaryasının değil yoksul küçük köylülüğün de kırsal alandaki gerilla savaşının toplumsal temeli olduğunu vurgular. Gerçekte, "kırsal alandaki gerilla ordusunu oluşturan ilk askerler, kendi toprağının mülkiyetine sevgi göstermede en hırçın olan, küçük burjuva diye tanımlanan ruhu en iyi ifade eden sosyal sınıftan geldiler." (7)

3- Siyasi-Askeri Düzeyde: Che'ye göre kentin sınırlarıyla kısıtlanmış ve sıkıştırılmış kentsel ayaklanmalar genellikle devrimcilerin yenilgisi ve halkın katliamı ile sonuçlanır. Bundan sonra devrimci hareket bir daha ancak, Çin'de olduğu gibi, kentlerdeki yenilgiden sonra kırsal kesimde gerilla savaşı vererek başlayabilir. Oligarşinin ordusunu yenebilecek olan halk ordusu birdenbire varolmaz; uzatmalı savaş süresince kademe kademe oluşturulmalıdır.

Sürekli ve uzayan böylesi bir mücadeleyi baskının en zayıf noktası olan kırsal kesimden başka bir yerde sürdürmek mümkün değildir. (8)

4- Askeri Strateji Düzeyinde: Kırsal bölge halk savaşı için en uygun savaş alanıdır. Silahlı öncü için en büyük güvenlik daha geniş bir manevra alanı, geri çekilme yolları, baskı güçlerinden en uzak saklanma yerleri ve eylem elastikiyeti sağlar.

---

(7) "Küba; Özel Durum" A.g.e. s. 60-69. Bu, 1966'da Kolumbiya Başbakanı, Carlos Lleras Restrepo tarafından yapılan açıklayıcı beyanatla ilgilidir: "Minifundia'nın siyasi olarak latifundia'dan çok daha tehlikeli olduğuna inanıyorum. Bu gittikçe küçülen mülkiyetler bir aileyi geçindiremiyor ve minifundia sorunu miras yasaları ve güçlü nüfus patlaması sonucunda ortaya çıkan bölünmelerle gittikçe ağırlaşan bir sorun haline geliyor... sefil şeker kamışı kesen işçilerinkinden daha bile düşük gelirleri olan bir "mülk sahibi proleterler" sınıfı yaratıyor" (Norla Gall'ın "Che Guevara'nın Miras'ından" alınmıştır. Commentary, Aralık 1967, s. 43) Ayrıca Guetamala'daki isyancı silahlı güçlerin lideri, Cesar Montes'in gerillalarının yoksul küçük mülk sahibi köylüler arasında elde ettikleri şaşırtıcı başarıya ilişkin beyanlarına da bakınız.

(8) Askeri Yazılar. s. 206.

Şehir gerilla savaşına gelince Che buna "büyük bir" önem vermekle birlikte oynayabileceği rolü küçümsemiş gibidir. Böylece kent gerillasını kırsal gerilla eyleminin biryan ürünü olarak görüyor ve onu esas olarak sabotaj eylemleriyle sınırlıyordu. Varoş gerilla çetesi asla tek başına harekete geçemez." (9) Latin Amerika'da silahlı mücadelenin yakın tarihi kent gerillalarının (Uruguay'da Tupamaroslar, Brezilya, Arjantin ve Guatemala'daki çeşitli örgütler), Che'nin yazılarında belirttiğinden ve fazlaca genelleştirdiği Küba örneğinden siyasi olarak daha büyük bir önem taşıdığını gösteriyor.

Öte yandan, Peru'da (ve Bolivya'da) gerillaların karşılaştıkları aksilikler ve zorluklar Che'nin silahlı devrimci öncü için kırsal bölgenin kente oranla sağladığı güveni büyüttüğünü gösteriyor denilebilir.

Siyasi Katalizör Olarak Gerilla Savaşı

Devrimci savaş bazı nesnel ve öznel koşullar varolmadığı zaman gelişemez ve başarıya ulaşamaz. Latin Amerika'da nesnel koşullar yapısaldır (kitlelerin yoksulluğu, sömürü, azgelişmişlik ve çağdışı sosyal ilişkiler vs.) ya da konjonktüreldir (iktisadi krizler, diktatörlük rejimleri, yasal imkanların yokluğu vs.). **Gerilla Savaşı**'nda Che siyasi konjonktür olarak diktatörlük rejimini silahlı mücadelenin gelişmesi için **mutlak varolması gereken bir koşul** olarak belirtiyordu. "Hilekarlık yaparak bile olsa eğer bir hükümet, kitle oyunun herhangi bir biçimiyle iktidara gelirse, en azından anayasal, yasal bir görünüm taşımaktadır. Bu durumda barışçı mücadele yolları henüz tükenmemiş olduğundan gerilla savaşına geçilemez" (10) Bununla birlikte, daha sonraki yazılarında, yerleşik bir oligarşik rejim altında yasal görünümlerin varlığı veya yokluğuna daha az önem vermeye eğilim gösteriyordu.

Öznel koşullara gelince, birbirini tamamlayan ve mücadele içinde gittikçe gelişen esas iki öznel koşul vardır.

1- Rejimin devrimci bir değişiminin gerekliliğinin farkında olmak.

2- Böyle bir değişim ihtimalinin farkında olmak.

Oligarşinin iktidarı, başka şeylerin yanısıra bu koşulların yokluğu-

(9) **Guerilla warfare** s. 37.

j(10) A.g.e. s. 16.

na dayanır: Kitlelerin ideolojik yabancılaşması ve/veya burjuva devletinin silahlı gücüne duyulan korku. Ekim 1956 Granma harekatına katılanlarca benimsenen hatalı, iyimser, yıldırım-zafer hayalleri ikinci nesnel koşulu değerlendirmekte yanılmış olmalarından kaynaklanıyordu: Küba halkı bir değişimin gerekli olduğunun farkındaydı ama insanların bu değişmin mümkün olduğu konusunda inançları yoktu. (11)

Bu devrimci partiler ve liderler ellerini kavuşturup bu koşullar olgunlaşıp ortaya çıkana kadar bekleyecekler demek değildir. Geleneksel Latin Amerikan solunun büyük bir bölümünün tipik Yeni-Kautskici pasifizmine karşı, "profesyonel bir orduyla başa çıkılmaz bahanesine sığınarak hareketsiz kalan devrimcilerin ve sahte-devrimcilerin yenilgici tavırlarına karşı" ve hele hele "onları hızlandırmaya çalışmadan gerekli nesnel ve öznel koşulların oluşmasına dek oturup bekleyenlere karşı", Che, Küba devriminin öğrettiği iki temel derse parmak basıyordu: 1) Halkın güçleri orduya karşı bir zafer kazanabilir ve 2) Devrimi başlatmadan önce bütün koşulların varolmasını beklememek gerekir-ayaklanma çekirdeği (**foko**) bunları oluşturmaya katkıda bulunabilir. (12)

Bir başka deyişle, gerilla savaşı siyasi-askeri eylemiyle yönetici otoritenin yüzündeki maskeyi çcker alır; onu gerillaların dokunulmazlığı ve yenilmezliği ile birlikte kendi vahşi diktatörlüğünün aşikarlığını, aynı zamanda güçsüzlüğünü ifşa etmeye zorlar; işte bu kitlelerin devrimci bilincini ve mücadele isteğini canlandıracak ve öznel koşulun ortaya çıkmasın ve darbeyi indirmesini sağlayacaktır: Ezene karşı zaferin mümkün olduğuna dair güven. (13)

Bununla birlikte, Che bir iradeci değildi ve gerilla **foko**'su tarafından verilen itici gücün tek başına devrim için gerekli bütün koşulları biraraya getirmeye yeterli olmadığını açıkça belirtti. İlk **foko**'nun kurulması ve sağlamlaştırılması için ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik bir takım koşulların somut durumunun somut tahlilinin yapılmış olması gerekir. (14) Böylece Che'nin konumu, hem mekanik materyalızmi ("tarihsel süreçler koşullar belirler") hem de (iradenin gücünün

(11) "Küba: Ayn..." A.g.e. s.... : "Marksist Leninist Parti" "Siyasal Yazılar"
(12) Guerilla warfare s. 15.
(13) "Guerilla Walfare". Selected Works s. 95. "Küba'da Sosyalizm ve İnsan"; "Colonolism is Doomed" Selected Works. s. 377-38.
(14) A.g.e. s. 15.

her şeye yettiğini savunan) soyut idealizmi aşan diyalektik marksizmdir: Devrimci öncünün toplumsal eylemi (praxis) hem varolan koşulların bir ürünüdür hem de yeni koşulların yaratıcı gücüdür.

Bu işi kitlelerin bilinç düzeyine göre yapan gerilla savaşı bir **katalizör** görevi görür; "uygun bir ortam"da kullanıldığını sağlayan dışsal bir unsur. Böylece, sadece eylem alanında siyasi etkinliğe değil ulusal düzeyde (veya bütün kıta düzeyinde!) siyasal etkinliğe sahiptir. 13 Haziran 1967'de Bolivya'da tuttuğu günlükte bu ülkede gerillaların ilk başarıları sonucunda meydana gelen siyasi çalkalanma konusunda Che şöyle yazıyordu; "Gerillaların bir katalizör olma ihtimalinin bu derece netleşmesi çok ender görülür." (15) Siyasi-askeri eylemi ve katalizör işlevi sayesinde, gerillalar adım adım köylülüğün desteğini kazanırlar; böylece kentteki ve kırdaki kitlelerin gözünde onların sınıf mücadelesinin bir ifadesi ve yerleşik otoriteye karşı somut bir alternatif olarak görünmeye başlarlar. Bu süreci anlamak için, özellikle kırsal bölgelerde gerillalar ve halk arasında kurulan ilişkilerin yapısını incelememiz gerekir.

Gerilla Savaşı ve Halk

Che'nin gerilla savaşı kuramı, sahte-ortadokslarca Blankist, Bakuninist ve maceracı, kahraman ve kararlı adamlardan oluşmuş küçük bir çetenin devrim yapabileceği, iktidarı alıp insanları özgür kılacağı ve kabadayı "3 Silahşörler" türünden mucizevi yiğitlikte bir grup kararlı adamı, kitle mücadelesinin yerine koymayı amaçlayan bir kuram olmakla itham edilmişti.

Ama bunun Che'nin düşüncesi ile hiçbir ilgisi yoktur. Gerilla savaşı "günlüğünde" İspanyolca guerrilla ("küçük savaş") kelimesinin etimolojik (dilbilimse,l anlamını reddetmiş ve gerilla savaşının, azınlığın koca bir orduya karşı verdiği küçük çapta bir savaş olmadığını fakat bütün halkın baskıcı iktidara karşı verdiği bir savaş olduğunu vurgular. "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem" adlı makalesinde "kilit müca-

(15) Toplu Bolivya Günlükleri. s. 168. ELN'nin (Ulusal Kurtuluş Ordusu) Bolivyalı maden işçilerine hitabında Che'nin "Gerillanın gücü" düşman ordu zararına sağlamlaşacak ve doğru anda vurulacak bir etkin darbeyle devlet gücünün parçalanacağı devrimci durum yaratılana kadar kitlelerin devrimci ateşini arturan bir katalizör olacaktır" sözüne de bakınız. (Seçme Eserler, s. 186, düzeltilmiş çeviri.)

delesini unutarak... gerilla savaşma girişenler gerilla savaşı ile kitle mücadelesinin birbirine karşıt şeyler olduğunu belirtiyorlar" derken bu kişileri daha da kesin olarak eleştiriyordu. "Bu ifadeyi reddediyoruz, zira; gerilla savaşı bir halk savaşıdır, bu tür bir savaşa halkın desteği olmadan girişmeye kalkışmak kaçınılmaz bir felaketin başlangıcı demektir. **Eyleme giriştiği bölge ve bütün memlekette köylü-işçi kitlelerinin desteklediği .... gerilla, halkının savaş öncüsüdür. Bu önşartlar olmadan gerilla savaşı imkânsızdır.** Bu sadece Küba, Devrimi'nden değil, bütün halk savaşlarından alınacak bir derstir. Che'ye göre özellikle Vietnam halkının devrimci savaşı silahlı öncü ile halk arasındaki "organik" bağların en iyi örneğidir; ve burada "gerilla savaşı kitle mücadelesinin bir ifadesinden başka birşey değildir." (16)

Bu şüphesiz aynı zamanda Çin devriminden de alınmış bir derstir; 1959 Nisan'ında Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelen bir gazeteciye verdiği mülakatta, Che, Küba'daki gerilla faaliyetleri sırasında Mao'nun askeri yazılarını "dikkatle" incelediğinden ve bunlardan "çok şey öğrendiğinden" bahsetti -bu yazıların sadece stratejik yönünü değil ama aynı zamanda siyasi boyutunu, gerillalar ve köylüler arasındaki ilişkinin tahlilini kastettiği düşünülebilir. (17)

İlk ve herşeyden önce, en iyi gerilla savaşçıları halktan (bu kırsal bölgelerde köylülerden) gelmektedir; onlar araziyi , orada yaşayanları, bölgenin hayat tarzını bilen ve dağlarda karşılaşılan zorluklara alışkın kişilerdir. Daha genel olarak, her eylemin arkasında olan halk "gerilla savaşının can damarıdır"; düşmanı gözleyen, bilgi ileten, araç-gereç temin eden, gerillalara etkin destek, işbirliği ve çömertçe koruma sağlayan gizli müttefikleridir. (18)

Köylü kitleleri bu belirleyici rolü ancak gerilla savaşı onlara kendi sınıf mücadelelerini ifade ettiği zaman oynarlar. Bunun olması için gerillaların silahlı eyleminin halkın kendini ezenlere karşı toplumsal bir protestosunun, büyük köylü kitlelerinin toplumsal rejimini değiştirmeye duydukları özlemlerin bir yansıması olmalıdır. Bir başka deyişle,

(16) "Guerilla Warfare" s. 89-90; Giap'ın **Halk Savaşı Halk Ordusu**'na Öndeyiş. **Che Guevara on Revolution** Jay Mellin ed. s. 106.

(17) **Selected Works.** s. 368.

(18) "Guerilla Savaşçısı Kimdir?" **Oeuvres** içinde s. 134. "İsyancı Ordunun Toplumsal İdealleri" s. 199-200 İçinde.

halk gerilla mücadelesinin siyasi önemini anlamalı ve onu benimsemelidir.

İşte bunu içindir ki Che, mücadelenin askeri yönünü hiç mi hiç ihmal etmeden öncünün yaptığı siyasi çalışmanın önemini vurgular ve devrimci savaş içinde gerilla mücadelesinin yalnızca "bir parça" teşkil ettiği bir "büyük siyasi-askeri operasyon" olarak tanımlar. Öncü, silahlı eylemlerin yanısıra, devrimin saik ve amaçlarını, gerillaların başarılarını ve her eylemin nedenini izah etmeyi amaçlayan yoğun bir kitle çalışmasını öne sürmelidir. İşçi ve köylü kitlelerini etkin kitle mücadelesine davet etmelidir. "Saldırılar ve terörist eylemler gelişi güzel bir tarzda kullanılmamalıdır. Çabanın, devrimci fikrin aşılanıp gelişebileceği ve böylece kritik anda silahlı öncülerin yardımıyla devrim yararına harekete geçebilecek yoğun insan yığınlarına yöneltilmesi daha doğru olur. Bunun için karşılarındaki kitlelere devrimin tohumlarını aşılayan, onların gerçeği okuması ve anlatması için devrimci yayınlar sağlayan işçi, köylü ve diğer meslek örgütlerinden yararlanmak gerekir." (19)

Böylece, Che'nin romantik bir maceracı, gerilla savaşını 3 Silahşörler ve Kardinalin Muhafızları arasında bir düello gibi gören bir çeşit Kızıl d'Artanyan olarak tasvirinin ne kadar sahte olduğunu görüyoruz. Mücadelenin askeri ve stratejik yönlerine kesin ve azami bir önem vermekle birlikte Che halk savaşının tüm siyasi-askeri karakterini, ajitasyonun, propogandanın ve devrimci mücadele için kitle örgütlerinin önemini sarih bir biçimde kavramıştır.

Öte yandan, gerillanın siyasi eylemi "klasik" propagandayla sınırlı değildir; baskıcı ordunun zayıflığını teşhir eden silahlı eylemlere ve kontrolü altındaki bölgelerde uyguladığı devrimci nitelikteki önlemlerle -toprağın mülksüzleştirilip işgal edilerek köylülere dağıtılması yerel mahkeme ve yönetimlerin kurulması ve devrimci paşaların yürürlüğe konması vb. gibi -"fiili propoganda" yoluna da gidilebilir.

Böylece yerleşik otoriteye karşı yeni bir alternatif otorite, devletin yasalarınyerini alan bir yasallık gitgide ortaya çıkar; kitlelerin toplum-

(19) "Gerilla Savaşı" Seçme Eserler, s. 99-101; ve Gerilla Savaşı sl 22, 87. 1958 yazıdan toprağa bağlı köylülerin işgal ettiği Camagüey'in bir banliyötünde Che bölgedeki işçi ve köylü sendikalarıyla ilişki kurdu ve hatta tanın işçileri için yöresel birlikler kurdu. Bkz. Che'nin Fidel'e 13 Eylül 1958 tarihli mektubu Milano'da çıkan Maquis'in 1. sayısında yayınlanmıştır. (1969) s. 53.

sal özlemlerine ve çıkarlarına hizmet eden, hakim sınıfların baskı mekanizmasını nötralize eden yeni bir devrimci otorite ve yasallık.

Aynı zamanda köylü kitleleri ile gerillalar arasındaki ilişki hiç de "yukarıdan aşağıya", tek yönlü bir ilişki değildir. Köylülerin yaşamlarına, sorunlarına ve mücadelelerine yaklaştıkça "kafalarımızda bir devrim oldu" diyen Che, bu deneyimin gerilla ordusunun ideolojisini kurmaktaki rolünü vurgular. Gerilla savaşı süresince öncü ve kitleler arasında diyalektik bir karşılıklı ilişkiler süreci kurulur: "Böylece eylemleriyle halka silahlı mücadelenin temel önemini öğreten liderler ve başkaldıran, bahsi geçen pratik gereksinmeleri liderlerine öğreten halk arasında gerçek bir etkileşim kurulur. Nitekim gerilla ve halkı arasındaki bu etkileşimin ürünü olarak hareketin devrimci özünü arttıran ve ona ulusal bir boyut kazandıran, artan bir radikalleşme oluşur." (20) Gerilla ordusu ve köylüler arasındaki bu yakın birleşme gerçekte kendi kendine başlayan bir şey değildir; gerilla ordusunun bir halk ordusu haline geldiği, halkın devrimci olduğu ve her ikisinin de giderek az çok homojen bir blok oluşturduğu siyasi-askeri prakis süresince adım adım kurulur. Bu andan sonra gerilla hareketi pratik olarak yenilmez. Burjuva devletinin ordusunu yenebilir, demorilize edebilir ve onu alt edebilir hale gelir.

Gerilla çekirdeğinin önceleri bir kitle hareketi olmadığı doğru olsa bile kent ve kırdaki kitleler arasında onları silahlı ayaklanmaya hazırlamak için belli bir miktar siyasi çalışma gerekli değil midir? Destek, koruma ve levazım temini (hem kentte hem de kırdaki köylüler arasında) için siyasi-askeri bir ilişkiler ağı gerilla çekirdeğinin varlığını sürdürmesinin bir koşulu değil midir? Gerilla mücadelesi daha başından kırsal bölgelerin bazı kısımlarında halihazırda süregiden sınıf mücadeleleriyle bütünleşmemeli mi? Bu sorulara -1967 Bolivya trajedisinden sonra çok kesin olarak ortaya atılan sorunlara- ve başkalarına yanıt sadece Che'nin yazılarında bulunamaz; bunların yanıtı bugün Latin Amerika'da ve başka yerlerde mücadeleyi sürdüren yeni devrimci öncülerin somut deneyimleri ile verilecektir.

(20) Guerilla Warfare s. 45.

Genel grev

Gerilla mücadelesi, işçi sınıfı tarafından desteklenmedikçe, kentlerdeki mücadeleyle takviye edilmedikçe, proleter kitleleri harekete geçmedikçe, bu mücadele kitlelerin savaşan öncüsü olup gelişemez ve nihayette devletin baskı mekanizmasını imha edemez. Bu devrimci savaşın genel bir deneyidir. Giap'ın Halk Savaşı'na yazdığı girişte Vietnam'daki gerilla mücadelesinin tarihini inceleyen Che "bütün hareketlerde, çelişkinin gelişmesinde, vazgeçilmez bir silah olarak kitle mücadelesine başvurulduğunu" vurgular. (1) Che'ye göre uzlaşmaz ve dinamik bir karaktere sahip olan bu kentsel kitle mücadelesi Latin Amerika'daki özgürlük mücadelesi için temel bir öneme sahiptir.

İşçi sınıfı ve köylüler arasındaki ittifak pekiştikçe ve devrimci savaş geliştikçe işçi sınıfının mücadelesinin rolü, önemi ve etkinliği bunlarla orantılı olarak artar. İlk dönemde, gerilla mücadelesi başladığı zaman, kentsel kitle hareketleri (grevler, gösteriler vs.) esas olarak baskı güçlerini dağıtma ve onların kırsal kesimde yoğunlaşmasını engelleme gibi baskı güçlerini oyalayıcı bir rol oynarlar. Gerilla ordusu nüfusun daha yoğun olduğu kentsel bölgelere indikçe coğrafi olarak daha az uygun bir arazide eyleme geçme durumunda olduğu için işçi sınıfı hareketi ile daha da bütünleşir ve bu onun için zorunludur da. Bu Che'nin adamlarının Las Villas'ın banliyösünü işgal edip Santa Clara kasabasını ele geçirince karşılaştığı durumdur; burada genel olarak işçi sınıfına ve 26 Temmuz Hareketi'nin kentsel kadrosu olan Partido Socialista Popular'a, Sendikalara güvenmiştir. Son olarak, ordu gerillalar tarafından yenilgiye uğratılınca -iç savaşın "en önemli" faktörü olan(2) -ihtilalci bir genel grev, 9 Nisan 1958'de başarısızlığa uğrayan grev tamamlayarak, oligarşik devlete son darbeyi indirerek, ordu tarafından yapılan son siyasi manevraları ve saray devrimlerini ezerek önce ve kitleleri siyasi ve askeri olarak birbiri içinde eritip, birleştirdi.

(1) "Halk Savaşı'na Öndeyiş" Che Guevara on Revolution içinde s. 106
(2) Guerilla warfere s. 22

Küba devrimi üç genel grev deneyimi yaşadı: Ağustos 1957'de Frank Pais'nin Santiago'da öldürülmesinen sonra kendiliğinden başlayan grev, 9 Nisan 1959'da başarısızlığa uğrayan grev ve rejimeison darbeyi indiren 1 Ocak 1959'daki başarılı grev. Guevara'nın yazıları özel olarak ilk ikisini ele almaktadır. (26 Temmuz Hareketirir kentteki en büyük lideri Frank Pais'nin 30 Temmuz 1957'de Santiago'da öldürülmesi sonucunda kendiliğinden bir grev patlak verdi; hızla doğu bölgelerine yayılarak (Guatanamo, Mauzanillo, Bayamo vs.) bu kentleri tamamen etkisi altına aldı ve yankısı ta Camagüey ve Las Villas bölgelerine kadar ulaştı. Devrimci liderlik ve en ufak bir hazırlıktan yoksun bu hareketi, diktatörlük ezdi. Fakat gerilla liderleri -özellikle Che- rejime karşı yeni güçlerin yükseldiğini ve işçilerin özgürlük mücadelesine mutlak olarak katılmalarının gerekli olduğunu kavradı. (3) Mamafih 1957 kendiliğinden grev deneyi "kendiliğindenciliği tanımaya değil" aksine "isyancı orduya iktidarı almada yardım edecek bir genel grevi hazırlamak" için işçi merkezlerinde yer altı faaliyetlerinin ve örgütlerinin gelişmesine yol açtı. (4)

9 Nisan 1958 başarısız grevi sabah saat 11'de (devrimciler tarafından işgal edilen) radyoda yapılan açık duyuruyla ilan edildi. Grevi örgütleyenler askeri ve stratejik nedenlerden dolayı hükümeti ve onun baskı güçlerini savunucusuz yakalamak istediler. O saatte işyerlerinde olan işçiler duyurudan haberdar olmadılar; karışık ve çelişkili söylentileri ortada dolaştı ve nihayet grev yapılmadı. İsyana geçen birkaç silahlı komando ezildi ve devrimcilerin üzerine korkunç bir baskı getirildi. Che'ye göre bu aksilikten 26 Temmuz Hareketi'nin (Sierraların aksi olarak düzlük diye isimlendirilen Llano) kentlerdeki liderleri sorumluydu; stratejik anlayışları iki yönden hatalıydı:

1. Kentleri mücadelenin merkezi yapmayı amaçlayarak, onlara göre işçilerin ayaklanması için sadece bir "uyarı" olan gerilla mücadelesinin rolünü küçümsediler.

2. İhtilalci genel grevi sağ, sekter (işçi hareketindeki özellikle Par-

---

(3) "İsyancı Ordunun.." s. 198 **Savaş Anıları.** s. 146 "A New Old Che Guevara Interniew" (1959) **Selected Works.** s. 369

(4) "Toplumsal İdealler" **Seçme Eserler** s. 198. Che'ye göre, genel grevi başarmak için "herzaman varolmayan ve nadiren kendiliğinden oluşan bir dizi birbirini tamamlayan şartlar gerekir. Esas olarak halkın güçlerini imkânlarını gözler önüne sererek ve devrimin amaçlarını anlatarak bu temel şartlar yaratılmalıdır." (Gerilla Savşaı. s.22)

tido Socialista Popular, "eski" Küba Komünist Partisi'ndeki diğer bazı akımlarla da ilgili olarak) ve darbeci olarak kavrayarak kitle mücadelesinin önemini ve taktiklerini anlamadılar.

Sonuç olarak, gizli bir sürprizi itki olarak kullanarak "en ufak bir siyasi hazırlık yapmadan, kitle eyleminin gölgesi dahi olmadan" tabandaki işçilerle etkin hiçbir bağa sahip olmadan hareketi yukardan yönetmek istediler ve 9 Nisan 1958 grevini ilan ettiler. Grevi, silah atışlarıyla, işçi sınıfının birliğini hesaba katmadan ve en önemlisi "işçilerin kendi devrimci eylemlerini uygularken en uygun anı seçmelerinin gerektiğini" önemsemeyerek bir sürpriz olarak başlatmak istediler. (5)

Che'nin bu görüşleri, onun hem genel grev sorununa gösterdiği ilgiyi hem de onun vazgeçilmez **kitle** karakterini kavradığını örnekler. (Bu tavrı Lenin ve Luxemburg'un 1905 Rus genel grevleri üzerine yazdıklarıyla da karşılaştırabiliriz.) Che'nin hem kırsal bölgedeki gerilla mücadelesine hem de kentteki ihtilalci grev konusuna ilişkin görüşleri, onun, kendilerini "ortadoks" olarak nitelendiren eleştirmenlerince yakıştırıldığı gibi "Blankistlik, Bakuninistlik ve maceracılık"la hiçbir ilişkisi yoktur.

Che Guevara, Latin Amerikaknın çok daha endüstrileşmiş ülkelerinde esas olarak bir işçi sınıfı ve kent devrimi ihtimalini hiç tasavvur etmiş miydi? Yüksek kentsel yoğunluğun olduğu ülkelerde kırsal gerilla grupları kurmanın daha zor olduğunu açıkça belirtti ve "kentteki gerilla üssünün yapacağı popüler bir ayaklanmanın" zafere ulaşma ihtimalini peşin olarak reddetmedi. (6) Özellikle, -Kıtada en endüstrileşmiş ülke olan- Arjantin'de kitle hareketinin radikalleşmesiyle işçi sınıfının iktidarı alabileceğini belirtti. (7) Aynı şekilde Debray da "Buenos Aires, Rosario ve Cordoba'nın nüfusun yarısını (20 milyon) oluşturduğu Arjantin'de kırsal proletaryanın sayısal bakımdan ve ülkenin ekonomik hayatına dağılması veya ağırlığı bakımından çok düşük bir öneme sahip olduğunu" kavradı. "Bir kırsal **foko**, sanayi proletaryasının temel güç olduğu Buenos Aires'teki kentsel mücadelede ancak ikincil bir role sahip olabilir."(8)

(5) "İsyancı Ordunun..." A.g.e... **Savaş Anıları** içinde;"Küba Devriminin İdeolojisi..." **Siyasal Yazılar. s. 48 Pensamiento critico** No: 31. s. 58.

(6) "Küba; Ayrı..." A.g.e.. Yeni de Che, güvenlik sorunundan ötürü, siyasi liderliğin kentleşmiş ülkelerde bile kırsal kesimde üstlenmesi gerektiğini düşünmüştür.

(7) "Mensage a los Argentios" s. 22

(8) Regis Debray. "Castroism: **Strategy for Revolution** s. 44.

Fakat bir devrimin temel stratejik ekseni kentteki proleter mücadelesi olmasa da ve ihtilalci ordunun sosyal bileşimi çoğunlukla köylü de olsa devrimci savaş işçi sınıfı ideolojisi ile yürütülmelidir. (9) 1959'a kadar Küba'daki durum bu değildi; fakat Vietnam'da ordunun esas eylem bağının ve yapısının proletaryanın ideolojisinin olduğu bir köylü savaşı yürütüldü. (10) Böylece, Küba Devriminin bu yönünü heryerde tekrarlanmayacak bir özel durum olarak gördüğü anlaşılıyor.

Vietnam'da bu ideoloji, halkın mücadelesini ulusal ve toplumsal kurtuluşa yönelten öncü marksist parti tarafından temsil edildi. (11) Bu devrimci savaşların genel bir karakteristiği midir? 1963 yılında Che bunu olumlu bir tarzda cevaplandırmaya eğilim gösterecektir. Bir sempozyum açılışı için yazdığı **Marksist-Leninist Parti**'de, bu tür bir partinin, "işçi sınıfının öncüsünün" devrimci mücadelenin lideri olması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Aynı dönemde yazdığı başka bir makalede (Gerilla Savaşı: Bir Yöntem) "öncü parti olmanın üniversiteden verilmiş bir diploma olmadığını", fakat "işçi sınıfının iktidar mücadelesinde onun en ön safında olmak demek olduğunu" vurgular. (12) Bununla birlikte, daha sonraki yazıları bu sorunsalı ele almamakta ve üzerinde çok tartışılan gerilla hareketi ve parti arasındaki ilişki sorununa bir cevap vermemektedir. Günümüz Latin Amerika'sında bir dizi devrimci grubun stratejilerini hem Guevara'nın gerilla savaşı anlayışı ve hem de Leninist parti kuramı üzerinde temellendirmeye eğilim gösterdikleri söylenebilir. 1967 Bolivya trajedisi hem reformist Komünist Partilere güvenmenin mümkün olmadığını, hem de mücadeleyi bütün cephelerde yürütebilecek, kentte ve kırda kökleşmiş bir öncü örgüt kurmanın gerçeğini göstermiştir.

Siyasi ve silahlı mücadele, gerilla savaşı ve kitle grevleriyle gelişen devrimci savaş sadece "yakındaki düşmanın" -burjuva-oligarşik devlet- direncini kırmakla kalmamalı aynı zamanda bütün dünya halklarının "esas düşmanını" sömüren ve ezen Amerikan emperyalizminin silahlı müdahalesine karşı koymaya da hazır olmalıdır: Devrim, son tahlilde, dünya ölçüsünde uzatılan bir savaş olarak kavranılmalıdır.

(9) "Küba Ayn..." A.g.e.
(10) "Halk Savşı'na Öndeyiş" A.g.e.s.
(11_ A.ge.e
(12) "Marksist Leninist Parti" A.g.e. "Guerilla Warfare" Selected Works. s. 104. 92

Dünya devrimi

Enternasyonalizm

Proleter enternasyonalizmi, Che için, sadece 1 Mayıs söylevlerinin moral verici teması değil fakat 1919 Komünist Enternasyonal'inin kurucuları için olduğu gibi bir hayat tarzı, yüce bir ideal, dünyevi bir inanç, kategorik bir zorunluluk ve manevi bir anayurt idi. Che'nin enternasyonalizminin büyük önemi ancak onun devrimci hümanizminin ışığı altında anlaşılabilir. Enternasyonalizm bu hümanizmin en gerçek, en saf, en evrensel, en militan ve en somut anlatımıdır. (1) Che'ye göre gerçek bir enternasyonalist "dünyanın her hangi bir köşesinde bir insan katledildiği zaman acı, bir özgürlük bayrağı yükseltildiği zaman kıvanç duyan" kimsedir; "insanın yüceliğine ve mutluluğuna karşı yapılan her hareketi, her eylemi kendine yapılan herhangi bir saldırı gibi hisseden" kimsedir. (2)

Enternasyonalizmi sadece hissetmekle kalmayıp aynı zamanda ve herşeyden önce onu, emperyalizme karşı savaşan halklar arasında gerçek ve aktif bir dayanışmaya ve özgürlük mücadelelerı veren uluslara sosyalist ülkelerin askeri-ekonomik yardım yapması şeklinde **eyleme dönüştürmelidir.** Bu ilkelerden esinlenerek, Che, ünlü ve çok yankılar yaratan Şubat 1965 "Cezayir Söylevlerinde" endüstrileşmiş sosyalist ülkeleri azgelişmiş ülkelerle yaptıkları ticaretı değer yasasını esas alan eşitsiz değişim ilişkileri üzerine kurmamaya çağırmıştı: "Sosyalizm ancak bireyler düzeyinde, soszyalizmi kurmakta olan veya kurmuş bir toplumdaki insanın bilincine insanlık için ve dünya düzeyinde emperyalizm tarafından ezilen bütün halklara karşı kardeşçe bir tavır almaya doğru bir değişiklik olduğu zaman gerçekleşebilir" (3)

(1) Küba Devrimi "insancıl karakteristikleri olan birdevrimdir. Kendini dünyanın diğer ezilen hakları ile dayanışma içinde hisseder..." (Ağustos 1961 de Puuta del Este'deki söylevden, Seçme Eserler. s. 275)

(2) "Komünist Gençlik Üzerine" Venceremos s. 217; "Marksist-Leninist parti" Siyasal Yazılra s. 141.

(3) "Devrim ve Azgelişmişlik" Seçme Eserler s. 351, ayrıca Che'nin "Tricontinental'a Me-

Nitekim Che için proleter enternasyonalizmi sadece tutarlı bir komünizmin ahlaksal zorunluluğu, hümanist değerlerin gerçek siyasi bir görünümü değildi ama aynı zamanda ve hepsinin üstünde ortak emperyalist düşmana karşı verilen mücadele için pratik ve gerçek bir gereksinme idi. Nitekim tarihin en büyük savaş makinası tarafından caniyane bir saldırıya uğrayan Vietnam halkının trajik yanlızlığı konusunda yazdığı "Tricontinental'a Mesaj" da ifadesindeki şiddet ve ıstırap, sadece bir devrimci hümanistin özgürlüğe kavuşmak için çabalayan bir halka uygulanan alçakça ve haksız baskıya karşı isyanını değil, ama bundan da öte, iyi düşünen anti-emperyalist savaşçının Vietnam halkının yalnızlığında "insanlığın içine düştüğü mantıksız durumu" gören gerçekliğinin de bir ifadesidir. (4)

Emperyalizme karşı bir dünya stratejisi

Guevara, Küba Devrimi'yle başlayarak mücadelenin kıtasal karakterini çok çabuk kavradı. 25 Mayıs 1961 tarihli (Arjantin'de 1810 yılında sömürgeciliğe karşı isyanın yıldönümü) "Arjantin'lilere Mesaj"ında, Che, 19. yüzyılda birçok Latin Amerikan ülkesinde İspanyol yönetimine karşı mücadelede bu ülkelerin isyancı ordularının birbiriyle karşılıklı yardımlaşmasını vurgulayarak bu tarihsel örneğe değindi. (5) Böylece -görüşünü -Latin Amerika'mn Bolivarist geleneğiyle ona proleter ve sosyalist bir içerik vererek birleştirdi. Bununla birlikte kıtasal devrimi onun düşüncesinin merkezi haline getiren bir ihtimal yakın bir tehlike olan Amerika'nın Küba'yı istilası ve Ekim 1962 Roket üssü krizi idi. bu dönemde yazılan "Latin Amerikan Devriminin Taktik ve Stratejileri" (6) adlı makalesinde Latin Amerika'daki mücadele

saj"ına da bakınız. Burada, İspanya İç savaşı için Uluslararası Tugay'lardan beri ilek defa uluslararası proleter orduları kurma çağrıları yer almaktadır: "Altında dövüştüğümüz bayrak insanlığı kurtarmanın ulusal davası olsun ve günümüzün silahlı mücadelelerinden sadece birkaçı, Vietnam, Venezuela, Guatemala, Laos, Gine, Kolümbiya, Bolivya, Brezilya'nın herhangi birinin bayrağı altında ölmek bir Amerikalı, bir Asyalı, bir Afrikalı ve hatta bir Avrupalı için eşit derecede şerefli ve arzu edilir birşey olacaktır.

(4) A.g.e. s.171

(5) Devrimci güçler için kıtasal çapta bir zaferi garantileme bir özveriden çok itici bir gereksinme askeri-stratejik bir zorunluluktu; çünkü her zafer, devrimci fikirlerin toptan zaferi veya toptan yeniligisinden başka hiçbir sonuca ulaşamazdı. Bu durum bugünkü Latin Amerika'da tekrarlanmıştır." "Arjantinlilere Mesaj"dan s. 21)

(6) Hayatta olduu dönemde yayınlanmamış, daha sonra, 1968'de, Küba'da yayınlanmıştır. eSlected Works içinde, s. 77-88

belirleyici olduğu için Birleşik Devletle'rin çıkar dayanışmasından uzak Latin Amerikan devrimlerine müdahale edeceği şeklindeki kesin kanısını belirtti. Sözü kıtasal çapta örgütlenmiş bir karşı-darbeye olan ihtiyaca değinerek bitirdi: "Latin Amerika'nın tüm bir panaroması gözler önüne serildiğinde zaferin tecrit edilmiş bir tek ülkede kazanılabileceğine, inanmayı çok zor buluyoruz. Baskı güçlerinin birliğine halkın güçlerinin birliğiyle karşı çıkılmalıdır. Baskının hoşgörü sınırını aştığı her ülkede isyan bayrağı yükseltilmelidir ve bu bayrak, tarihsel bir gereklilik olarak, kıtasal karakterde olacaktır. Fidel'in söylemiş olduğu gibi Andean Kordillara'ları Amerika'nın Sierra Maestraları olmaya mahkumdur... " (7)

1967'de Bolivya'daki gerilla mücadelesine gelince, Guevara'nın bunu, sonraki konaklarının Peru ve Arjantin ve onlardan sonra Paraguay ve Brezilya olacağı kıtasal devrimin kesinlikle ilk aşaması olarak gördüğünü biliyoruz. Che aynı zamanda "insanlığın yeter diyerek yürüyüşe geçtiği" (ki bu Tricontinental'ın parolası haline gelen, Havana Deklarasyonu'nun son cümlesidir) Latin Amerikan Devriminin, daha geniş, daha büyük bir hareketin, sadece bir parçası olduğunun tamamen farkında idi. Onun emperyalizme karşı dünya ölçeğinde bir savaş fikrine yakınlığı Üçüncü Dünya ülkelerinde (1959), Avrupa'nın sosyalist ülkelerine ve özellikle Asya'ya (Çin ve Kuzey Kore) (1960) yaptığı gezilerde gelişti. Meksika'da çıkan **Humanismo** adlı dergide yayınlanan Eylül 1959 tarihli bir makalesinde Che antiemperyalist yoldaşlığı marksist terimlerle yani **sınıfsal** terimlerle tanımladı: "Bizim yoldaşlığımızın mesafeleri, farklı lisanları, yakın kültürel bağlardan yoksun oluşu aşarak bizi mücadelelerde birleştirdiği doğru değil midir? Bir Japon işçisinin Arjantin'li emekçiye, Bolivya'lı bir maden işçisine United Fruid Şirketi için çalışan bir adama veya Küba'lı bir şeker kamışı işçisine bir Japon Samurai'sinden daha yakın olması gerekmez mi?" (8) Fakat onda enternasyonalist stratejik bakış açısının biçimlenmesine en çok katkısı olan etmen Vietnam halkının devrimci savaşıdır. Che, Vietnam savaşının kutuplaştırıcı bir rol oynadığı benim de dahil olduğum bir kuşağa dahildi; bir öncekı kuşak için aynı rolü İspanya İç Savaşı uyarıcı bir olgu etrafında" uluslararası bilince

(7) A.g.e. s. 86.
(8) A.g.e. s. 44 (düzeltilmiş çeviri)

dünya düzeyinde billurlaştırarak oynamıştı. Daha 1963'te, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin verdiği gerilla mücadelesinin ilk yükselişinden sonra, Che Vietnam'lıların "dünya proletaryasının ön siperlerinde savaşan cephe askerleri" olduklarını ve onların savaş cephesinin Latin Amerika'nın tüm geleceği için son derece önemli olduğunu vurguladı. (9) 1965'te Cezayir'de verdiği söylevde Vietnam'ı kastederek şöyle diyordu: "Bu mücadeleyi son nefesine kadar vermenin hiçbir sınırı yoktur. Dünyanın herhangi bir köşesinde meydana gelen bir olaya karşı ilgisiz kalamayız: Bir ülkenin emperyalizme karşı zaferi hepimizin zaferidir, yenilgisinin de hepimizin yenilgisi olduğu gibi. Enternasyonalizm pratiği sadece daha iyi bir gelecek için savaşan halkların bir görevi değil aynı zamanda kaçınılmaz bir gereksinimidir de." (10) Nitekim, Che, o ilk ifadesini 1965'te "Tricontinental'a Mesaj" da bulan dünya devrimci stratejisini 1965'te Amerika'nın "kızışmasının" ve emperyalist ordunun Vietnam'a açık ve çok ağır müdahalesinin hemen sonrasında çok açık ve kesin olarak formüle etti. Dinamik ve kesin bir içeriğe sahip olan bu belgede Che şu temaları geliştirdi:

1- Kapitalizmin en son aşaması olan emperyalizm bir dünya sistemidir ve dünya ölçeğinde, geniş bir karşı koyma ile yenilmelidir.

2- İnsan neslinin ortak düşmanı Amerikan emperyalizmine karşı savaşmak için, sosyalist ülkeler ve onları destekleyenler, aralarındaki farklara rağmen güçlerini birleştirmelidirler. Bu farklılıkların taşıdıkları biçim ilk anda bir zayıflık teşkil edebilir fakat gerekli birlik ergeç düşmanın saldırılarının baskısı ile kabul edilecektir.

3- Bu büyük çelişkide 3. Dünya halklarının tarihsel görevi, bugün emperyalist ülkelere mutlak bir boyuneğme ve bağımlılık içinde bulunan metropol ülkeleri için ürün pazarları ve emperyalizm için hammadde ve kâr kaynakları olan emperyalizmin azgelişmiş ülkelerdeki takviye üslerini yerle bir etmek olacaktır.

4- Şimdi emperyalizme karşı savaşta dünya proletaryasının öncü müfrezesi, Vietnam'a etkin yardım getirebilecek ayrıntılı bir stratejiye ihtiyacımız vardır. Yani, bu, emperyalizmi güçlerini dağıtmaya zorunlu kılmak için iki, üç, birçok Vietnam'lara ihtiyacımız var demektir.

Bu çok uzun zamandır rastlanmamış bir durumdu; dünya çapında

---

(9) Vietnam ile Dayanışma **Siyasal Yazılar** s. 173

(10) **Selected Works.** s. 350-351.

bir komünist lider hiçbir devletin çıkarlarına dayanmayan bir uluslararası devrimci strateji şekillendirmeye çalışmıştı. Che'nin fikirleri bu anlamda da, Stalin döneminde Sovyetler'in dış politikası için bir araç haline yavaş yavaş dönüştürülmesinden önce 1919-1924 yıllarının şanlı Komintern'ine ve Leninizm'in kaynaklarına dönmeye çalışan ve bu uğurda hayatını veren bir kişi tarafından Bolivya ormanlarının derinliklerinde yazılmıştı: Latin Amerika'da ikinci bir cephe açarak Vietnam halkının mücadelesine yardıma gelen bir kişi tarafından kale e alınmıştı. Bütün bunlar mesajın dünyanın her köşesinde yankılanan etkisini izah etmektedir.

Bu mesaj Asya-Afrika ve Latin Amerika Halkları Dayanışma Örgütüne yollanmıştı ve ana konusu bu üç kıtanın halklarının oynadığı roldü. Ama bu Che'nin anlayışının siyasi bir içerikten tamamen yoksun, muğlak bir "Üçüncü Dünyacılık" olduğu demek değildir. Che'ye göre "gerçek çelişki gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındadır" diyen Che'nin sahte ve kaçamak yorumcularının görüşleri kadar hatalı hiçbir şey olamaz. (11)

Guevara, emperyalizme karşı dünya devrimini sınıfsal terimlerle kavramıştı ve onun nihai amacı hiç şüphesiz komünizmi dünya ölçüsünde kurmaktı. Öte yandan emperyalist ülkelerdeki işçilerin savaşma gücünün zayıfladığını söylemekle birlikte Fanon'un anti-Avrupacı nihilizmine de düşmedi fakat tam tersine "Tricontinental'a Mesaj'da Avrupa'da "çelişkilerin önümüzdeki birkaç yıl içinde patlama aşamasına geleceğini" (Mayıs 1968!) ve sınıf mücadelesinin, sonunda, Amerika'nın emperyalist metropolisinin tam göbeğinde kabarıp yükseleceğini önceden belirtti.

(11) Andrew Sinclair Guevara s. 75

IV. GÜNÜMÜZDE GUEVARİZM

Düştün diye;
Işığın daha az parlıyor değildir.
-Nicolas Guillen-
Che Comandante (15 Ekim 1967)

Guevara'nın sık sık 19. yüzyılın büyük romantik devrimcileriyle mukayese edilmesi sebepsiz değildir. Bununla birlikte, Che'yi geçmişten kalma bir adam, başka çağdan artakalmış bir yaratık, kompüter çağında bir anakronizm olarak görmek hatalı olacaktır. Aksine, o, emperyalizmin baskısı altındaki üç kıtanın "dünyanın lanetlenmiş" yoksul, ezilmiş, sömürülmüş ve aşağılanmış halklarının gelecekteki devrimlerinin öcünü alan bir kâhindir. O, yeni Babil'in sokaklarına: **Mene mene tekel upharsin,** -günlerin sayılıdır- yazısını ateşten kelimelerle yazan bir kâhindir. Ve o, çökmüş ve "tek boyutlu" kapitalizmin kalıntıları üzerine kurulan geleceğin, yeni insanının ve 21. yüzyılın komünist toplumunun kâhini olduğu için Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın endüstri metropollerinin merkezlerinde başkaldıran isyancı ve devrimci gençliğin kahramanı haline gelmiştir.

Che'nin düşüncesi Küba ve Latin Amerika deneyimi üzerinde temellense de esas olarak evrensel bir karakter taşır ve yapıtlarının dünya çapında bir yankı ve etki yapmasını izah eden de budur. Asya, Afrika, Latin Amerika, Amerikan zencileri ve Avrupa'nın "Üçüncü Dünya"sının (Yunanistan, İspanya, Portekiz) ezilen halkları için Che, oligarşiye, askeri diktatörlere ve emperyalizme karşı devrimci savaşın silahlı peygamberidir. Gerilla savaşı üzerine yazdıkları Guetamala **maguis**'lerindekinden Detroit'in zenci gettolarındakine, Guine-Bissau ormanlarındakin Rio de Janerio'nun yamaçlarındakine, Arap körfezindeki petrol yataklarındakinden Cordoba'nın fabrikalarındakine kadar bütün devrimci militanları etkilemiş; okullarda, üniversitelerde, fabrikalarda ve köylerde (Mao, Giap ve Fanon'un yanısıra) hararetle öğrenilen ve tartışılan bir kişidir.

Üçüncü Dünya'da Guevaracılık çürük uzlaşmaların, oportünist ma-

nevraların "barış içinde birlikte yaşamanın" inkarı; hem kaçamak nötralizmin hem de sosyalist bloktaki çatışan güçler arasındaki diplomasiye boyun eğmenin inkarı demektir. Burjuva ordusunu yenene kadar halk savaşı vermenin, sosyalizm kurulana kadar sürekli devrim mücadelesi vermenin bir nebze taviz vermeden sürdürülen silahlı mücadelesi demektir. Devrimci öncünün gerilla mücadelesine girişen ve kitleleri harekete geçiren tarihsel insiyatifi demektir. Emperyalizmin esaretine karşı ortak savaş veren silah arkadaşlarının arasındaki somut, enternasyonal dayanışma demektir.

Aslında Che'nin etkisi Üçüncü Dünya'nın sınırlarını çoktan aşmıştır: Onun portresi Pentagon'un önündeki muazzam gösterilerde, 1968 Mayısında Paris'teki barikatlarda, Londra'nın üniversitelerinde ve Berlin caddelerinde gençlik yığınları tarafından taşınmıştır.

Onun "Bir, iki, üç Vietnam'lar" sloganı Tokyo caddelerinde söylenen Japonca bir şarkı haline getirildi. Roma'da yürüyüşlerde taşınan pankartlara İtalyanca olarak yazıldı. Gelişkin kapitalist ülkelerin yeni genç öncülerinin -ilk bakışta epeyce şaşırtıcı olan- Guevarizm'ini nasıl açıklayabiliriz?

İlk olarak, Che örnek bir hayat yaşayıp amacı uğruna şehit olmayı seçerek Üçüncü Dünya'nın kurtuluşu savaşının en iyi bir sembolü olarak görünmektedir. Vietnam savaşının kapitalizmin metropollerindeki devrimci bilinç için bir katalizör rolü oynadığı anda Vietnam halkının yardımına koşma derdine düşen bu adam aynı zamanda bu genç insanların gözünde, şovenizmin çok uzun süren mutlak hakimiyetinin külleri arasından doğan yeni enternasyonalizmin parlayan sembolüydü. Haziran 1968'de baskıyla sindirilen bir Kastro-Troçkist örgüt, Genç Devrimci Komünist'in Şubat 1968'de Berlin'de toplanan Vietnam ile Dayanışma Kongresi'nde örgütün lideri Jeannette Habel şöyle sesleniyordu: "Batı Avrupa gençliği Che örneğinden, bu hiçbir sınır tanımayan devrimciden ilham almalıdır. Che'yi ve onun anti-emperyalist mücadeleyi ön safta yürüten bütün ezilenlerin kaderiyle bütünleşen, çabalarına hiçbir maddi karşılık beklemeyen, gerici tedhişe devrimci tedhişle cevap veren yeni insan anlayışını bir bayrak gibi savunmalıyız." (1)

Öte yandan, Che'nin düşünceleri ve eylemleri bu genç insanlar için

(1) **Che Guevara und die Revolution** içinde, H.R. Sonntag s. 106.

hem "düzenin" uzlaşmaz, mutlak ve köklü bir inkarını hem de onun devrimci öncü tarafından dönüştürülmesi insiyatifini temsil ediyordu. Rudi Dutscke seçkin yazılarından birinde ("Geç Kapitalizmin Çelişkileri: Otoriteye Karşı Öğrenciler ve Üçüncü Dünya ile İlişkileri") Che'nin gerilla **foko**sunun temel ilkelerinin Alman SDS'sinin eylemlerini nasıl etkilediğini şöyle anlatır: "İlk önce gerilla **foko**su kuramını kendi siyasal-toplumsal eylemimize örnek almaya çalıştık. Sorun şu şekilde beliriyordu:

Tarihsel sürççte öznel bir etmen nasıl ve hangi şartlar altında nesnel etmen olarak ortaya atılabilir? Latin Amerika için buna Guevara'nın yanıtı devrimcilerin her zaman devrimin nesnel şartlarının ortaya çıkmasını beklemelerinin gerekmediği ama onların bu şartları öznel eylemle yani halkın silahlı öncüsünün gerilla eylemiyle yaratabileceği şeklindeydi. Son tahlilde, bu sorun bütün eylemlerimizin altında yatıyordu, halen de öyle. Bu eylemde siyasi çalışmamızın bütün etkinsizliğini kabul etmemiz mi gerekiyordu yoksa tarihte, siyasi işbirliği içindeki insanların nesnel ve yaratıcı eyleminin gerçekliği ve gerçekliğin dönüştürülme ihtimalini belirlediği bir noktaya mı varmıştık? (2) Bu ilkeler şüphesiz yeni öncünün başka örgütlerin hareketsizliği, bürokratik tutuculuğu, burjuva "düzenine" pasif uyumu ve eski reformist solun yaşlılık hastalıklarını aşmalarına yardım ederek, bu örgütleri etkilemiştir.

Son olarak, gelişmiş kapitalist toplumlardaki gençliği büyüleyen şey Che'nin düşüncesinin üçüncü boyutu, önerdiği yeni komünizm modeli idi. Bir burjuva yobazı için, Che, geleceği yorumlayışı "bürokratların ve askerlerin bulunan cennet bahçelerine, 'kırılmış' bir dünyaya duyulan ebedi bir hasret" türünden çocuksu bir görünümden başka bir şey olmayan romantik-maceracı bir anarşisttir. (3) Bununla birlikte, burjuva-bürokratik otoriteciliği ve tüketim toplumunun değerlerini kabul etmeyen Avrupa ve Amerika'nın "Yeni Sol"u kendini, komünist toplumun Amerikan toplumunun devletleştirilmiş bir uyarlaması değil fakat yeni bir insanlık olması gerektiğini savunan Che'nin fikirleri ile tanımlar. Kruşçev (ve diğer birçok geleneksel Komünist partiler) için komünizm, Sovyetler Birliği üretim ve tüketim düzeyi açısından Batı-

(2) Pensamiento critico Sayı 21 içinde (1968) s. 116.
(3) Der Spiege, Sayı 51 (1967)

yı yakaladığından bu toplumlara "çekici" gelecek bir model iken Che ve endüstrileşmiş toplumların Kızıl gençliği için komünizm yeni bir mal bölüşümü yönteminden çok daha başka birşeydir: yeni toplumsal, kültürel ve ahlaki bir dünya, şimdikine zıt bir uygarlık modeli olmalıdır. Böylece, bu, "olumsuz" burjuva toplumunu ve kapitalizmi kendi oyunları ile yenmek değil ama temelde bu oyunun kurallarını değiştirmek sorunudur. Yeni toplumu ve yeni insanı yaratmak için değişik yollardan sosyalizme geçen yoksul ülkelerin (Küba, Çin, Vietnam) genç nesil üzerinde (SSCB, Demokratik Alman Cumhuriyeti gibi) zengin, rahat ve Kuzey Amerika'mn zenginliğiyle rekabet etmek için "pazar sosyalizmi" yolunu seçmiş ülkelerden daha çok etkisi olması bundandır. Che'nin düşüncesi içinde yeralan bu temanın etkisi Fransa'daki Mayıs 1968 olaylarından önce ve olaylar süresince girişilen öncü hareketlerde özellikle belirgindir. Daha 1965'te -sonradan dağılıp hemen ardından Mayıs 1968 olaylarının baş "tahrikçilerinden" biri Genç Devrimci Komünistler adını alan, Komünist Öğrenci Birliği'nin Edebiyat (Humanite) seksiyonu **Küba'da İnsan ve Sosyalizm**'i Fransa'da ilk yayınlayan olmuştur. Kitap, Kruşçef'in "gulaş komünizminin" Guevara'nın, yeni toplumu planlı süper-tüketim toplumu" olarak görmeyen fakat onu, itici güçleri, çalışması ve boş zaman faaliyetleriyle bugünkünden kökten farklı bir toplum olarak gören komünizmiyle karşılaştıran önemli bir giriş yazısını da içermektedir. Mayıs 1968'de Che'nin komünizm anlayışı Marcusc'un kapitalist uygarlığı eleştirisi, Çin'deki Kültür Devrimi'nin bazı yönleri ve Troçki'nin bürokrasi eleştirisi ile birleştirilmişti. Olaylar, bu maddelerin birbiriyle kaynaşmasının son derece patlayıcı bir bileşim meydana getirdiğini kanıtladı.

"Tricontinental'e Mesaj"da, Marti'den alıntı yapan Che, "şimdi meşaleleri yakma zamanıdır ve sadece onların ışıkları parlamalıdır" diye yazıyordu. Evet, Nancahuazu'da yakılan Bolivya meşalesi bir an için söndürülmüş bulunmaktadır, ama onun alevi, Che'nin düşüncesi, dünyanın heryerinde yeni meşaleler tutuşturarak, her yöne kıvılcımlar saçarak ve karanlıktaki halklara yol gösteren bir meşale olarak ışıldamaya devam edecektir. Bu ışığı söndürmeye hiçbirşeyin gücü yetmeyecektir.

EK: BİBLİYOGRAFYA

Che'nin Okudukları

Bu, Che'nin kendisinin zikrettiği eserleri ya da okuduğu kesin olarak bilinen kaynakları içeren, eksik ve kısmi bir listedir.

I. EDEBİYAT

1. Dünya Edebiyatı

CERVANTES Don Kişot, İspanyol kültürünün bu temel yapıtı Kübalı devrimcileri çok etkilemiştir. Che, Sierra Maestra'da askerlerine bu eserden özetler okumuştur.

-GOETHE, **Faust**
-MALLARME
-VERLAİNE
-BAUDELAİRE
-A. DUMAS
-JULES VERNE
-JACK LONDON, **Yaşama Sevgisi**
-ROBERT LOUİS STEVENSON
-EMİLİO SALGARİ
-G. PAPİNİ. **Gog et Magog.**
(Bu eserleri Che gençliğinde Arjantin'deki ana evinde okumuştu.)
- J. FUCİK. **Darağacından Notlar.**
-FADEEV, **Genç Muhafız.**
Komünizmden esinlenmiş bu yazıları Che 1954'te Meksika'da okumuştu.

2. Amerikan-İspanyol Edebiyatı

-Alejo CARPANTİER, **Aydınlanma Çağı**
-Leon FELİPE, **El Ciervo** (Şiirler)
-Benito Perez GALDOS
-Jose HERNANDEZ, **Martin Fierro**
-Jorge ICAZA, **Huasipungo** 1954'te okuduğu bu kitabın Che'nin üzerinde derin izler bırakmış olması çok muhtemeldir. Eser emperyalizmle işbirliği içinde olan toprak beyleri tarafından hayvanca ve gayri insani bir biçimde sömürülen köylülerin kendiliğinden ayaklanışının kanla bastırılışını anlatır. Bu eserin Marks'ın köylülük üzerine düşüncesinin oluşumunda Balzac'ın **Köylüler**'inin oynandığı rolün aynısını Che için oynandığı düşünülebilir.
-Pablo NERUDA, **Canto General.**
-Enrique RODO **Ariel**

II. Marksizm-Leninizm

-MARX, **Kapital,** Che, 1954 yılında kendi komünizme geçiş evresinde, Guatemala ve Meksika'da ilk kez okuduğu bu kitabı, 1963-64 büyük iktisadi tartışma sırasında yeniden okudu. "İnsan zekasının bir anıtı" diye adlandırdığı eser üzerine "pazar sosyalizmi" partizanlarına karşı polemiklerini temellendiriyordub.
-MARX **1884 El Yazmaları**
-MARX **Felsefenin Sefaleti**
-MARX, **Gotha Programının Eleştirisi,**
Che açıkça zikretmemesine rağmen, Marks'ın siyasal yazılarını da okumuş olduğu kesindir. Manifesto, 18 Brumaire ve Fransa'da İç Savaş gibi.
-LENİN, **Devlet ve Devrim,**
-LENİN, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**
-LENİN, **"Avrupa Birleşik Devletleri" Şiarı Üzerine,**
-LENİN, **SSCB'de Sosyalizmin ve Komünizmin İnşaı Sorunları**
Bu külliyatta, Che özellikle Küba'da süren tartışmalarla ilgili olarak çok güncel gördüğü, Lenin'in menşevik tarihçi Sukhanov'la polemiği ("Devrimimiz üzerine" Ocak 1923) ile ilgileniyordu.
-LENİN, **Proleter Devrimin Askeri Programı.**
-TROÇKİ, **Rus Devrim Tarihi.** Bu kitap, gerillanın çantalarından birinde, Bolivya ordusu tarafından bulunmuştur. Che günlüğünde bu kitabı zikreder (31 Temmuz 1967) Troçki'nin başka bir kitabına tercihan bu kitabı seçişini açık bir biçimde anlamak zordur. Bolivya'da durumun

proleterya ayaklanması olarak Ekim Devrimiyle anlamlı bir ilişkisi olduğuna mı inanıyordu? Debray'ın "Kastrizm: Latin Amerika'da uzun yürüyüş" adlı denemesinde, Bolivya'dan Sovyet tipi bir işçi ayaklanmasının (madenlerde) mümkün olabileceği tek Latin Amerika ülkesi olarak söz ettiğini hatırlayalım. Öte yandan Che, Bolivya maden işçilerine mektubunda, gerillanın siyasal katalizör rolü ve askeri gelişmesi tarafından yaratılan şartların sayesinde "Devlet gücünü tek bir darbede çökertip kurtulma" rolünü madenlerdeki proletaryaya atfeder. Her ne olursa olsun, Che'nin bu kitabı alıp Bolivya makilerine götürmesi gerçeği, hayatının son evresinde, geneli olarak bolşevik geleneğe ve özel olarak da Troçki'nin düşüncesine yöneldiğini gösterir.

-STALİN, **Leninizmin Sorunları,**

-MAO-TSE-TUNG, **Askeri Yazılar,** Che, 1958 de Sieirra Maestra'da Mao'yu okudu ve kendisinin de dediği gibi bu kendisene çok şey öğretti. Gerilla taktiği ve stratejisi, köylü yığınlarıyla ilişkiler düzeyinde vs. Mao ile yakınlaşması düşündürücüdür. Buna karşılık Che "politik" düzeyde açık olarak bazı klasik Maoist tahlillerle ("yeni demokrasi", "dört sınıfın bloğu" vs) kaynaşmadı, çünkü onun anlayışı sürekli devrimdi.

-GİAP, **Halk Savaşı Halk Ordusu.** Guevara 1964 yılında, bu kitabın Küba baskısına bir giriş yazmıştı. Giap'ın eseri onun, Hindiçini devriminin görgüleriyle devrimci savaş teorisini zenginleştirmesine yol açmıştır: Halk-ordu ilişkisi kentsel yığınların rolü, leninist partinin rolü vs.

Otto KUUSİNEN, **Marksizm-Leninizm El Kitabı.** Bu kitabın bir bölümü 1963 yılında Küba'da Fidel'in bazı söylevleri ile birlikte **El Partido marksista-leninista** adıyla yayımlandı. Che'nin buna yazdığı giriş, Leninist parti teorisini açık açık kavrayan ender metinlerden biridir. Che, bu yazıda partiden: "işçi sınıfının öncüsü, sınıfına zafere giden yolu gösteren, sınıfın yöneticisi" olarak bahseder.

LATİN AMERİKA

-Simon BOLİVAR

-Fidel CASTRO

-Jesus Silva HERZOG, Petrol tröstlerini devletleştirmeye hazırlandığı sıralarda 1969 da Silva Herzog'un yazılarını okuyan Che, Meksika'daki Cardenas hükümetinin deneyiminden etkilenmişti. Silva Herzog 1938'de Meksika'da petrol endüstrisini kamulaştırma yasasının taslağını hazırlayan Meksika'lı iktisatçıdır.

-Gabriel del MAZO, Students and University Government.

-Jose MARTİ. Diğer tüm Küba devrimcileri gibi, Che'nin de büyük saygı gösterdği bir kişidir Marti. Che, özellikle Marti'nin 1 Mayıs işçi bayramı ve Amerikadaki işçi sınıfı hareketi üzerine yazdığı makaleleri beğeni ile karşılamıştı.

-Regis DEBRAY, Devrimde Devrim? Bu kitabın Bolivya ordusunun eline geçen Che'ye ait bir kopyasında sayfa kenarlarına düştüğü notlardan Che'nin bu kitap hakkında birtakım eleştirileri olduğu düşünülebilir. **(Bolivya Günlüğü,** 31 Temmuz 1967)

EKONOMİ POLİTİK

(Che bunların çoğunu 1963-1964 arasında süregelen iktisadi tartışmayla ilgileri olduğu için okumuştu.

-Acedemy of Science of the Soviet Union, **Ekonomi Politik Temel Kitabı.**

-Paul BARAN, **Büyümenin Ekonomi Politiği.**

-İ. İvonin "Sovyet yatırımlarında **Kombinat**'lar. "**Nuestra Industria** Sayı 4.

-Oskar Lange, **Polonya'da İktisat Biliminin Çağdaş Sorunları**

-Ernest Mandel, **Marksist Ekonomi El Kitabı**

-Victor Perlo, **Yüksek Maliye İmparatorluğu**

-F. Tabayev, "Ekonomik Araştırma ve Ekonominin Yönetimi" **Revue Internationale** (Sayı 11) 1963.

ÇEŞİTLİ YAPITLAR

-Clausewitz, **Savaş Üzerine**

-M. Djilas, **Yeni Sınıf**

E. Fiscer, **Sanatın Gerekliliği**

Sigmund Freud

-Frantz Fanon, **Dünya'nın Lanetlileri**

Che 1965'te Fanon'un Küba'da yayınlanan bu kitabına bir giriş yazmayı tasarlamıştı.

Marshal V. Sokolovsky, **Askeri Strateji**

Che üzerine bu küçük çalışma, onun ölümünden iki yıl ve 1968'de yaşanan dünya çapındaki devrimci dalgalanmadan hemen sonra 1969'da yazıldı. Dolayısıyla seksenli yılların sonundaki atmosferden çok farklı bir tarihi gerçekliğe dayanmakta ve o dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Bu, geçmişi inkar ettiğim anlamına gelmiyor. Che'nin düşüncesinin ilginç olduğuna, hâlâ ilgi çektiğine ve bugün de geçmişteki kadar etkili ve güncel olduğuna inanıyorum.

Walter Benjamin "Tarih kavramı üzerine tezler"inde, devrimci ruhun en derin ilham kaynaklarından birinin, geçmişte yenilgiye uğramış kahramanların anısı olduğunu yazar. Che ile ilgili anıları, onun canlı düşüncesini, unutulmaktan, muhafazakarların iftiralarından ve bürokrasinin değersiz gösterme çabalarından korumanın önemli olduğunu düşünüyorum.

2500000 T
2.50 T